

RÉVÉSZ BÉLA*

Állambiztonsági célcsoport 1989-ben: az Ellenzéki Kerekasztal

I. Módszertani problémák

A jelenkor-történeti kutatások jogi, szervezeti, eljárási, technikai gondjai megsokasodnak, ha azok témája éppen politikatörténeti vonatkozású. Ha pedig a kutató forrásként minősített belügyi iratokra is támaszkodni kíván, fel kell készülnie arra, hogy nagyobb eséllyel vallhatnak kudarcot elképzelései, mint más, „civil” természetű kutatások esetében. Évek múlva, visszatekintve a rendszerváltás utáni időszak ez irányú törekvéseire, a majdani érdeklődő meglepve fedezheti fel, hogy az 1990-es években a tényleges kutatási eredmények mértékét mintha meghaladná a kutatás feltételeivel-akadályaival foglalkozó írások és tanulmányok köre. A módszertani jelentőségen túl természetesen fontosabb kérdésről van szó. Lényeges politikai és közjogi érdekek fűződnek ugyanis az egyes iratok napvilágra kerüléséhez, vagy éppen végleges eltűnésükhöz. Pedig társadalmi értelemben nem kevesebbről van szó, mint a rendszerváltás sikereinek és kudarcainak megértéséről, mentális feldolgozásáról. A kellő önismeret kialakításához nélkülözhetetlen „információs kárptólás” a társadalom kiegyensúlyozott morális állapotának a kialakulásához is hozzájárulhat.¹

* egyetemi docens, SZTE ÁJTK Politológiai Tanszék

¹ A szakpublikációk mellett az *Élet és Irodalom* című hetilap vállalta magára a feladatot, hogy hosszabb időn keresztül, folyamatosan, bő terjedelemben biztosít teret az 1990 előtt a Belügyminisztériumban keletkezett, főként állambiztonsági vonatkozású iratok jogi sorsa, ezek technikai hozzáférhetősége, a tudományos és társadalmi felhasználhatósága körüli vitának. Fontosabb dokumentumközlések és írások: KENEDI JÁNOS: *A (Történeti) Hivatal áldozatai* 1998/24.; JOACHIM GAUCK: *Hivatal az áldozatokért* 1998/25.; TIMOTHY GARTON ASH: *A célszemély látószögéből* 1998/26.; VÁSÁRHELYI MÁRIA: *Az én kis piti történetem* 1998/26.; LUDASSY MÁRIA: *Az ország hajója* 1998/26.; UNGVÁRY RUDOLF: *A gyermek, mint besúgó* 1998/28.; LÁNGH JÚLIA: *Hangulatjelentés* 1998/28.; VARGA LÁSZLÓ: *Az állambiztonság átmentése* 1998/31.; KÖSZEG FERENC: *Érvek az ügyöntörvény módosításához* 1998/33.; SZIKINGER ISTVÁN: *A nemzetbiztonsági szolgálatok áldozatai* 1998/37.; KARSAI LÁSZLÓ: *Történész a Történeti Hivatalban* 1998/38.; KENEDI JÁNOS: *„Figyeltesen mindenkit, kivéve engem”* 1998/44.; ANDRZY PACZKOWSKI: *Politika a levéltárban* 1998/49.; GYEKICZKI ANDRÁS: *Fejezet egy irattár regényéből* 1999/1.; TIMOTHY GARTON ASH: *Az igazsághoz vezető négy út* 1999/18.; VARGA LÁSZLÓ: *Kommunista múlt - demokratikus jogállam* 1999/20.; KAROL SAUERLAND: *A besúgás öröme* 1999/21.; HALMAI GÁBOR: *Átvilágítandó sajtómunkások?* 1999/28.; VARGA LÁSZLÓ: *A Stasi Budapesten* 1999/33.; HELMUT MÜLLER ENDBERGS: *Az állambiztonság az NDK külső és belső biztonságának talpköve* 1999/34.; MONIKA TANTZSCHER: *A Stasi és a magyar szolgálat* 1999/36.; STEPHAN WOLF: *Az NDK állambiztonsági szolgálata és az egyház* 1999/37.; ANDREAS BLEY: A

Bár a kutatás lehetőségeiről és korlátairól zajló vita politikailag erősen színezett, mégis kutatás-módszertani szempontból is általánosítható néhány megállapítás:

1. A tudományos kutatás hatályos jogi szabályozása (ennek politikai természete folytán) hézagos, ellentmondásos, felülvizsgálata és korrekciója – a nemzetközi tapasztalatok figyelembevételével is – elkerülhetetlen.²

2. Pontos forráskataszterek kialakítására lenne szükség, mivel hiányuk folytán nehezen vagy egyáltalán nem állapítható meg a megsemmisült, a megsemmisített, illetve az ismeretlen helyen lévő iratok köre.

3. A „folyó ügyeket” érintő iratokra hivatkozással a kutatási engedélyek megtagadása meghatározatlan ideig az iratkezelő szervezet belügye maradhat – külső ellenőrzés híján.

Stasi iratait kezelő szövetségi megbízott munkája 1999/38.; TAR SÁNDOR és KENEDI JÁNOS levele - *Levéltársítás besugó és besugógtott között* 1999/45.; VARGA LÁSZLÓ: *Demszky esete a továbbélő állambiztonsággal* 1999/46.; KENEDI JÁNOS: *A diktatúrák folytonossága helyreáll* 2001/12.; VARGA LÁSZLÓ: *A szolgálat és a téboly, az örök* 2001/25.; HACK PÉTER: *Rendszerváltás vagy ügynökpuccs?* 2002/26.; HALMAI GÁBOR: *A köz érdeke és az ügynökminiszterek titka* 2002/33.; KENEDI JÁNOS: *Komparatív szpionisztika* 2002/44.; EÖRSI ISTVÁN: *A besugójelentés mint kultúrtörténeti forrásmunka* 2002/47.; MAJTÉNYI LÁSZLÓ: *„Kifordult belét végre megmutatja a létezés”* 2002/49.; KARSAI LÁSZLÓ-KENEDI JÁNOS-VARGA LÁSZLÓ: *„Tollal és (titkos) jegyvel”* 2003/21.; PÉTER LÁSZLÓ: *Egy politikai nyomozóról* 2005/3.; HALMAI GÁBOR: *Ügynöktörvény és alkotmány* 2005/5.; HACK PÉTER: *Az ügynökvilág vége vagy újabb győzelme?* 2005/6.; KIS JÁNOS: *Az iratnyilvánosság és az alkotmány* 2005/12. (melléklet); HORVÁTH KÁLMÁN: *Történelmem ügynöknézetben* 2005/13.; PAUL LENDVAI: *„Michael Cole” tündöklése és bukása* 2006/2.; MARIJA IVANCSEVA: *Kis bolgár átvilágítás-történet* 2007. 38.; STEFANO BOTTONI: *Átvilágítási (kudarctörténet Romániában* 2008. 8.; KASZA LÁSZLÓ: *Ügynökök a Szabad Európa Rádiónál* 2008. 11.; RÉVÉSZ BÉLA: *Egy volt miniszterelnök könyvének állambiztonsági olvasata* 1985-ben 2008. 39.; DUNAI ANDREA: *A Stasi és a Balaton* 2009. 28.; KADARKAY ÁRPÁD: *Professzor arcképe a besugók korából* 2010. 24.; IZSA JENŐ: *Egy börtönügynök dossziéjából* 2010. 31.; GERVAI ANDRÁS: *„Lenin hűje volt”. Firkálás és nyomozás több tételben* 2013. 50.

² A jelenkor-történeti kutatások metodológiájával kapcsolatban fontos megállapításokat tartalmaznak: GLATZ FERENC: *Jelenkortörténet és jelentörténet*; ORMOS MÁRIA: *A történettudomány forrásairól a 20. században*; LITVÁN GYÖRGY: *Történetírásunk és jelenkorunk*; BACZONI GÁBOR: *A Belügyminisztériumban, valamint szerveinél őrzött iratok és forrásértékük*; TÓTH PÁL PÉTER: *Kihallgatási jegyzőkönyvek mint történeti dokumentumok*. Mindegyik in: VALUCH TIBOR (szerk.): *Hatalom és társadalom a XX. századi magyar történelemben*. Budapest, Osiris – 1956-os Intézet, 1995.; JOACHIM GAUCK: *A szembenézés nehézségei. Utószó a kommunizmus fekete könyve német kiadásához*. In: LITVÁN GYÖRGY (szerk.): *Sztálin és Európa, 1944–1953; Magyarország és a Kreml, 1949–1965*. Évkönyv VI. Budapest, 1956-os Intézet, 1998. 9–17. pp.; KENEDI JÁNOS: *„Stasi-operett” Magyarországon*. In: HEGEDŰS B. ANDRÁS (szerk.): *Az egykori állambiztonsági szervek és azok iratai*. Budapest, 1956-os Intézet, 1998.; KÓSZEG FERENC: *Ügynöktörvények – rövid tanfolyam*. In: uő.: *Lehetőségek kényszere. Publicisztikai írások, cikkek*. Budapest, Új Mandátum, 2000.; MÁRK GYÖRGY: *A Történeti Hivatal 1997–1998. évi tevékenységéről*. In: Gyarmati György (szerk.): *A Történeti Hivatal évkönyve. Trezor 1*. Budapest, Történeti Hivatal, 1999. 11–23. pp.; RAINER M. JÁNOS: *Állambiztonsági szervezet és személyes történelem*. In: RAINER M. JÁNOS – STANDEISKY ÉVA (szerk.): *Magyarország jelenkorban*. Évkönyv VII. Budapest, 1956-os Intézet, 1999. 11–17. pp.; RÉV ISTVÁN: *Arkheion*. (Kenedi János: *Kis állambiztonsági olvasókönyv* című könyvéről) Beszélő, 1998. 4. sz. 34–53. pp.; ZINNER TIBOR: *XX. századi politikai perek. A magyarországi eljárások vázlata 1944/1945–1992*. Budapest, Rejtjel, 1999. LIPTÁK, LUBOMÍR: *Száz évnél hosszabb évszázad: a történelemtől és a történelemírásról*. Kalligram, Pozsony, 2000.; KRAUSZ TAMÁS – MITROVITS MIKLÓS – ZAHORÁN CSABA (szerk.): *Rendszerváltás és történelem: tanulmányok a kelet-európai átalakulásról*. L'Harmattan – ELTE BTK Kelet-Európa Története Tanszék, Budapest, 2010.

4. Gyakori probléma, hogy a kutatási cél kényszerűen módosul, mivel az eredeti tervnek megfelelő iratok nem kerülnek elő; így végül az – akár véletlenül – előkerült dokumentumok határozhatják meg a kutatás (új) irányát, nem pedig fordítva.

5. A fennmaradt állambiztonsági iratállomány hitelességét nagyfokú bizalmatlansággal kezelő történészek körében megfogalmazódott az a szigorú bírálat is, amely szerint „a legutóbbi kelet-közép-európai tapasztalatok rávilágítottak, hogy a kommunista korszak újonnan megnyíló irattárai teljesen alkalmatlanok a történelem hiteles feltárására”.³

A legnagyobb gondot azonban – amint arra *Glatz Ferenc* is felhívta a figyelmet – ott kell keresni, ahol már véget érnek a kutatás-módszertan belső ügyei, és megkezdődnek a kutatásokkal kapcsolatos különféle szempontú elvárások: „a jelenkorkutatás és jelen-történet művelésének legnagyobb akadályaként [...] magát a társadalmi intoleranciát jelölném meg. Nem az iratok elzárt voltát, a források szegényességét”.⁴

Az mindenesetre kétségtelen, hogy a jogszabályok adta – előnyös vagy kedvezőtlen – lehetőségek keretei között valóban megindult az a kutatómunka, amelynek eredményeként az elmúlt években egyre nagyobb számban kapnak nyilvánosságot az eddig zárolt irattári és levéltári dokumentumok. Az eddigi iratközlések azonban e dokumentumok feltárásának jelentőségét főként azonnali nyilvánosságra hozataluk tényében látták, és így kevésbé párosultak a kritikai forráskiadványok feldolgozására és közzétételére vonatkozó módszertani szabályok betartásával. Ez voltaképpen az ismeretterjesztő-népszerűsítő, illetve a tudományos publikációk közötti határvonal elmosódásához vezet.

Az Ellenzéki Kerekasztal megalakulására és működésére vonatkozó – ismert – belügyminisztériumi iratok eredetileg a Belügyminisztérium Dokumentációs Osztályának iratállományába tartoztak, majd nagyrészt átkerültek az 1997-ben felállított Történeti Hivatal kezelésébe. A fentiekben vázolt problémák témánk vonatkozásában a következőképpen jelentkeztek:

1. A vizsgálni kívánt iratok természetesen csak a levéltári törvény feltételeinek megfelelően kutathatók. Ezért ellentmondásos az olyan helyzet, hogy miközben a egyik irattár visszatudatja a kért irat kiadását, egy másik levéltár kutathatóvá teszi ugyanezt az iratot, mivel ott már feloldották a szóban forgó dokumentum kutatási korlátait.⁵

2. Egyelőre – a kellő iratjegyzékek hiányában – nincs lehetőség az Ellenzéki Kerekasztal működéséről fennmaradt iratok pontos körének behatárolására. Nem lehet tudni, melyek semmisültek meg, melyek kerültek ki az irattári/levéltári kezelés alól, melyek keveredtek más iratok közé, esetleg időközben más intézményhez is átkerülve.⁶

³ "Recent East-Central European experience reveals the consistent inability of newly available Communist era archives to 'seal' history." KLINGSBERG, ETHAN: *Case Closed on Alger Hiss? The Noel Field dossier*. The Nation, 1993. november 8. 28. p.

⁴ GLATZ FERENC: i. m. 27. p.

⁵ Ilyen helyzet fordulhatott elő a – később ismertetendő – Jelentés a bel- és állambiztonság kérdéseiről a jelenlegi belpolitikai helyzetben című, 1989 júniusában keletkezett belügyminisztériumi anyaggal kapcsolatban is. Az eredetileg a miniszteri iratok körében zárolt irat a MNL OL-ban, az MSZMP KB Nemzetközi, Jogi és Közigazgatáspolitikai Bizottság iratállományának körében visszaminősítésre került.

⁶ A volt állambiztonsági szervek iratanyagának a Történeti Hivatalban megkezdődött irattári feltárásának és feldolgozásának nagyszabású munkájáról és gondjairól lásd: PETRIKÉNY VÁMOS IDA: *Iratok a Történeti Hi-*

3. Amikor a különleges titkosszolgálati eszközök és módszerek engedélyezésének átmeneti szabályozásáról szóló 1990. évi X. törvény a Belügyminisztériumtól elkülönített, különálló nemzetbiztonsági, információs, katonai biztonsági és katonai felderítő szolgálatokat hozott létre, megindult ide az iratok ellenőrizetlen és azóta is rekonstruál(hat)atlan áramlása (ironikusan mondhatnánk: már amennyi ezekből a *Duna-gate* után megmaradt...). Azt viszont, hogy az 1997-ben megkezdődött iratátadás során a Történeti Hivatal milyen mértékben részesedik a hivatalok, illetve a szakszolgálat dokumentumaiból, azt az a bizonytalan és ellenőrizhetetlen titkosszolgálati szempont dönti el, hogy vajon kurrens munkaanyagnak minősíti-e a hivatal ezeket vagy sem. (A szervezetszociológia megállapításai szerint és a tapasztalatok alapján a bürokrácia az előbbi megoldás felé hajlik.)

4. Ha az eredeti kutatási terv az Ellenzéki Kerekasztal állambiztonsági képét tartalmazó dokumentumok átfogó vizsgálatát célozza, akkor ezt a jelenleg rendelkezésre álló iratok láttán lényegesen módosítani kell. Azt egyelőre nem lehet látni, hogy milyen iratállományokból (feltehetően a Nemzetbiztonsági Hivaltól) kerülnek elő további ide vonatkozó anyagok, de első megközelítésben – mindenfajta felfokozott várakozást megelőzve is – meglehetősen szűk körűnek tűnik a kutatás számára elérhető irattári anyag.

Vélhetően igen tág azon iratok köre, amelyekről eséllyel valószínűsíthető, hogy fontosak az EKA történetének megértése szempontjából – egyelőre mégis csupán hiányuk konstatálható. Ezek az iratforrások főként a BM állambiztonsági tevékenységéhez kapcsolódnak. Ez a Belügyminisztérium III/III. Csoportfőnöksége, amely – az ügyrend szerint⁷ – a belső reakció elleni elhárítás szerveként működött a Kádár-korszakban. A Csoportfőnökség osztályai a korszak nagyobb részében a következők voltak:

- III/III-1. Osztály (az egyházak vonalán tevékenykedő ellenséges elemek elhárítása);
 - III/III-2. Osztály (az ifjúság körében tevékenykedő ellenséges elemek elhárítása);
 - III/III-3. Osztály (az „F”-dossziés személyek ellenőrzésének szervezése,⁸ a jelenleg is aktív, volt politikai elítéltek, valamint az írásbeli izgatást elkövetők elhárítása);
 - III/III-4. Osztály (a kulturális területeken tevékenykedő ellenséges személyek elhárítása);
 - III/III-A. Önálló Alosztály (a párt és a kormány vezetőinek operatív biztosítása);
 - III/III-B. Önálló Alosztály (elemző, értékelő, tájékoztató);
- Csoportfőnökség Titkársága;
– szakirányítás szempontjából a rendőr-főkapitányságok III/III. Osztályai.

vatalban. In: GYARMATI GYÖRGY (szerk.): A Történeti Hivatal évkönyve. Trezor 1. Budapest, Történeti Hivatal, 1999. 29–58. pp.

⁷ Az alosztályokra tagoltság ismertetését mellőzzük. Lásd: A Belügyminisztérium III/III. Csoportfőnökség ügyrendje. 80-233/1972. i. sz. In: A BM III. Főcsoportfőnökség és szerveinek ügyrendje. Belügyminisztérium Központi Irattár Parancsgyűjtemény (a továbbiakban: BM KI Pgy – 1997-es kutatás). 139. sz. doboz (a továbbiakban d.) 45/52-32/1972. i. sz.

⁸ „F” (Figyelő)-dossziét nyitott az operatív nyilvántartási rendszer külön azon társadalomra veszélyes, ellenséges személyekre, akik „a Magyar Népköztársaság állami, társadalmi és gazdasági rendjével szemben a fellépés lehetőségét latolgatják, várhatóan fellépnek, magatartásukkal tényleges veszélyt jelentenek társadalmi rendszerünkre”. Lásd: A társadalomra veszélyes, ellenséges személyek nyilvántartása, figyelő dosszié nyitása, tartalma. A Belügyminiszter-helyettes 9/1982. sz. parancsa. BM KI Pgy. 234. sz. d.

A belügyi munka lényegét érintő változást nem eredményezett ugyan, de a hangsúlyokon mégis módosított a Politikai Bizottság 1986. július 1-jei állásfoglalása.⁹ A Politikai Bizottság az MSZMP Központi Bizottsága Tudományos, Közoktatási és Kulturális Osztályának jelentése alapján foglalkozott az „ellenzéki-ellenséges csoportok” tevékenységével összefüggő politikai feladatokkal. Az a tény, hogy ezt az előterjesztést nem a korábbi „profilgazda”, a Közigazgatási és Adminisztratív Osztály terjesztette elő, azt jelezte, hogy az ellenségkép az „összeesküvés-elméletek” felől átcúszott az „ideológiai diverzió” koncepciójának irányába. Mivel az itt megfogalmazott tételek meghatározták a BM III/III-as csoportfőnökség működésének azon elveit is, amelyek később, a kerekasztal-tárgyalások idején is érvényben voltak, ezért érdemes felidézni fontosabb megállapításait.

Az „ellenzéki-ellenséges” tevékenység értékelésekor az előterjesztés logikája változatlanul az értelmiség népies-urbánus tagoltságából indult ki:

„A polgári radikális csoportosulás szervezett, féllegális és illegális tevékenységet folytat. Elutasítja a létező szocializmus valamennyi formáját, az ún. ‘szovjet típusú társadalmakat’ és az egypártrendszert, és ennek alternatívájaként valamiféle ‘pluralista demokrácia’ megvalósítását tekinti stratégiai célnak. [...] A nacionalista vagy nemzeti radikális irányzat voltaképpen laza írói csoportosulás, amely sajátos arculatát nem politikai program adja meg – ilyennel valójában nem is rendelkezik –, hanem az, hogy a csoporthoz tartozók a határon túl élő magyarság sorsát minden más kérdés elé helyezik.”

A Politikai Bizottság határozata az ellenséges-ellenzéki csoportok tevékenységével összefüggő feladatokkal kapcsolatban megállapította:

„Az ellenséges tevékenység visszaszorítása érdekében folytatandó munka feladata változatlanul e csoportok szélesebb tömegkapcsolatai kialakulásának megakadályozása. [...] Azokkal szemben, akik szervezett, illegális politikai tevékenységet folytatnak és kapcsolatot tartanak fenn az imperialista fellazító és ellenséges propagandaközpontokkal, következetesen élni kell az adminisztratív korlátozások eszközeivel. [...] Nem lehet eltérni, hogy a sajtóba beszivárogjanak az ellenzéki csoportok illegális kiadványai által terjesztett ellenséges nézetek.”¹⁰

⁹ MNL OL M-KS 288. f. 5./1972. ó. e.; Idézi: CSIZMADIA ERVIN: A magyar demokratikus ellenzék. (1968–1988) Dokumentumok. Budapest, T-Twins, 1995.; E kiadvány tévesen jelöli meg további forrásként az Irodalmi Újság 1987. 3. számát. (Ebben a számban a Javaslat a nyilvánosság reformjára című dokumentum szerepel.) Helyesen: 1987. 2. sz. Az Irodalmi Újság jegyzete megemlíti: „Az itt közölt, szigorúan bizalmas párt dokumentumot Magyarországról juttatták el az Irodalmi Újsághoz”.

¹⁰ A Főcsoportfőnökségnek 1972-ben kialakított struktúrája módosult ugyan 1979-ben, de a III/III-as Csoportfőnökség tagoltságát ez érdemben nem érintette. [Lásd: A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 26/1979. sz. parancsa a BM III. (Állambiztonsági) Főcsoportfőnökség Ügyrendjének kiadásáról. 10-22/26/1979. i. sz. BM KI Pgy. 202. sz. d.] Ugyanakkor a Belügyminisztérium „M” és Szervezési Csoportfőnökség 16-80/73/1989. számú iratára hivatkozva ismerteti a Csoportfőnökség módosított szerkezeti felépítését a Történeti Hivatal évkönyve, megjegyezve: „Az állambiztonsági főcsoportfőnökség belső reakció elhárításával foglalkozó részlegének, a III. csoportfőnökségnek a szervezete a rendszerváltást megelőző időszakra tovább differenciálódott. Egy évvel a csoportfőnökség megszüntetése előtt a korábbi négy osztály és két önálló alosztály helyett a részlegben már hét osztály és egy önálló alosztály tevékenykedett.” Ennek vázlatát is közli a tanulmány: III/III-1. (Egyházi reakció Elhárító) Osztály; 2. (Ifjúságvédelmi) Osztály, 3. (Ellenséges személyeket elhárító, rendkívüli eseményeket felderítő) Osztály; 4. (Ellenséges ellenzék fő erőit elhárító) Osztály 5. (Kulturális terület védelmével foglalkozó) Osztály; 6. (Ellenséges propagandaanyag

A Politikai Bizottság határozatát követően a Belügyminisztérium, illetve az állambiztonsági vonal szervezete gyakorlatilag a korábbi struktúrában működött tovább, a hangsúlyok némi újrafogalmazása mellett.¹¹

Az MSZMP Politikai Bizottságának az ellenséges–ellenzéki csoportokról szóló 1986. július 1-jei titkos határozata 1989-ben is érvényes volt. Ez voltaképpen megkérdőjelezte annak őszinteségét, amit akkoriban a hatalom – elsőként az MSZMP Központi Bizottsága az 1989. február 10–11-i ülésén (majd később egyre gyakrabban) – a többpártrendszer keretei közötti demokratikus hatalomgyakorlásra való békés átmenettel összefüggésben hivatalosan és nyilvánosan deklarált.¹² A Csoportfőnökség utolsó vezetőjének visszaemlékezése elismeri ez irányú ténykedésüket:

készítését és terjesztését elhárító) Osztály; 7. Osztály (jelentőszolgálat, belső elhárítási adattár). [Lásd: CSEH GERGŐ BENDEGŰZ: *A magyarországi állambiztonsági szervek intézménytörténeti vázlata, 1945–1990*. In: GYARMATI GYÖRGY (szerk.): *A Történeti Hivatal évkönyve*. Trezor 1. Budapest, Történeti Hivatal, 1999. 88–89. pp.] Fentiek értelmében tehát az egyházi, az ifjúsági vonallal, illetve a ellenséges személyek elhárításával foglalkozó (III/III-1, III/III-2, III/III-3) Osztályok változatlanul hagyása mellett ez utóbbiól elkülönítve, önálló egységként jött létre egy új kategória, az „ellenséges ellenzék” fő erői elhárításával foglalkozó III/III-4-es osztály. Ennek három alosztálya – az „F” dossziés személyek és a politikai elítéltek mellett – külön célpontnak tekinti a számításba veendő további ellenséges ellenzéki irányzatot: a radikális ellenzék („A” alosztály), a „szektásnak” minősített egykori és aktív párttagok, álbaldaliak („B” alosztály) valamint a nemzeti ellenzék („C” alosztály) kategóriáit. A korábban a kulturális területeken tevékenykedő ellenséges személyek elhárításával foglalkozó III/III-4. Osztályból 5. Osztály lett és hatodikként megalakult a kifejezetten operatív akciók végrehajtására szervezett új egység, az ellenséges propagandaanyag készítését és terjesztését elhárító Osztály. A tanulmány által hivatkozott irat tehát 1989-es keletkezésű. Az előzményeül szolgáló belügyminiszeri parancs(ok)ra, a megjelenés időpontjára, illetve a végrehajtás(uk)ára kibocsátott módosított (esetleg új) ügyrendre vonatkozóan adatok nem állnak rendelkezésre. A III/III-as Csoportfőnökség 1986 után bekövetkezett, idézett átalakítására vonatkozó iratok tehát a Belügyminisztérium Központi Irattárában nem találhatóak. A ÁBTL évkönyvén kívül csupán egyetlen munka idézi a III/III-as Csoportfőnökség szerkezetének ugyanezen modelljét, és ez is a Történeti Hivatal által összeállított tájékoztatóra hivatkozik. (SZILÁGYI SÁNDOR: *A Hétféli Szabadegyetem és a III/III*. Budapest, Új Mandátum, 1999. 11. p.). Pedig a könyv által tárgyalt időszakban – ’70-es évek vége, ’80-as évek eleje – még mindenképpen a korábbi (lásd: 7. sz. jegyzet) parancs, illetve ügyrend szerinti szervezeti felépítés volt érvényes. Mivel a III/III-as Csoportfőnökség 1986 után bekövetkezett, itt említett átalakítására vonatkozó iratok a BM KI Parancsnyűjteményében sem találhatóak, másrészt a pártdokumentáció sem utal egy ilyen, nagy jelentőségű átszervezésre (pedig a pártvezetés engedélye nélkül ilyen méretű változás nem mehetett volna végbe), ezért csak megszorításokkal lehet értelmezni a forrásként megjelölt iratot. Elképzelhető, hogy csak „M”, azaz mozgósítás esetére vonatkozó tervkonceptióra történik benne utalás. De lehetséges az is, hogy az állománytáblázatban (különböző pénzügyi megfontolások alapján) valóban végbement egy hét osztályvezetői státust tartalmazó rendszer kialakítása, anélkül azonban, hogy ez a valóságban is együtt járt volna az osztályok számának bővülésével. Ellene szól e feltételezett változásnak az a tény is, hogy a Budapesti Katonai Ügyészség által „a szolgálatra jelentős hátránnyal járó előljárói intézkedés elmulasztásának büntetése” (azaz a „Duna-gate”) miatt Pallagi Ferenc, korábbi III-as Főcsoportfőnök és Horváth József, korábbi III/III-as Csoportfőnök ellen emelt vád irataihoz csatolták ugyan a Belső Biztonsági Szolgálat tervezett átalakítására vonatkozó iratokat, ezek azonban semmiféle adatot nem tartalmaznak a hét-osztályos tagoltságú szerkezetátalakítást illetően. (Zinner Tibor szóbeli közlése.)

¹¹ Lásd: Az MSZMP Központi Bizottságának állásfoglalása. A politikai rendszer reformjának néhány időszerről kérdéséről. (Tervezet). *Népszabadság*, 1989. február 16. A kerekasztal-tárgyalások megindulásához talán szerencsésen járult hozzá a meghozott döntések *Szigorúan titkos!* minősítése, hiszen ennek híre joggal növelte volna tovább az MSZMP-vel szembeni bizalmatlanságot.

¹² 1989-ben is megfontolásra méltó maradt az a szerkesztőségi kommentár, amely a Politikai Bizottság fenti határozatának az Irodalmi Újságban történt 1987-es publikálását követte. Ebben Méray Tibor kifejtette: [A Politikai Bizottság] „Szavakban ugyan 'elsődlegesen politikai módszerekkel' történő fellépést hirdet, a politikai munka javításáról, a jobb pártmunkáról, a pártegység erősítéséről beszél (mintha ezekkel a frázi-

„...az ellenzék különböző csoportjait 1989 elejéig szorosan, attól kezdve fokozatosan enyhébben, 1989 nyarától csak éppen hogy, október 23-a után pedig sehogy nem ellenőriztük. [...] A munka kevésbé látványos részeként 1989 elején, tehát még a háromoldalú tanácskozás megkezdése, a megállapodások aláírása előtt megkezdtük az általunk elképzelt jogállamiságba mutató átalakulás ütemezésének, alapvető elveinek és szervezeti kereteinek megtervezését.”¹³

Bár egyelőre nem ismertek azok a dokumentumok, amelyek a „jogállamiságba mutató átalakulásnak” (sic!) az államvédelmi szervek által elképzelt útját lettek volna hivatva kijelölni, azért a kutatás további irányát és lehetőségeit feltétlenül megszabja, hogy a fenti szervek iratai milyen mélységben és mennyiségben hozzáférhetőek. Csak sejteni lehet, hogy a III. Főcsoportfőnökség egyéb szervei is gyűjthettek az Ellenzéki Kerekasztal működésére vonatkozó közvetlen vagy közvetett információkat. Ilyen jellegű dokumentumok keletkezhetnek például a III/I-2. Osztályon, amely folyamatosan jelezte a kiutazó magyar állampolgárok határon túli ellenséges tevékenységét. Egyes iratok utalnak arra is, hogy a BM operatív-technikai szerve speciális (ti. titkos) eszközökkel folytatott segítséget nyújtott az EKA-val kapcsolatos információk megszerzéséhez. Ehhez viszont a BM III/V. Csoportfőnökség dokumentációját kellene megismerni, továbbá a III/2-A-D Alosztályokéit, ahol a figyelt és „környezetanulmányozott” személyekről, kapcsolataikról, kapitalista követségekre, kulturális intézményeikbe bejárókról vezettek adatokat és ellenőrizték posta küldeményeiket. Végül pedig, mivel szakirányítás szempontjából a rendőr-főkapitányságok III/III. Osztályai az állambiztonsági főcsoportfőnökség alá tartoztak, így az ez irányú, szélesebb körű forrásfeltáró munka is nélkülözhetetlen.

II. Politikai koncepciók, operatív parancsok

A rendőrség, illetve az állambiztonsági szolgálat kérdésének felsőszintű, politikai megítélése és az operatív munka végrehajtási szintje 1989 közepére egyre távolabb kerültek egymástól. A politikai tárgyalások szereplői – pozícióik eltérő voltából adódóan – más és más verziót alakítottak ki a hatalom koncentrációjának újraszabályozására. Abban nem volt nézetkülönbség, hogy minden államnak elemi szükséglete a főhatalom gyakorlása feltételeinek biztosítása, így az állambiztonsági szervek létjogosultságát komolyan senki sem kérdőjelezte meg. Lényeges eltérés mutatkozott azonban annak a megítélésében, hol kell mindennek elhelyezkednie az állam szervezeti rendszerében, és ami ennél is fontosabb, milyen irányítási-ellenőrzési szisztémával akadályozható meg az állambiztonsági szervezet túlzottan önálló mozgása, másfelől milyen módon lehet kizárni bármilyen pártszándékot, amely ennek monopolizálására törekszik. Retorikusan minden javaslat a „jogállamiság” eszményére hivatkozott, ennek azonos fogalmi keretek közötti

sokkal bármit is el tudna érni), de ténylegesen tervbe vett intézkedései mind adminisztratív, hatósági, büntető jellegűek.” *Irodalmi Újság*, i. m. 14. p.

¹³ HORVÁTH JÓZSEF: *A lehallgatástól a kihallgatásig*. Budapest, Budapest Holding, 1991. 22., 118. p. Más kiadványokban megismétli ezen álláspontját: uő.: *A „kísértet” fogságában*. Budapest, Zingen Kft., 1991.; *A III/III. főnöke voltam, avagy a „cég” együtt bukkott a rendszerrel*. Budapest, Püski – Met Publishing Corp, 1998.; *A tábornok vallomása*. Budapest, Pallas, 1990.

értelmezésére azonban az átalakulás időszakában nem került sor. Pedig teljesen ellentétes tartalmat nyer a politikai rendőrség kialakítandó szervezeti rendszere és funkcióköre, ha a „szocialista jogállamhoz”, vagy a jelző nélküli jogállamisághoz kapcsolódik.

Az eltérő koncepciók nem az egyetlen ellentmondását jelezték e kérdésnek. Az egyébként is túlszabályozott állambiztonsági szervezet ideológiai túlerheltsége miatt nem egyszerűen végrehajtott szervként működött, hanem önmagában véve is – bár korszakonként eltérő intenzitással – részévé vált a proletárdiktatúra politikai rendszerének. Ettől az eszmeiségtől és szereptől – vélhetők egyes vezetők és beosztottak – az eddig ellenséges/ellenzéki minősítésű kategóriák a pártvezetésnek velük áruoló módon összejátszó néhány figurájával közösen igyekeznek megfosztani. Így egymástól gyakran független, ellenmondásos, időnként ellentétes mozgásba kezdtek a politikai szféra különböző törekvései, koncepciói, valamint a szervezeti, parancsnoki szintek végrehajtó-megvalósító tevékenységi formái (mely utóbbi szintek között és ezeken belül is jelentős véleménykülönbségek alakultak ki). E konfúzió folyamata az év végi megfigyelési-iratmegsemmisítési botrányban érte el csúcspontját.

„Ha a társadalom pluralizálódása során a ‘biztonságot’ a különböző csoportok a különböző területeken különbözőképpen érzékelik és értékelik, akkor a rendőrségnek a váltakozó kritikával szemben nemcsak ‘belső lelki nyugalommal’ kellene felvérteznie magát. Ugyanúgy kötelességének kellene érezze, hogy prioritásait és szakmai illetékeségéből eredő intézkedéseit úgy indokolja meg, hogy a döntési kritériumok utánajárhatók és politikailag lehetőleg messzemenően konszenzusképesek legyenek.”¹⁴

Az 1989-es pluralizálódás folyamatában éppen a fenti két pillére hiányzott a rendőrségnek: a „belső lelki nyugalom” és a konszenzusképesség. Természetesen ez fokozottan igaz az olyan átpolitizált rendőrségre, amelynek testülete egészében a pártállami ideológia jegyében szocializálódott és a rendszerváltás során egyszerre került politikai, erkölcsi, szakmai és nem utolsó sorban legitimációs válságba.¹⁵ 1989-ben a hirtelen sokszereplőssé vált hatalmi játszmaiban az egészében véve is politikai természetű rendőrség speciálisan politikai jellegű részlege, az állambiztonság került – érthetően – súlyos krízisbe. Ugyanakkor e válság feldolgozására tett esetleges elképzelések köréből az ellenzéknek – de olykor a politikai vezetésnek is – felsejlett az erőszakos rendteremtés víziója.¹⁶ Az Ellenzéki Kerekasztal javaslatára nem véletlenül került be a Nemzeti Kerekasztal önálló munkabizottságban megtárgyalandó témakörei közé az erőszakos megoldásokat kizáró jogi garanciák megteremtésének kérdése.¹⁷

¹⁴ MURCK, MANFRED: *Rendőrség, állampolgárok és politika a pluralista demokráciában*. Rendészeti tanulmányok, 1994. 4. sz. 16. p.

¹⁵ Lásd: FINSZTER GÉZA: *A rendszerváltás és a rendőrség*. In: *Rendőrség és társadalom. A rendszerváltás magyar rendőrsége*. Budapest, Hanns Seidel Alapítvány, 1993. 10–27. pp.

¹⁶ Erről Kacziba Antal, az ORFK korábbi bűnügyi főigazgatója így emlékezett vissza egy interjúban: „Nem tagadom, hogy erős kapcsolat állt fenn az MSZMP egy bizonyos szárnya, a rendőrség, az elhárítás és a Munkásőrség között. De abszolút kisebbségben voltak.” *Elhajtottak és túléltek*. BOSSÁNYI KATALIN interjúja Kacziba Antallal. *Mozgó Világ*, 1999. 11. sz. 86. p.

¹⁷ Lásd: A Nemzeti Kerekasztal résztvevőinek megállapodása a tárgyalások témaköreiről és munkarendjéről. 1989. június 21. In: BOZÓKI ANDRÁS (főszerk.)–ELBERT MÁRTA–KALMÁR MELINDA–RÉVÉSZ BÉLA–RIPP ERZSÉBET–RIPP ZOLTÁN (szerk.): *A rendszerváltás forгатókönyve: kerekasztal-tárgyalások 1989-ben. (a továbbiakban: A rendszerváltás forгатókönyve) 1–4. köt. Budapest, Magvető, 1999. 2. köt. 138–139. pp.*

A Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások során sikerült a racionális párbeszéd keretei között, a jogállamiság értékeinek megfelelő kompromisszumos alapelveket kidolgozni az állambiztonsági szervek alkotmányos helyzetének megoldására. Az ezek kidolgozására felállított I/6-os bizottság tárgyaló feleinek nézetkülönbségeit jól illusztrálja egy korabeli munkamodell, amely a kiinduló állapotot rögzítette:¹⁸

Állambiztonság és rendőrség kapcsolata

A rendőrség/állambiztonság kérdéseit illetően az MSZMP és a Harmadik Oldal¹⁹ koncepciója a későbbiekben is az volt, hogy az állam biztonságának védelmét továbbra is a rendőrség lássa el. Az EKA viszont úgy vélte, erre külön intézményt kell létrehozni a Minisztertanácsnak alárendelve. Ebben a kérdésben a felek – az alkotmánymódosítással foglalkozó I/1-es bizottsági üléseket követően – az 1989. szeptember 11-i középszintű politikai egyeztető bizottsági ülésen sem tudtak megállapodni. *Tölgyessy Péter* ekkor kifejtette:

„Az Ellenzéki Kerekasztalnak az a határozott véleménye, hogy a normál rendőrségi feladatoktól el kell különíteni a politikai jellegű cselekmények rendészeti jellegű kivizsgálását. Megokolásképpen a következőkre hivatkozom. Először is ez egy nemzetközileg szokásos gyakorlat. Az országok túlnyomó többségében a normál rendőrségi munkától nagyon határozottan elkülönül az úgynevezett állmvédelmi munka. Ennek az oka az, hogy itt a politikával határos területről van szó, mely rendkívül szorosan csatlakozik a politikai pártok, parlament működéséhez, és ezért ez különleges garanciákat követel. Meg kell mondani, hogy ezt a kifejezést sem használják ma már, hogy állmvédelem, állambiztonság, nagyon sok országban rossz emlékű jelentéstartalmai vannak. Például Németországra hadd utaljak, ahol az ottani állmvédelmi szerv elnevezését is megváltoztatták, és az egész irányítási módszerét is megváltoztatták, hiszen a rossz emlékű Gestapo nagyon rossz emléket hagyott maga után. Mi a javaslatunk? Német módra legyen egy alkotmányvédelmi hivatal, amely a miniszterelnöknek a felügyelete alatt van, de amely felett az Alkotmánybíróság – amennyiben ennek a felállításában megegyezünk – egy alkotmányossági felügyeletet végez, továbbá a parlament illetékes bizottsága is ezen hivatal felett egy kontrollt gyakorol. Rendkívül fontosnak tartjuk, hogy az állam ilyen irányú tevékenysége felett minél határozottabb és minél több szerv által végzett kontroll legyen, hiszen az intézményes garanciák adhatnak csak valóságos garanciát az állambiztonsági szerveknek a visszaélésével szemben. Ezért az alkotmány vonatkozó szakaszait és mondatait szeretnénk úgy megfogalmazni, hogy ott mint a rendőrség feladata ne szerepeljen a politikai rendőrségi feladat.”²⁰

¹⁸ Lásd: KALMÁR MELINDA – RÉVÉSZ BÉLA (szerk.): *A rendszerváltás forгатókönyve: Kerekasztal-tárgyalások 1989-ben*. 6. köt. Budapest, Új Mandátum, 2000. Függelék, 116. sz. dokumentum.

¹⁹ A Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások megkezdéséről szóló, 1989. június 10-én aláírt Megállapodás II. rész 1. c) pontja sorolta fel azokat a társadalmi szervezeteket és mozgalmakat, amelyek – a „Harmadik Oldalon” – részt vesznek a politikai megállapodások kialakításában. Ezek: a Baloldali Alternatíva Egyesülés; a Hazafias Népfőnt; a Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség; a Magyar Ellenállók, Antifasiszták Szövetsége; a Magyar Nők Országos Tanácsa; a Münnich Ferenc Társaság és a Szakszervezetek Országos Tanácsa.

²⁰ Lásd: *A rendszerváltás forгатókönyve*. 4. köt. 323. p.

Döntés végül a középszintű politikai egyeztető bizottság szeptember 15-i ülésén született. Ekkor *Somogyvári István* az MSZMP véleményét tolmácsolva kifejtette:

„Álláspontunk szerint az állambiztonság vagy alkotmányvédelem elnevezés változhat, egy olyan intézmény, amelynek a továbbfejlesztése mindenképpen napirenden van. Az MSZMP-nek ebben az álláspontja az, hogy a közeljövőben valószínűleg erre sor fog kerülni, de addig, amíg a munkálatok megfelelően el nem kezdődnek, amíg a körvonalai ki nem alakulnak annak, hogy pontosan milyen hatáskörrel, milyen szervezeti rendszerben működjön ez a szervezet, véleményünk szerint az alkotmány szintjén nem lehet olyan módosítást végrehajtani, ami meghatározná a további jogalkotói és szervezési munkát. Ezért mi elvileg nem zárkózunk el ennek az intézménynek az átalakítása elől, de az alkotmánybeli szabályozás kérdésében azt javaslom, hogy fogadja el mindkét tárgyaló fél a javaslatunkat, és ne kössük meg a további jogalkotó munkában a jelenlegi vagy a következő parlament kezét.”

A Harmadik Oldal továbbra is egyetértett az MSZMP véleményével, az EKA nevében pedig ismét *Tölgyessy Péter* reagált az MSZMP által felvetettekre:

„Az Ellenzéki Kerekasztal nagyon jól tudja, hogy az alkotmány szintjén ezt a kérdést egyszer s mindenkorra, végérvényesen eldönteni nem lehet. A mi javaslatunk arra vonatkozott, hogy az alkotmány szövege afelé vigye el a jogalkotót, illetve a rendőrség ügyében döntő szerveket, hogy a rendőrség intézményéből az államvédelmi rendőrség kikerüljön. Ennek többféle megoldása lehetséges. Elképzelhető olyan megoldás is, hogy a belügyminiszter felügyelete alatt marad továbbra is az államvédelmi rendőrség. Az volna a kérésünk az MSZMP felé, fontolja meg még egyszer, hogy egy olyan típusú alkotmányszöveg vonatkozzék a rendőrség szabályozására, amely ebbe az irányba vinné a további fejlődést.”

Végül az EKA azt javasolta: az alkotmánymódosítás olyanformán történjen, hogy később lehetőség legyen az államvédelmi szolgálatnak a kivonására a rendőrség intézményéből. A konszenzusos szöveg a következő lett: „A rendőrség alapvető feladata a közbiztonság, valamint a belső rend védelme. A rendőrséggel és az állam biztonságával összefüggő részletes szabályokat alkotmányerejű törvény határozza meg”.²¹

Természetesen nem egyszerűen a tárgyalások vitái járultak hozzá az államvédelmi szervek elbizonytalanodásához. A korábban a legtitkosabb körülmények között működő rendszer körül megsokasodtak a találgatások, és a sajtó is alkalmas példát talált ebben a helyzetben a kiszélesedő nyilvánosság horizontjának felmérésére. A közvélemény előtt a politikailag irányított rendőrség összképe könnyen összemosódott a politikai rendőrség képével, ami a rendőrség belső viszonyaira úgy hatott vissza, hogy „értelmetlen rivalizálást alakított ki a rendőrség és az elhárítás meghatározott egységei között. [...] Ez [...] a meglehetősen összezavarodott, erkölcsileg szétzilált állományt még inkább elbi-

²¹ Uo. 425–426. pp. Az itt elfogadott szöveg érdemi változtatás nélkül épült be az Országgyűlés által 1989. október 18-án módosított alkotmányba. Lásd: 1989. évi XXXI. törvény az Alkotmány módosításáról. 40/A. § (2) bekezdés.

zonytalanította, s mivel érezték a velük szembeni, akkor már nyilvánosan is megfogalmazott köznapi és politikai ellenérzést, tömegesen léptek ki a testületből”.²²

Az ellenzék gyanakvását és tartózkodó álláspontját mindvégig meghatározta a szemben ülő tárgyaló felek szemlátomást ambivalens szerepe. Az, hogy a vitahelyzetben elfoglalt mellérendelt és egyenjogú pozícióját bármikor felcserélhette a hatalom monopóliumával rendelkező hatalomgyakorlóéval. Egy tíz évvel későbbi visszaemlékezés szerint „volt abban valami pikáns, hogy miközben egy asztalhoz ültek velünk, lehallgatták a telefonunkat és helység-ellenőrzés útján szereztek információkat a megbeszéléseinkről, majd másnap ott volt előttük a beszámoló az ellenzéki találkozókról”.²³ Mindehhez természetesen az állambiztonsági szerveknek szükségük volt arra az eszmei kiindulóponton, amely a hagyományos ideológiát kiszolgálva mellékesnek és átmenetinek tekintette a politikai élet felszínén zajló változásokat.

Az elhárítás működésének sarokpontja a pontosan definiálható ellenség-fogalom. Ez a Kádár-rendszer nagyobb részében változatlan tartalmú, megbízható és kiszámítható kategóriarendszerként létezett. Az államellenes bűncselekmények száma tartósan évi 200 és 250 között mozgott, és ezek mintegy 80–90%-a szóbeli jellegű izgatás volt. Korabeli kriminológiai elemzések szerint ezek körében első helyen az „ellenforradalmi propaganda és agitáció” szerepelt. Az ilyen típusú elkövetők „tudatos ellenséges elemek, általában a közép korosztályba tartoznak, gondolkodásukat meghatározott ideológiai koncepció jellemzi, műveltségük viszonylag magasabb szintű. [...] Az elkövetést elősegítő körülmények sorában kiemelkedik a fellazítási tevékenység, a múlt tudati hatása, de nem elhanyagolható a szocialista társadalmi fejlődésben jelentkező nehézségek, a marxista ideológiai tudományokban esetenként tapasztalt elmaradottságok és megtorpanások, saját propagandánk bátortalansága és a politikai tájékoztatás fogyatékoságai.”²⁴ Bár a hivatalos bűnözési statisztika 1988-ban már csak 17 politikai bűncselekményt regisztrált, de ezekből 15 volt izgatási jellegű.²⁵

Az ellenséges kategóriák, illetve az ellenséges tevékenység felismerését volt hivatva elősegíteni az a miniszteri parancs, amelyet csak 1990-ben helyeztek hatályon kívül, így – a makropolitikai folyamatoktól teljesen függetlenül – érvényes, alkalmazható és alkalmazandó feladatokat fogalmazott meg az elhárító szervek felé, még – és ezért van itt jelentősége – 1989-ben is.²⁶ Ennek értelmében operatív ellenőrzés és bizalmas nyomozás alá kellett vonni azokat a személyeket, csoportokat, szervezeteket, akik (az „EKA-relevánsakat” említve):

„– társadalmunk politikai, állami és vezető szerveit, intézményeit támadva, a vezető szerepet más szervezetekkel, csoportokkal, erőkkel akarják felváltani; ilyen szervezetek illegális létrehozását tervezik, előkészítik, propagálják, vagy kezdeményezik;

²² Elhajtottak és túlélők. I. m. 87. p.

²³ Kónya Imre, az Ellenzéki Kerekasztal megszervezőjének interjúja, riporter Bocskay Zsolt. Népszava, 2000. február 22.

²⁴ FINSZTER GÉZA: *Az állam elleni és politikai jellegű bűncselekmények kriminológiája*. In: Szakkriminológiai füzetek. I. köt. Budapest, Rendőrtiszti Főiskola, 1979. 40. p.

²⁵ Lásd: *Konzultáció a Belügyminisztérium, a rendőrség megítéléséről. Szerkesztőségi beszélgetés Kőszeg Ferencsel és Somogyi Jánossal*. Belügyi Szemle, 1989. 8. sz. 62. p.

²⁶ Lásd: A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 0022. sz. parancsa. 10-21/22/1970. BM KI Pgy. 119. sz. d. Hatályon kívül helyezte a 12/1990. sz. belügyminiszteri utasítás.

– a Magyar Népköztársaság állami, társadalmi, politikai rendjét támadva, burkoltan restaurációra törekszenek, a ‘demokratikusabb’, ‘humánusabb’, ‘igazi proletárdiktatúra’ jelszavának hangoztatása alapján a politikai rendszer megváltoztatását tervezik;

– a volt uralkodó osztályok, vagy más társadalmi rétegek – pl. értelmiség – társadalom-vezető szerepének létjogosultságát szervezetten hangoztatják, ilyen tartalmú, tudatos ellenséges zavarkeltésre alkalmas propagandát folytatnak;

– a Magyar Népköztársaság szövetségi, együttműködési és barátsági politikájának alapjait támadják, a proletár internacionalizmussal szemben a nacionalizmust tudatosan és szervezetten táplálják, a semlegességet hirdetik, ilyen tartalmú ‘műveket’, propagandanyagokat titkos úton terjesztenek; [...]

– kapcsolatot tartanak az imperialista fellázítási taktikát megvalósító külföldi személyekkel és szervekkel. Tevékenységet fejtenek ki bármilyen formában – szóban, írásban, vagy ilyen irodalmi, művészeti stb. termékeknek a titkos közvetítésével – a fellázítási taktika érvényesülése érdekében; [...]

– a budapesti – hazánkkal szemben ellenséges politikát folytató országok – külképviseleti szerveknek (sic!) beosztottaival kapcsolatban állnak, s ennek alapján ellenséges fellázító tevékenységet folytatnak; [...]

– irodalmi, publicisztikai, művészeti termékeket illegálisan külföldre juttatnak, ilyenről tudnak vagy terveznek, erre felbujtanak vagy ezt elősegítik;

– demonstrációt, tüntetést szerveznek, legális rendezvényeket ilyen célra felhasználnak, vagy felhasználni akarnak; [...]

– klubokat, irodalmi, zenei és egyéb művészeti egyesületeket, köröket ellenséges céljaik megvalósítására felhasználnak, vagy ezt tervezik.”

Amennyiben a fenti esetek nem lépik át a büntetőjogilag pönalizálhatóság határát, arra az esetre az elhárítás különféle operatív eszközöket és „kombinációkat” alkalmazott. A nyílt intézkedéseken túl ilyenek az operatív megelőzés, a bomlasztás, leválasztás, elszigetelés, az ellentétek szítása, a meglévő ellentétek kihasználása és mélyítése, a vezéregyéniségek lejáratása stb. Így az ellenséges erők lejáratására ki kell használni a közrendet, a közbiztonságot, a közkerkölcöt sértők által elkövetett bűncselekményeket, szabálysértéseket is, emellett pedig „az eredményes operatív elhárító munka érdekében javítsák kapcsolataikat kulturális életünk társadalmi és állami vezetőivel”.

Ennek az egységes és az állambiztonsági szervek szempontjából megbízhatóan alkalmazható ellenségképnek általános érvényét és legális pozícióját rendítette meg elsőként az 1989. január 10-én elfogadott egyesülési, illetve a gyülekezési jogról szóló törvény. Két hónappal korábban még évtizedes rutinnal kezelték az eseményeket. Az 1988. november 15-i nemzetközi Románia Napra, a brassói munkásmegmozdulás első évfordulójára tizenöt szervezet szolidaritási tüntetés megtartását kezdeményezte a Román–Magyar Szolidaritási Parknál, ahonnan Románia budapesti nagykövetsége elé kívántak vonulni. November 9-én a hatályos BM-rendeletnek megfelelően bejelentették a tüntetést. A tüntetés meghirdetett útvonalát a rendőrség lezárta, a nagykövetség épületét körülvette. A tüntetőket eltérítette az eredeti útvonallról, majd erőszakos fellépéssel megakadályozta a továbbhaladást; hat személyt előállítottak.²⁷ A rendőri erőszak brutalitása

²⁷ Lásd: sz. n.: *Memento Brassó! Beszélő*, 25. 1988. 3. sz.

a hatályos jogrendszer szerint legitim volt, a tömegosztatás szabályszerűen történt.²⁸ 1989 elején viszont olyan törvényi helyzet jött létre, amely szerint szűk kivételektől eltekintve „a közterületen tartandó rendezvény – a bejelentés megtétele után – minden további intézkedés nélkül megtartható.”²⁹

A hagyományos ellenségkép eróziója azzal folytatódott, amikor a büntető törvénykönyvnek az Igazságügyi Minisztérium által javasolt módosítása nyilvánosságra került. Ennek hivatalos indoklása ugyanis a következőket tartalmazta:

„A hazánkban zajló társadalmi politikai átalakulás, a jogállami garanciák következetes megteremtésének igénye szükségessé teszi az állam elleni bűncselekmények szabályozásának felülvizsgálatát. Ennek terjedelmére és időpontjára két megoldás merült fel: a) az állam elleni bűncselekmények teljes körének felülvizsgálatára az új alkotmány elfogadását követően kerüljön sor. Ennek az az indoka, hogy az állam elleni bűncselekmények jogi tárgya az alkotmányban rögzített elvekhez és intézményekhez kapcsolódik; b) a felülvizsgálatot haladéktalanul el kell végezni, annak érdekében, hogy a büntetőjogi szabályozás ne válhasson a demokratikus fejlődés, az emberi jogok és az állampolgári szabadságjogok kibontakozásának gátjává. E két megoldási lehetőséget vizsgálva arra a következtetésre kell jutni, hogy az állam elleni bűncselekmények szabályozásának felülvizsgálatával nem lehet várni az új alkotmány létrehozásáig. Törvényességi szempontból nem tartható fenn, hogy a hatályos jog ugyan lehetőséget ad a jelenlegi alkotmányhoz kapcsolódó politikai-társadalmi gyakorlat kereteit túllépő folyamatok résztvevőinek büntetőjogi felelősségre vonására, de erre a bűnüldöző szervek toleranciája folytán nem kerül sor; ennek ugyanis nincs jogi biztosítéka. Ezért a Minisztertanács elrendelte az állam elleni bűncselekmények felülvizsgálatának gyorsítását.”³⁰

A zűrzavart fokozta, hogy a jogforrási hierarchia az állambiztonsági szervek vonalán szinte megfordult: az elhárító munka részesei közvetlenül a rájuk vonatkozó parancsokat hajtották végre, ehhez kellett magukat tartaniuk. Így a magasabb belügyi normák bonyolult rendszerét – tájékoztató, közlemény, körlevél, állásfoglalás, elvi állásfoglalás, irányelv, belügyi iránymutatás, ügyrend, szabályzat, intézkedés, parancs, miniszteri utasítás³¹ – általában annyiban tekintették tevékenységük szabályainak, amennyiben ezeket felettesük oktatás formájában ismertette, vagy ezek betartására utasította őket. Még távolibbak voltak azonban a „külső” jogrendszer rendelkezései, amelyek többnyire csak a

²⁸ Lásd: Segédlet a csapaterővel megoldandó karhatalmi feladatok végrehajtására. Idézi: SZABÓ MÁTÉ: *A tüntetések rendőri kezelésének normái a Kádár-rendszerben (1957–1989)* [a Tartalomjegyzékben: Tüntetések a Kádár-rendszerben: történeti vázlat címmel] In: Szabó Máté – Dominique Wisler (szerk): *Tüntetés, rendőrség, demokrácia*. Budapest, Villányi úti könyvek, 1999. 147–148. pp.

²⁹ Indoklás a gyűlekezési jogról szóló törvényjavaslathoz. *Magyar Közlöny*, 1989. 5. sz. 101. p.

³⁰ A Büntető Törvénykönyv módosítása. Az Igazságügyi Minisztérium tervezete. (*Magyar Nemzet*, 1989. május 31.) Az Országgyűlésnek beterjesztett javaslatot – tekintettel a megkezdődött politikai egyeztető tárgyalásokra – a kormány kezdeményezésére az Országgyűlés levette nyári ülésszakának napirendjéről. A tárgyalások során a politikai munkabizottságok közül az I/4. számú foglalkozott a büntető törvénykönyv és a büntetőeljárás törvény módosításának elveivel. A vita központi témáját éppen a politikai bűncselekmények újra szabályozása jelentette. Lásd: A rendszerváltás forгатókönyve. 6. köt. passim, különösen 65–68. sz. dokumentumok.

³¹ Lásd: A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 21/1978. számú utasítása a jogszabályok, a belügyi rendelkezések, a belügyi iránymutatások kiadásáról és az előterjesztés előkészítéséről. 10-21/21/1978. BM KI Pgy. 194. d.

belügyminisztériumi normák közvetítésével jutottak el az állambiztonsági szervek munkatársaihoz. Az állambiztonsági csoportfőnök napi gyakorlatában érezkelhette a konfliktust:

„Új pártok, szervezetek alakultak. A Szabad Kezdeményezések Hálózata SZDSZ-szé, a lakiteleki értelmiségi csoport MDF-fé alakult, a Fidesz is színre lépett, az FKGP újraszerveződött, Néppárt, Liga Demokrata Párt... egymás után. A parancsok szerint mindez állambiztonsági feladat lett volna.”³²

Az állambiztonsági munka túlszabályozott és bürokratikus jellegét talán az érzékelteti legjobban, hogy az állam- és közbiztonságról szóló 1974. évi 17. törvényerejű rendeletet, az állambiztonság feladatait tartalmazó 6000/1975. sz. MT. határozatot, illetve a Minisztertanács elnökhelyettesének az állam biztonságának védelmében alkalmazható eszközökről és módszerekről szóló 1/1975. sz. utasítását száznál több belügyi parancs, utasítás és intézkedés kibocsátása követte, amelyek igen részletesen rendelkeztek a titkos technikai rendszerek és az operatív intézkedések alkalmazásának szabályairól.³³ A kialakult helyzet abszurditását jól mutatja, hogy a III/III-as Csoportfőnökség utolsó vezetője kijelentette: 1989-ben „a miniszterhelyettes sem ismerte a 6001-es, illetve 6000-es számú rendelkezést, amely felhatalmazta az állambiztonsági szerveket ezeknek az [titkosszolgálati] eszközöknek a használatára”.³⁴

Az állambiztonság szabályozása tehát jogi szempontból és gyakorlatilag – a normális tagoltságon túl – több szintre szakadt. A felsőszintű politikai és állami vezetés szándékát a politika makroszférájának az eseményei befolyásolták, és ez a vezetés a nyilvánosság előtt a demokratikus átalakulás békés útja reprezentánsának mutatkozott. A Belügyminisztérium vezetése – pártjövágyással – igyekezett a politikai változásokkal lépést tartani, még azon az áron is, hogy a miniszterhelyettesi gárdát nyár elején lecserélték, köztük a III/III-as főcsoportfőnököt is.³⁵ Operatív szinten az állambiztonsági szervek működésének legfontosabb motívuma viszont a közvetlen vezetés parancsainak realizálása maradt, még ha az ötvenes évekből megmaradt intézményi háttere is volt ezeknek az intézkedéseknek.³⁶ A főcsoportfőnök 1989. augusztus 15-én, november 6-án, 21-én és december 6-án írásos emlékeztetőket, majd körlevelet adott ki, amelyekkel – szavai szerint – a „jogállamiságba való átmenetet” akarta előmozdítani, de – tette hozzá –

³² HORVÁTH JÓZSEF: *A „kísértet” fogságában*. I. m. 258. p.

³³ Lásd: A Magyar Népköztársaság Belügyminiszterének 20. sz. parancsa. A belügyi szervek tevékenységére vonatkozó új jogszabályokkal kapcsolatos feladatok. 10-21/20/1974. i. sz. BM KI Pgy. 152. d.; továbbá: HAJAS GÁBOR: *A nemzetbiztonsági szolgálatok szabályozása*. Belügyi Szemle, 1999. 4-5. sz. 99. p.;

³⁴ Az állambiztonsági főcsoportfőnökségért felelős miniszterhelyettes 1989. április 30-ig Harangozó Szilveszter, május 1-jétől Pallagi Ferenc volt. Horváth József feltehetően utóbbiról beszél. HORVÁTH JÓZSEF: *A „kísértet” fogságában*. I. m. 138. p.

³⁵ Lásd: előbbi jegyzet.

³⁶ Egy 1990-ben hatályon kívül helyezett – tehát 1989-ben még hatályos – parancs értelmében az új jogszabályok hatálybalépése nem érinti azoknak a korábban kiadott rendeleteknek, parancsoknak, utasításoknak, szabályzatoknak a hatályát, amelyek a rendőrségről szóló 1955. évi 22. sz. tvr. felhatalmazása alapján kerültek kiadásra. Lásd: A Magyar Népköztársaság Belügyminiszterének 20. sz. parancsa. A belügyi szervek tevékenységére vonatkozó új jogszabályokkal kapcsolatos feladatok. 10-21/20/1974. i.sz. BM KI Pgy. 152.d.

„az érvényes jogszabályokból álló évtizedek alatt felépített akadályt nem háríthattam el”.³⁷

Közben pedig folytak a Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások, ahol négy munkabizottság tárgyalásai is – közvetlenül vagy közvetve – érintették az állambiztonsági szervek tevékenységét.³⁸ Az őszi MSZMP–MSZP szakadásig 80%-os párttagságú Országgyűlés úgy érezte, hogy a szuverenitását korlátozó kerekasztal-tárgyalások foglyává vált, bár olykor – nem kis részben az MSZMP/kormány sugallatára – a megállapodásoktól eltérő módosító javaslatokkal alakította át a tárgyalásokon megszületett konszenzust. Az állambiztonság vonatkozásában olykor interpellációk szintjén közeledtek a képviselők a kérdéshez, de a fegyveres erők alkotmányjogi helyzetének rendezését a parlament végül a Nemzeti Kerekasztal megállapodásában rögzített szándékok jóváhagyásával fogadta el.

Hogyan próbált 1989 nyarán e folyamatok középszintjén, az egyre áttekinthetettebb helyzetben a Belügyminisztérium manőverezni? Korábról magával hozott tekintélyét változatlanul érezve, továbbra is kompetensnek tekintette magát a politikai helyzet egészének értelmezésére és befolyásolására. Legalábbis ez derül ki abból a Jelentésből, amelyet a Belügyminisztérium előterjesztése nyomán az MSZMP KB Nemzetközi, Jogi és Közigazgatáspolitikai Bizottságának 1989. június 9-i ülése vitatott meg.³⁹ A tárgyalt időszak politikai közhangulatát egyébként jól érzékelteti *Fejti György* előterjesztése, amelyben az MSZMP Központi Bizottsága két héttel korábbi (1989. május 19-i) ülésén a politikai egyeztető fórummal kapcsolatos tárgyalásokról tett jelentést. Az előadó szóbeli kiegészítést nem fűzött az előterjesztéshez, a Központi Bizottság tagjai kérdést, észrevételt, megjegyzést nem kívántak hozzáfűzni, így egyhangúlag elfogadták a dokumentumot.

„1. Az MSZMP Központi Bizottsága politikai egyeztető fórum létrehozásáról szóló 1989. május 8-ai javaslata számos pozitív, támogató megnyilatkozás mellett, tartózkodó és részben elutasító reagálásokat is kiváltott. A Szakszervezetek Országos Tanácsa, a Hazafias Népfront, valamint az 1989. április 8-ai többoldalú megbeszélésen részt vevő szervezetek egyetértéssel fogadták a kezdeményezést. Méltányolták az MSZMP azon törekvését, hogy nem fogad el tisztán kétoldalú tárgyalási konstrukciót, mert ez jelentős társadalmi erőket rekesztene ki a politikai egyeztetésből. Résztvételi szándékukat valamennyien megerősítették. Az Ellenzéki Kerekasztal szervezeteinek válasza ellentmondásosnak tekinthető. A kerekasztal – meglehetősen sietséggel nyilvánosságra hozott – állásfoglalása a kezdeményezés érdemi megválaszolása nélkül elutasítást tartalmazott, s

³⁷ HORVÁTH JÓZSEF: *A lehallgatástól a kihallgatásig*. I. m. 119. p.

³⁸ Az I/1-es bizottság az alkotmánymódosítás időszerű tételei kapcsán a fegyveres erők alkotmányos szabályozásának problémái körében foglalkozott a kérdéssel, az I/2-es bizottság érintette a fegyveres erők és fegyveres testületek hivatásos állományú tagjai párttagságának problémáit, az I/4-es bizottság vonatkozásában lásd: 32. sz. jegyzet, az I/6-os bizottság pedig gyakran foglalkozott a fegyveres erők és testületek működésének politikai összefüggéseivel. Lásd: A rendszerváltás foratókönyve. 6. köt., passim.

³⁹ Jelentés a bel- és állambiztonság kérdéseiről a jelenlegi belpolitikai helyzetben. Előterjesztés az MSZMP KB Nemzetközi, Jogi és Közigazgatáspolitikai Bizottság 1989. június 9-i ülésének napirendjéhez. A bizottság tudomásul vette a jelentést, és egyetértett a munka tervezett fő irányával, a kívánt módosításokkal. Lásd: BM KI Belügyminiszteri iratok/1989. 72. 1-a/641. i. sz.; továbbá: MNL OL M–KS – 288. f. 62/5. ó. e.

az MSZMP-t az előkészítő tárgyalások egyoldalú megszakitásával vádolta. Ugyanakkor az időközben lefolytatott konzultációk jelezték, hogy a gyors elutasítás nem feltétlenül tükrözi az egyes szervezetek álláspontját és törekvéseit. Az Új Márciusi Front válaszában – az MSZMP-t és az Ellenzéki Kerekasztalt egyaránt felelőssé téve a tárgyalások holtpontra jutásért – lényegében megismételte az Országos Nemzeti Bizottság felállítására irányuló javaslatát.

Az MSZMP reformköreinek országos tanácskozása a társadalmi kiegyezés fontosságát hangsúlyozva a patthelyzet kialakulását az MSZMP halogató taktikájának tulajdonította. Az előkészítő tárgyalások megredését élénk sajtópolemia kísérte, amely a közvélemény számára az álláspontok megmerevedését sugallta.

2. Az MSZMP tárgyalócsoportja szerint a sajtó útján való további politizálás nem vezethet eredményre. A társadalom vélhető többsége a párt hatalmi helyzetéből indul ki, s – a tárgyalások konkrét tényeinek ismeretétől függetlenül – mindenképpen az MSZMP-t hibáztatja a késlekedés miatt. A hétvégén az MSZMP képviselői a kompromisszum keresésének szándékával ismét egyeztető megbeszélést tartottak az Ellenzéki Kerekasztal szakértőivel, ahol újabb kezdeményezéssel éltek. A javaslatokat a kerekasztal képviselői alapvetően kedvezően fogadták, azt előrelépésnek minősítették. Az Ellenzéki Kerekasztal végleges válasza a héten várható. Mindezek alapján a Központi Bizottság május 8-ai elvi tárgyalási javaslatát indokolt az alábbi konkrét formába önteni, s az előkészítést a holtponttól kimozdítani. [...]

3. Az MSZMP tárgyalócsoportja szükségesnek tartja egy KB-dokumentum közzétételét, amelyben – a fentiekén túl – a párt felhívással fordul tagságához, alapszervezeteihez, alakuló reformköreihez és a közvéleményhez. Ebben szólítson fel minden haladó erőt az országos politikai egyeztető tárgyalások támogatására, arra, hogy a demokratikus és szocialista jogállamiság alulról is építkező társadalmi közmegegyezés útján jöjjen létre.”⁴⁰

A Horváth István belügyminiszter által előterjesztett Jelentés stílusában és mondanivalójában pontosan illeszkedett az MSZMP fenti dokumentumához. Vezérgondolata – mint bármely ebben az időszakban született párt dokumentumnak – a helyzet kritikus voltának elismerése, amelyből a szocializmus demokratikus megújítása (akár a többpártiság árán is) jelenti a kivezető utat. A Jelentés kiindulópontként az állambiztonsági tevékenység szempontjából vette sorra a politikai helyzet főbb jellemzőit. Ennek nemzetközi vonatkozású paneljei a szokásosak voltak:

- átalakulóban van az egész nemzetközi kapcsolatrendszer;
- elkezdődött a bipoláris világrend eróziója;
- reális a veszélye a kelet-európai régióhoz tartozó szocialista országok lemaradásának;
- a jelenlegi szocializmus-modell politikai, társadalmi és gazdasági tartalékai egyaránt kimerültek;
- csökken a szövetségi rendszer kohéziója;

⁴⁰ Népszabadság, 1989. május 31.

Belpolitikai téren a következő problémákat emelték ki:

- a tartósan elhúzódo súlyos gazdasági helyzet, az ideológiai-politikai-társadalmi zavarok a „kibontakozásért tenni kész erőket” is elbizonytalanítják;
- fokozódó mértékű a társadalmi bizonytalanság;
- a jelenlegi politikai struktúra egyre gyengülő hatásfokú.

A társadalmi, politikai válsághelyzet elemzésekor viszont politikai kiutat is javasolt a belügyminiszteri Jelentés:

„A kialakult helyzetben csak következetesen véghezvitt politikai és gazdasági reformfolyamat lehet a megoldás, amelynek eredőjeként kialakulhat hazánkban is egy 'pluralista alapokon nyugvó, demokratikus szocializmus'. Az így kiépülő társadalmi berendezkedés – úgy látjuk – lényegi jegyeiben közelebb áll az 1945–48 közötti koalíciós időszakhoz, mint az elmúlt 40 év bármely periódusának berendezkedéséhez. Ez a társadalmi berendezkedés a különböző érdekeket intézményes formában is kifejező és megjelenítő 'jogállam' demokratikus intézményrendszere és alkotmányos rendje lehet, amely az alulról felfelé építkező demokratikus pártok és érdekvédelmi szervezetek együttműködésére, esetleg koalíciójára épül, amely megtestesíti az államhatalom toleráns formáját.”

Ennek kapcsán tett a Belügyminisztérium kritikai megjegyzéseket az ellenzékre, amely kérdést mint a „nehéz helyzetbe kerül állambiztonsági szolgálat” problémáját említette:

„Jelentősen felerősödtek a különböző politikai szervezetek és a már működésüket deklaráló proto-, illetve utódpártok részéről azok a politikai folyamatok, melyeknek célja a jelenlegi kormányzó párt politikai és hatalmi labilitásának igazolásán túl, egy erős, egységes és akcióképes ellenzék-kép kialakítása. Menetelésük a többpártrendszer és a hatalom felé erőteljes, markáns.⁴¹ A különböző politikai szerveződések és pártok a változások felgyorsítására, a választási felkészülésükre, szervezeti erősödésükre illetve kedvezően ítélik meg az egyre erősödő és célirányosabbá váló nyugati politikai figyelmet és anyagi-erkölcsi támogatást. Rendkívül fontosnak tartják a nemzetközi politikai formáció-rendszerekbe való szerves beépülést, valamint a szocialista országok alternatív szervezeteivel erősödő kapcsolatot. A Nyugat változatlanul elismeri az MSZMP és a hagyományos szervek legitimitását, ezzel egy időben azonban intenzív kapcsolatokat épít ki az új politikai szerveződésekkel, azokat tevékenységükben ösztönzi, segíti, tanácsokkal, meghívásokkal, anyagi és egyéb úton támogatja.”

⁴¹ Jelentős különbségeket is megállapított az állambiztonsági szolgálat az egyes pártok között: „Vitathatatlan, hogy az SZDSZ és a Fidesz állt a központban. Ez a két szervezet szúrta leginkább a felső vezetés szemét. [...] Később aztán az MDF megítélése egy kicsit megváltozott. Persze ez csak a legutóbbi időszakra vonatkozik: '89 közepe, vége. A szolgálat akkor is dolgozott, továbbra is gyűjtötték az adatokat például a kerületi szervezetekről, a belső ellentétekről, tehát folytatódott az ellenőrzésük, de kialakult egy bizonyos lojalitás velük szemben. A legutóbbi időszakban a főnökök már elképzelhetőnek tartottak egy MSZP–MDF koalíciót. Olyan alapon, hogy ha már úgyis rossz lesz nekünk, legalább a kisebbik rosszat válasszuk. Egyik kollégám részéről még olyasmi is felmerült, hogy talán érdemes lenne elmenni az Ó utcába, de hogy aztán erre sor került-e vagy sem, azt nem tudom.” Lásd: Bajcsi István, volt állambiztonsági tiszt interjúja, kérdező F. HAVAS GÁBOR: *A belső elhárítás belső szemmel. II. A politika belügy.* Beszélő, 1990. február 17.

A Jelentés második része az állambiztonsági szolgálat 1945 utáni történetének áttekintésével kezdődött, kiemelve, hogy „a politika torzulásai a szervezetet a törvénysértés eszközévé, egyes tagjait áldozatává tette”, majd „a régi modell visszahúzó ereje az '56 után kinyilatkoztatott pozitív politikai szándékok egy részének buktatója lett”. Ebből adódott az ellentmondás: a hangoztatott politikai igény ellenére is előfordult, hogy a törvényekben megfogalmazott „bűncselekmények elleni harc” helyett az állambiztonsági munka a nézetek elleni küzdelem eszközévé lett. A hatvanas évektől a Jelentés azt a helyzetet tartotta jellemzőnek, hogy

„mivel a politikai hatalom biztonsági szisztémája egy pártra épült, melyben időközönként határozottabb hangsúlyt kapott az apparátus által jól-rosszul képviselt napi politikai igény, nem alakulhatott ki a szervezet önálló törvényeken alapuló felelőssége, legitim képe a társadalom felé. [...] Az elmúlt évtizedekben a szövetségi rendszer egészében egy elavult, a forradalom győzelme után kialakult és konzervált, a szocializmus fennmaradásáért folytatott élet-halál harc reflexe, erre alapozott totális elhárítás elmélete kezdetben irányította, később befolyásolta a munkát, akkor is, amikor a konszolidált társadalom teljesen más viszonyokat produkált, illetve igényelt”.

A politikai és tudományos hírszerzés, az információszerző és -feldolgozó funkció, az ellenséges hírszerző szolgálatok tevékenysége elhárításának részletezését követően a belső elhárító szolgálat munkájával kapcsolatban megállapította:

„[...] a jelenlegi új helyzet az átmenet viszonyait tükrözi. Az eddig nézeteik miatt üldözött kategóriák jelentős részével a politika partneri viszonyra törekszik. Az átmenet konfliktusokkal, bizonytalanságokkal terhes. Mindennek az állambiztonsági munkára hatása van, amelyet a szolgálati munka új irányainak, a rendeltetésnek és működési módoknak kiforrásával meg kell oldani”.

Ezt az új modellt viszont még nem dolgozták ki. Amikor a Jelentés azt javasolta, hogy az állambiztonsági szolgálatot – szakszolgálati szerepénél fogva – egyértelműen az alkotmány, illetve az ehhez kapcsolódó magas szintű jogszabályok keretei közé kell helyezni, akkor megkerülhetetlen a kérdés: vajon milyen alkotmányra gondolt a Belügyminisztérium. 1989. május 29-i keltezéssel az Igazságügyi Minisztérium kidolgozott egy újabb törvényjavaslatot az alkotmány módosítására, ezt megelőzően pedig 1988. november 30-i, 1989. január 30-i, majd 1989. május 10-i dátummal jegyzett az Igazságügyi Minisztérium nagyrészt hasonló alkotmánymódosító koncepciókat, tervezeteket, javaslatokat. Ezek előkészítésének mindegyikében aktív szerepet játszott a Belügyminisztérium. Közös vonásuk mégis az, hogy nem csupán a „belbiztonsági szerveknek”, de magának a rendőrségnek a szabályozása is teljes mértékben hiányzik ezekből, sőt, még csak említésre sem kerültek. A Jelentésben kifogásoltakért tehát éppen maga a Belügyminisztérium lehetett a felelős.

Mindenesetre egy „új típusú demokratikus, szocialista rendszer” alkotmányától és törvényeitől várta a Belügyminisztérium, hogy állampolgárai és intézményei biztonságát megvédje. A társadalom alkotmányos keretek közötti formálódásához, fejlődéséhez viszont „biztosítania kell a társadalom védelmét, hozzá kell járulnia az eddig fejlődés eredményeit veszélyeztető társadalmi robbanás és konzervatív visszarendeződés veszélyei elhárításához.” E feladatkörben természetesen nélkülözhetetlenül szükség van – a

megelőzés és felderítés érdekében – az állami apparátus részeként a hírszerzés, a kém-elhárítás és a belső elhárítás speciális és titkos eszközökkel végzett munkájára. És bár ebben a munkában „a nemzeti érdeket, célokat kell követni”, de éppen erről az alapról működhet együtt „a szövetségi rendszerbe tartozó és más államok speciális szolgálataival”.

A Jelentés az eddigi „ellenségképet” fel kívánta váltani az alkotmányos rend védelmével, „a nemzet biztonságát sértő, veszélyeztető cselekmények, az azokat hordozó személyek, csoportok felderítésével”. Ennek a feladatrendszerét a következőképpen javasolta szabályozni:

- „a.) olyan információk, értesülések, adatok gyűjtése, értékelése, amelyek
 - az alkotmányos rend, a társadalom biztonsága ellen irányulnak;
 - az intézményrendszer működését, tagjainak hivatalos tevékenységét akadályozzák, jogellenesen befolyásolják;
 - idegen állam ellenséges speciális szolgálatának tevékenységére utalnak;
- b.) olyan törekvések felderítése, amelyek
 - erőszak, terror-diverzió előkészületeire, annak alkalmazására utalnak;
 - állami érdekeinket sértik, vagy veszélyeztetik.

Közreműködnek továbbá:

a.) azon személyek védelmében, akikre közérdekből titokvédelmet igénylő tényeket, adatokat, tárgyakat vagy ismereteket bíznak; ilyenekhez hozzájutási lehetőséget kapnak, illetve azok ellenőrzésében, akik ezt maguknak megteremtik, akikre a törvénysértés gyanúja merült fel;

b.) azon személyek védelmében, akiket stratégiai, illetve kiemelkedő honvédelmi jelentőségű létesítmények biztonsági szempontból érzékeny helyein alkalmaznak vagy alkalmaztak;

c.) olyan biztonságtechnikai intézkedésekben, amelyek közérdekből titokvédelmet igénylő, tárgyak vagy ismeretek jogosulatlanok elleni védelmét célozzák.”

Ezeknek a feladatoknak a végrehajtásához a Belügyminisztérium már nem tartotta megfelelőnek „az eddigi törvényes kereteket”, amelyek az 1974. évi 17. törvényerejű rendeletben és a 39/1974. MT sz. rendeletben nyertek megfogalmazást. Tüллépve kompetenciájának határait, a Jelentés ennek sorrendjét az alábbiakban vázolta fel:

„– az új alkotmány elfogadása;

– a büntető törvénykönyv és a büntetőeljárás törvény módosítása, különös tekintettel az államellenes bűncselekményi kategóriák újrafogalmazására;

– az állam- és közbiztonság védelméről külön törvény megalkotása. Célszerű-e törvénybe foglalni a BM biztonsági szolgálatának, a rendőrségnek és más belügyi hatóságoknak feladatait, szervezetét, hatáskörét és működési rendjének alapvető szabályait.”

A sorrend a későbbiekben pontosan a fentieknek megfelelően alakult, bár ehhez a Belügyminisztériumnak volt már a legkevesebb köze. Új alkotmány helyett a háromoldalú tárgyalásokon kialakított konszenzusnak megfelelő alkotmánymódosításra került sor. A Btk. módosító javaslata – bár egy korábbi verziót ekkor már beterveztették az

Országgyűlés elé – az I/4. számú albizottság munkájának eredményeként véglegesült, a nemzetvédelmi törvény megalkotására pedig várni kellett még néhány évet.

Az állambiztonsági munka belügyi koncepciójának valódi politikai természetére a leendő „demokratikus, szocialista” alkotmányhoz való kötöttségénél többet árult el a Jelentés azon része, amely az államvédelmi állomány átalakításának programjával foglalkozott:

„Az állomány döntő többsége alkalmas az új feladatok befogadására és megvalósítására, de kiemelkedő jelentőségű, hogy arculatát, szemléletét is az új koncepció irányába formáljuk, azok megvalósítására alkalmassá tesszük.

Fontos tényező, hogy a többpártrendszer viszonyai között a szocialista pozíciók és az alkotmányos, törvényes rend védelmének biztosításához, a szolgálati egység megőrzéséhez a meglévő pártállás, párthoz tartozás feladása nélkül, pártszervek és szervezetek a biztonsági szolgálaton belül megfelelő átmeneti időszak közbeiktatásáig működhesse- nek. Ugyanakkor a jelenlegi helyzetet és a kibontakozás folyamatát figyelembe véve, fontos, hogy az MSZMP kiemelt figyelmet fordítson a speciális szolgálatra. Véleményünk szerint az MSZMP-nek arra kell már most felkészülni, hogy a politikai szervező és nevelő munkát a testület területén kívül kell hogy megoldja tagjai számára.”

A BM belső állambiztonsági szolgálata struktúráját a fentieknek megfelelően új belső tagozódással javasolta a Jelentés megújítani:⁴²

„Belső Biztonsági Szolgálat (III/III. Csoportfőnökség)

A belső biztonsági szolgálat az alkotmányos, a törvényes rend szempontjából alapvető biztonsági érdekek szférájába tartozó területek védelmét foglalja magába.

Fő feladatai:

- Az alkotmányos, a törvényes rend ellen fellépő erők elleni tevékenység, a terrordiverzióval való belső fenyegetés, rendkívüli események és ilyen cselekvések előkészítésére, tervezésére, végrehajtására, erre való szövetkezésre utaló tervek, személyek, csoportok, alakulatok felderítése, és a terrordiverziós cselekmények megfelelő ellenintézkedésekkel történő akadályozása.
- Az alkotmányos hatalom és intézményrendszere, az ország nem gazdasági jellegű infrastruktúrája védelmének megszervezése. A Büntető Törvénykönyvben az állam elleni bűncselekmények közé felvett, abba ütköző törvényellenes erők elleni fellépés.
- A pluralista viszonyokkal együtt járó szerveződések, pártok, egyesületek, szervezetek társadalmi konszenzust elősegítő tevékenységét alkotmányellenes elképzeléseik érdekében felhasználni kívánó személyek és csoportok, valamint a nemzetközi téren működő szélsőséges erők bázisépítő, -kialakító tevékenységének felderítése, naprakész értékelése és elemzése, akadályozása.

⁴² Jelentés a bel- és állambiztonság kérdéseiről a jelenlegi belpolitikai helyzetben. Előterjesztés az MSZMP KB Nemzetközi, Jogi és Közigazgatáspolitikai Bizottság 1989. június 9-i ülésének napirendjéhez. A bizottság tudomásul vette a jelentést, és egyetértett a munka tervezett fő irányáival, a kívánt módosításokkal. Lásd: BM KI Belügyminiszteri iratok/1989. 72. 1-a/641. i. sz.; továbbá: MNL OL M – KS – 288. f. 62/5. ó. e.

A fentiekből következően megszüntetjük a szolgálat eddigi ifjúságvédelmi vonalát, és így a tevékenység a jövőben csak az ORFK feladatkörébe tartozik.”⁴³

Az Állambiztonsági Vizsgáló Osztály (III/1.) munkájában főként a szervezőtechnikai szempontok fokozottabb figyelembevételét javasolta, de a Szakszolgálatok (operatív-technika, külső figyelés, levéllenőrzés, operatív információ [hanginformáció] feldolgozása, rádióelhárítás) vonatkozásában az emberi jogi aspektusok is szóba kerültek:

„A törvényességi követelmények egyértelműen indokolják, szükségessé teszik, hogy az operatív felderítést és a vizsgálatot szervezetileg és felügyelet oldaláról elkülönítsük, önállóak legyenek. Ez a struktúra az állambiztonsági szolgálatnál eddig is érvényesült, de tekintettel a szükségtelen párhuzamosságra indokoltan tartjuk az állambiztonsági és büntügyi vizsgálati szervek egységes vizsgálati osztályba történő összevonását.”

[A Szakszolgálatok] „Továbbra is ellátják a Belügyminisztérium bűnüldöző tevékenységét végző – büntügyi és belbiztonsági – szerveinek az igényeit. A jogállamiság követelményei szerint – szigorú törvényességi alapon – szűkítik az állampolgári jogok szféráját érintő telefonlehallgatást és levéllenőrzést.”

Végül a Jelentés a struktúra és a szolgálat-munkaszervezési átalakításokat két ütemben tartotta megvalósíthatónak:

„1. A katonai elhárítás esetleges Magyar Néphadseregbe történő integrálásának megvizsgálása és eldöntése, a BM Vizsgáló Osztály létrehozása, a népgazdaság és ifjúságvédelmi tevékenységnek az ORFK szervezetébe történő átrendezése.

2. A hírszerzés, a kémelhárító szolgálat és a belső biztonsági szolgálatnak az új koncepcióra, feladatokra, irányokra történő beállítását a folyamatos munka menetében az új törvények megalkotásával összhangban célszerű végrehajtani. A struktúra és a szervezeti igazításokat, a területi szervek irányába történő decentralizálást, a zavartalan működést biztosító új feltételrendszerek kialakítását követően, folyamatosan végezzük el.”

A Jelentés jóval meg kívánta haladni a korábbi szabályozásnak a jogforrási hierarchiában elfoglalt helyét, főként azokon a pontokon, ahol az alkotmányos rendezés szintjére akarta emelni az állambiztonsági munka felépítésének és működésének alapelveit. Ugyanakkor folyamatosan jelen volt a Jelentésben a szocializmushoz, illetve a szocialista alkotmányhoz való igazodás, a rá való hivatkozás kényszere is. Ez a helyzet pedig implicite magában hordozta annak lehetőségét, hogy a tárgyalások során vagy az alig megkezdődött politikai átalakulás folyamán egyes célkitűzéseket, követeléseket olyként minősítsenek az állambiztonsági szervek, mint amelyek akár a hatályos, akár a projektált „új típusú demokratikus, szocialista rendszer” alkotmányát veszélyeztetik, azaz alkotmányértékek. Amikor közel másfél hónappal később – éppen a Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások felénél – 1989. augusztus 15-én sor került a Belső Biztonsági Szolgálat

⁴³ A III/III-as Csoportfőnökségnek a Belső Biztonsági Szolgálat 1989. augusztus 15-i rendkívüli országos értekezletéről szóló 1989. augusztus 18-i keltezésű Emlékeztetője már nem csupán az ifjúsági vonal, de az egyházi reakció elhárítását és a kulturális terület védelmét is megszüntethetőnek tekintette. A többi osztályról ekkor nem esett szó. Lásd: BM III/III. csoportfőnökség. 11-5340/1989. i. sz.; Nyt. sz.: 7-1-145/1989. Az Emlékeztető facsimiléjét közli: HORVÁTH JÓZSEF: *A tábornok vallomása*. I. m. 319. p.

rendkívüli országos értekezletére, akkor a fenti kérdésnek – lényegében szemantikai – értelmezésében is állást foglalt a biztonsági szolgálat:

„A politikai szférában zajló mozgások irányukban, tartalmukban és dinamizmusukban is módosultak, s a meghirdetett modellváltás mellett a hangsúly – legalábbis néhány szervezet és a társadalom egyes rétegeinek megnyilvánulásában – a rendszerváltás igényére tolódott el. Fentiek figyelembevételével a Belső Biztonsági Szolgálat kikerülhetetlen kötelessége a változások elemzése és viszonyának az új helyzethez történő meghatározása. Pontosan meg kell fogalmazni, hogy – a fő tendencia, a modellváltást, illetve a rendszerváltást célzó programok, valamint az azokat képviselők politikai küzdelme mellett – melyek a társadalmi változásokat leginkább befolyásoló körülmények. Az elemzések elvégzése után működésében és struktúrájában olyan módosításokat kell végrehajtania, melyek hosszabb távon biztosíthatják Magyarország belső rendjének, biztonságának stabilitását, az intézményrendszer, az alkotmányos, demokratikus rend védelmét. A Belső Biztonsági Szolgálat társadalmunk döntő többségével együtt abban érdekelt, hogy egy demokratikus, pluralista, szocialista, de legfőképpen magyar modell valósuljon meg.”⁴⁴

Az ellenségkép további módosítására szeptember első felében, közvetlenül a háromoldalú tárgyalások addigi szakaszának lezárását összegző (1989. szeptember 18-i) megállapodás elfogadása előtt került sor. A Belügyminisztérium 1989. június 26-i miniszteri értekezletének⁴⁵ döntése értelmében a közigazgatási szakterületek és a BM Titkárság dolgozzon ki javaslatot szeptemberre azzal kapcsolatban, hogy az alternatív szervezetekhez, a különböző pártokhoz milyen legyen a Belügyminisztérium viszonya.⁴⁶ A miniszteri értekezlet számára készült Előterjesztés melléklete tartalmazta a legfontosabb ellenzéki szervezetek programjairól és adatairól készített, az 1989. júniusi állapotnak

⁴⁴ Uo. 315. p.

⁴⁵ Ennek az értekezletnek alkalmával adott az állambiztonsági szolgálat vezetője, Pallagi Ferenc egy nagyobb, helyzetértékelő interjút: „1962-ben jutottunk odáig, hogy a szervezetet sikerült teljesen megtisztítani az ávós káderektől. [...] A döntő fordulat tavaly, a pártértekezlet után következett be. [...] Az állambiztonsági szolgálatnak mindinkább nemzetbiztonsági jellegűvé kell válni. 1988 novemberében a BM, így a szolgálat is, kikerült az MSZMP közvetlen irányítása alól. Ezzel az ideológiai alapon szervezett állambiztonsági munka feltételei megszűntek. [...] Külön jogszabály 1974-ig nem foglalkozott az állambiztonsági munkával. Az ekkor született törvényerejű rendelet végrehajtására kormányrendeletet, valamint belső utasítások egész sorát adták ki. Ezek nem nyilvánosan kihirdetett jogszabályok voltak. [...] Már jelenleg is megpróbálunk a többpártrendszer és a koalíciós viszonyok keretei között gondolkodni. Nézetek, eszmék ellen többet nem harcolunk. Fellépünk viszont az alkotmányos, törvényes rend megsértőivel szemben. [...] Vagyis nemcsak a neofasiszta csoportosulásokkal kell szembeállnunk, nem lehetünk elnézőbbek az ultrabalos irányzatokkal szemben sem – ha nem tartják be az alkotmányos játékszabályokat. Az állambiztonságot érintő kodifikációs munkában meghatározó a jogállamiság követelménye. [...] A nemzetbiztonsági munka ellenőrzésében a parlamentnek és kijelölt bizottságának is szerepet kell kapnia. Az ún. titkos eszközök alkalmazását is jogszabályban kell rögzíteni, annál inkább, mivel ezeket a bizonyítékokat a bíróság nem fogadja el. A garanciális rendszerben, különösen az állampolgári jogokat korlátozó intézkedéseknél nélkülözhetetlen az igazságszolgáltatási ellenőrzés.” *Nyilvános titkosszolgálatok?* Magyar Nemzet, 1989. június 26.

⁴⁶ A Belügyminisztérium viszonya az ellenzéki pártokhoz és szervezetekhez. Előterjesztés miniszteri értekezletre. 1989. szeptember 7. (BM KI Államtitkári iratok 2-537/1989. i. sz.) Egy nappal korábban Túrós András és Pallagi Ferenc belügyminiszter-helyettesek az Előterjesztés szellemében – bár az arra történő utalás nélkül – adtak tájékoztatást az erőszakos megoldásokat kizáró jogi garanciák megteremtésével foglalkozó I/6-os bizottság 1989. szeptember 6-i ülésén a tárgyalásokon felmerült kérdésekről. A rendszerváltás forгатkönyve. 6. köt. 104. sz. dokumentum.

megfelelő összeállítást, de maga a dokumentum is röviden összegzi ezt.⁴⁷ (Az anyag bevezető megjegyzése szükségesnek tartja megemlíteni, hogy az „ellenzéki” megjelölést csupán azért használják, „mert e szervek maguk is ezt alkalmazzák”).

Az Előterjesztés úgy vélte, hogy az ellenzék körében nem található átfogó, egységes álláspont a Belügyminisztérium működésére vonatkozóan. Ennek egyik legfőbb okát abban látta, hogy a minisztérium depolitizálásával kapcsolatban generális megoldást bemutató elképzelést csak a Szabad Demokraták Szövetsége publikált. Másoknak az SZDSZ-hez hasonló állásfoglalása nem alakult ki, csupán aktuális rész kérdésekről nyilvánítottak véleményt, ezek egy része is csak egyéni véleményként, nem pedig a szervezetek állásfoglalásaként jelent meg. „Egyeztetett nézeteket a Nemzeti Kerekasztal szakértői bizottsági ülésein és más közös fórumon jelenítettek meg. A nyilatkozatok nagy része a jelen helyzet bírálataival foglalkozik. Ebből lehet ugyan következtetni a szerintük helyes megoldás lehetséges útjára, azonban részletekbe menő, kidolgozott koncepcióval ritkán lehet találkozni.” Sorra vette az Előterjesztés az ellenzéki pártoknak a tanácsok központi irányításáról, a határőrségről, a minisztérium pártirányításáról szóló álláspontját, majd az állambiztonsági tevékenység vonatkozásában megállapította:

„Az Ellenzéki szervezetek az illegálisan (sic!) még mindig pártirányítás alatt álló minisztériumon belül⁴⁸ a mai napig is az állambiztonsági szolgálatban látják az MSZMP politikájának legközvetlenebb támaszát. Szerintük tételüket erősíti, hogy éppen az állambiztonság volt az ellenzéki szervezetek és személyek adminisztratív üldözésének legfőbb végrehajtója. A szolgálatot az 1956-ban csak formailag megszüntetett ÁVH-nak a belügybe integrálódott eszmei és jogutódjának tekintik. A tevékenység alatt többnyire nem a hírszerzést és a kémelhárítást, hanem a belső reakció-elhárítást értik. A hírszerzéssel és kémelhárítással kapcsolatban az az állásfoglalásuk, hogy a kettőt szoros szervezeti egységben, külön titkosszolgálatként ki kell vonni a minisztérium kötelékéből, és közvetlen minisztertanácsai vagy parlamenti bizottsági irányítás alá kell vonni. A javaslat elvi alapja, hogy a hírszerzés és a kémelhárítás nem lát el hatósági feladatokat, így a minisztériumba való beépítése idegen testként történt és hat. A belső reakció-elhárítás kérdésében az a véleményük, hogy azt teljes egészében meg kell szüntetni, a belső ellenzék üldözésében részt vett személyeket pedig el kell távolítani a minisztériumból. A szolgálatot mindezek ellenére szükségesnek tartják, megjegyezve azonban, hogy működését magas szintű jogszabály rendezze, és vele szemben erős társadalmi kontroll érvényesüljön.”

⁴⁷ Az 1989-es év korábbi átfogó pártregisztere – amely szintén a Belügyminisztérium információira támaszkodott – öt hónappal korábban készült: Tájékoztató a magyarországi alternatív politikai szervezetekről és mozgalmakról. MSZMP KB Társadalompolitikai Osztály, 1989. április; továbbá Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (a továbbiakban: ÁBTL) I. 11. 3. III. Fcs. I. 14. d.,

⁴⁸ Az MSZMP Központi Bizottsága 1988. december 15-i ülésén Németh Miklós miniszterelnök előterjesztése nyomán – A kormányzati munka korszerűsítése – határozatot hozott a fegyveres erők eddigi pártirányításának kormányfelügyelet alá helyezéséről. Ezzel szemben a káderhatásköri lista vonatkozásában csak az 1989. május 8-i határozat helyezte hatályon kívül az MSZMP KB-nak az 1989. július 13–14-én elfogadott hatásköri listáját. (Lásd: *Az MDP és az MSZMP hatásköri listái*. Társadalmi Szemle, 1992. 3. sz.) A Titkárság feltehetően úgy akart fogalmazni, hogy az ellenzéki szervezetek „szerint” az illegálisan még mindig pártirányítás alatt álló minisztériumon [...]. Az idézett Előterjesztés jelen fogalmazása szerint viszont még 1989 őszén is „illegálisan” pártirányítás alatt állt a Belügyminisztérium. Megerősítésére/cáfolatára nincs dokumentum.

Az Előterjesztés a jövőre vonatkozó javaslatai körében első helyen megemlítette: hi-
ba lenne, ha elhinnék, hogy „van olyan módszer, amelynek segítségével az apparátus
máról holnapra az egypártrendszer politikai védőbástyájából a törvények 'szimpla' vég-
rehajtójává és pártoktól független szakmai irányítóvá válhat”. Nem tartotta sem szüksé-
gesnek, sem lehetségesnek, hogy az ellenzéki szervezetekhez fűződő viszonyt részletez-
ze, hiszen „kialakulatlan programjaik mellett aktuálpolitikai magatartásuk, sőt az
MSZMP-hez fűződő viszonyuk is gyakran változik”. A folytatható párbeszéd körében
kiemelte a konstruktív együttműködést, amely „vitát, s ennek nyomán elhatároló vagy
elutasító magatartást, illetve közös platformot és cselekvést is eredményezhet. [...] El-
fogadjuk, hogy politikai és társadalmi erőként minősítenek bennünket. Ami abban
helytálló, azt nem csak elismerjük, de érvényesítjük is. Ami azonban a programjaikban,
felhívásaikban és kiáltványaikban nem reális és nincs összhangban a kötelező jogsza-
bályokkal, azt határozottan visszautasítjuk”.

A Titkársági Előterjesztést véleményező belügyminisztériumi államtitkár⁴⁹ egyik ki-
egészítő megjegyzése arra irányította a figyelmet, hogy a Belügyminisztérium kiemelt –
az EKA-nál mindenképpen nagyobb – jelentőséget tulajdonított a vidéken történtenek-
nek.⁵⁰ Az államtitkár ugyanis felhívta a figyelmet arra is, miszerint „fontos belpolitikai

⁴⁹ A Bálint Tibor (BM Titkárság vezetője) által véglegesített Előterjesztést Földesi Jenő belügyminisztériumi államtitkár véleményezte, aki a május 1-jei felsőszintű vezetői cserék idején került posztjára.

⁵⁰ A Napi Operatív Információs Jelentések (a továbbiakban: NOIJ) közel fele (negyven) foglalkozott az El-
lenzéki Kerekasztal vidéki szervezeteivel, miközben mindezekről az EKA alig akart tudomást venni. Kivé-
tel az 1989. május 18-i ülésük, amelyen közleményt fogalmaztak meg a helyi szervezetek megalakulásának
üdvözlésére. (Lásd: A rendszerváltás foratókönyve. 1. köt. 23/c. sz. dokumentum; továbbá: BM Állambiz-
tonsági Miniszterhelyettesi Titkárság NOIJ. Ny. sz.: 45-78/96. sz./1989. 96/1. 89.05.19.01.; ÁBTL III/III-
96-96/1/1989.) Látni kell azonban azt is, hogy a BM szemében az „Ellenzéki Kerekasztal” országosan az
alternatív mozgalmak gyűjtőfogalmává lett, függetlenül attól, hogy az ország különböző részein esetleg
más elnevezéssel, illetve egészen eltérő pártstruktúrával jöttek létre. A legtöbb jelentés a győri, pécsi, sop-
roni, kecskeméti és a szegedi ellenzéki kezdeményezésekről érkezett a BM III/III. Csoportfőnökségére.
Egyik jellegzetes példája ezeknek az az április végi pécsi jelentés, amelyet telefonlehallgatás, valamint tit-
kos munkatársi jelentés alapján állítottak össze:

„F.hó 25-én *Andrásfalvi Bertalan* pécsi lakásán regionális jellegű MDF-megbeszélést tartottak, s ott *Lezsák
Sándor* az országos elnökség nevében a következőkről tájékoztatta a megjelenteket:

- az MDF megkezdte az előkészületeket, hogy változatlan néven pártként bejegyeztesse magát;
- májusban minden megyében egyeztető tanácsokat kell alakítani a helyi szervezetek vezetőségéből; ha több kü-
lönöző szervezet működik egy helységben, ellenzéki kerekasztallal kell kialakítani;
- az MSZMP által kezdeményezett politikai egyeztető tanácskozásokon az MDF-szervezetek ne vegyenek részt;
- az elnökség kalandorságnak minősíti a debreceni Magyar Demokrata Klub felhívását (május 1–15. Or-
szágos Demokrata Napok);
- az MDF magára vállalta Nagy Imre temetésének lebonyolítását, ehhez 3000 rendőrrre van szükségük;
- a közeljövőben hazánkba látogató *Lech Walesa* feltehetően Boglárlellére is el fog menni (ott a háború
alatt lengyel menekülttábor volt);
- hazánkban fel kell készülni egy válsághelyzet kirobbanására, amikor a politikai jogok felfüggesztésére is
sor kerülhet; a helyi MDF nyilvántartásokat bizalmasan kell kezelni, nehogy egy adott helyzetben megtor-
lás alapjául szolgáljon.

CZ. J.-né I. ZS., az MDF nagykanizsai vezetőségi tagja másnap a pécsi találkozóról beszámolva említette
ismerősének, hogy fel kell készülniük a szükségállapotra is, ezért az MDF okmányokat óvatosan kell ke-
zelniük. Öt-hat napon belül az MSZMP pártcentrum részéről (Grósz-vonal) 'pártrend-csinálás' várható –
mondta –, vagyis a Münnich-vonalat és a reformkommunista vonalat a centrum teljesen le akarja kapcsolni.
Ebből szerinte arra lehet következtetni, hogy az MDF-et is támadás érheti.” BM Állambiztonsági Minisz-
terhelyettesi Titkárság NOIJ. Ny. sz.: 45-78/82. sz./1989. 82/11. 89.04.28.11.; ÁBTL Somogy megye, Zala megye –
12-82/11/1989.

jelentőségű kérdés az is, hogy az egyes központi vélemények, reagálások milyen hatást eredményezhetnek az irányított, illetve felügyelt területi szerveknél, a végrehajtó szolgálatnál. Ennek velejárója az is, hogy a területi szervek alternatív szervezetekkel való tárgyalásairól, együttműködési formáiról a BM illetékes vezetői is időszerű információkkal rendelkezzenek”.

III. A Belügyminisztérium EKA-képe a jelentések tükrében

A jelenleg rendelkezésre álló iratok döntő többsége Napi Operatív Információs Jelentés (a továbbiakban: NOIJ), amely az Ellenzéki Kerekasztal működésével foglalkozik. Az első irat keletkezésének dátuma 1989. március 2., az utolsóé szeptember 27. Furcsa módon az EKA 1989. március 22-i alakuló üléséről nem készült operatív jelentés. Ez magyarázható azzal is, hogy a március 19-i SZDSZ közgyűlést, ahol elfogadták a Független Jogász Fórum meghívását a független szervezetek megbeszélésére, előre nem kiszámítható, rövid határidővel követte az alakuló ülés. Elvileg lehetséges, hogy a tervezett helyszín előzetes ismerete híján a belső elhárításnak nem volt elég ideje az ELTE Állam- és Jogtudományi Kara Büntetőjogi Tanszéke könyvtárában a helyiség-lehallgatáshoz szükséges operatív technika telepítésére. Ennek viszont ellentmond *Kónya Imre* azon bejelentése, miszerint „több tudósító érdeklődött a mai megbeszélés iránt, azonban csak két hírlapíró, *Stépan Balázs* (Magyar Hírlap) és *Javorniczky István* (Magyar Nemzet) van jelen, az ő számukra nyújtott lehetőséget azzal, hogy csak a kiadandó közleményről tudósíthatják lapjukat”.⁵¹

Mindenesetre a tárgyalások egész menetének megfigyelésére nézve is megállapítható, hogy a jelentések nem azokról az eseményekről és nem úgy szóltak, amelyekre és ahogyan a későbbiek során mint fontos politikai történésekről, fordulópontokról meg lehet emlékezni. Mindez természetesen nem jelenti azt, hogy már az EKA előtörténete-ként nem keletkeztek volna az állambiztonsági szervek operatív tevékenységének következtében fontos jelentések, de ezek feltehetően más, még nem ismert dossziék anyagához tartoznak.

Hasonlóképpen kérdéses az utolsó jelentés időpontja is. 1990 elején, a *Duna-gate* botrányának kibombanását követően felállított országgyűlési vizsgálóbizottság jelentése megállapította: „A bizottság rendelkezésére álló 1989. október 25-e és december 5-e között készített hét ilyen jelentés többsége politikai kérdésekkel foglalkozott – pl. az SZDSZ tevékenységével –, és ‘Szigorúan titkos’ jelzést viselt. Néhány jelentésről megállapítható volt, hogy az ellenzéki pártok által nyilvánosságra nem hozott információkat is tartalmaztak.”⁵² Nem igaz tehát az a mentegetőzés, hogy az alkotmánymódosító törvény 1989. október 23-i hatályba lépését követően alkotmány sértő módon, a titkos információszerzés eszközeivel nem szerzett be állambiztonsági információkat.⁵³ Bár to-

⁵¹ A rendszerváltás forgatókönyve. 1. köt. 67. p.

⁵² 29/1990. (III.13.) OGY határozat a Belügyminisztérium belső biztonsági szolgálatának tevékenységéről.

⁵³ „Az ellenőrzési rendszer lebontásával, a korábbi információk megsemmisítésével a Szolgálat a rendszerváltást fogadta el – állította a vizsgálat lezárulta után egy, a Belügyminisztérium számára készített feljegyzésben a korábbi csoportfőnök – és nem azt akarta támadni. Ez a folyamat 1989 elején kezdődött el, az au-

vábbra is célcsoportot jelentett az Ellenzéki Kerekasztal, ez azonban jelenleg nem dokumentálható. (Ahogyan a későbbiekben láthatjuk, az EKA beköltözésével a Parlament épületébe megszüntek az üléseiről készült jelentések, csak az épületen kívül történetekről folytatódott.) Mégis, elsősorban nem a viszonylagos irathiany magyarázza a NOIJ-vizsgálat ekkori záró időpontját, hanem az, hogy október 23-a után egészen más megvilágításba került a problémakör. Amíg korábban az volt a kérdés, hogy egy nem jogállami szabályozás szerint a „puha diktatúra” jogrendszerében, annak „legitimitásához” képest vajon jogszerűen működtek-e az állambiztonsági szervek, addig az alkotmányellenesség kérdése fel sem merülhetett. Az egypártiság talaján álló alaptörvénynek az egypárttól függő állambiztonsági szervezet felel meg. A közjogi fordulat, a Harmadik Köztársaság kikiáltása azonban már az alkotmányvédelem irányából vetette fel a kérdést. Ezért az 1989. október 23-a után történtek ilyen irányú kérdéseket vetnek már fel.

Bár a külső és belső hírszerzési rendszer a mindenkori titkosszolgálat működésének az alapja, a magyar állambiztonsági szervezetben az átfogó, szisztematikus napi információs szolgálat viszonylag új keletű – 1978-ban hozták létre. Belső tájékoztató jelentések heti, havi rendszerességgel korábban is keletkeztek,⁵⁴ de a belügyminiszter 1977. évi 34. számú parancsa hívta fel a figyelmet arra, hogy „az MSZMP XI. kongresszusa határozataiból a Belügyminisztériumra háruló feladatok végrehajtására” a vezetői döntések megalapozottságát elősegítő információs és értékelő rendszer korszerűsítésére van szükség.⁵⁵ Ennek realizálására adta ki a belügyminiszter egy évvel később az állambiztonsági tájékoztató rendszer továbbfejlesztéséről szóló 22/1978. számú parancsát, a belügyminiszter-helyettes intézkedéssel gondoskodott ezek végrehajtásáról, a BM Titkárság pedig körlevélben rendelkezett az ehhez szükséges feltételek kialakításáról.⁵⁶ A parancs legfontosabb rendelkezése értelmében „a BM III. Főcsoportfőnökség érintett szerveinek vezetői, valamint a budapesti, megyei rendőrfőkapitányok, állambiztonsági helyetteseik gondoskodjanak arról, hogy az operatív úton megszerzett, vagy más bizalmas forrásból birtokukba került, az állam biztonságát érintő operatív jellegű információk folyamatosan a tájékoztató rendszerbe, valamint az illetékes szervek felé koordinálásra kerüljenek.”

Az intézkedés a tájékoztató rendszerek kialakítására kötelezett szerveknek előírta az operatív információs jelentések naponkénti elkészítését, majd tizennégy pontban részletezte azokat a témaköröket, amelyek felterjesztése különösen fontos.⁵⁷ Az Ellenzéki Ke-

gusztus 15-i országos értekezlet után felgyorsult és október 23-a után a párttörvény elfogadásával és a Btk. módosításával a befejező stádiumba jutott.” HORVÁTH JÓZSEF: *A tábornok vallomása*. i. m. 133–134. pp.

⁵⁴ A belső tájékoztató jelentések 1958–1965 közötti gyűjteményét eredetileg a Belügyminisztérium Dokumentációs Osztályán kezelték BM KI Pgy A-1362, jelenleg a Történeti Hivatalban találhatóak: ÁBTL 4. 1. 179. d.

⁵⁵ BM KI Pgy. 183. sz. d.

⁵⁶ A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 22/1978. számú parancsa az állambiztonsági tájékoztató rendszer továbbfejlesztéséről. 10-27/22/1978. i. sz. BM KI Pgy. 192. sz. d.; A Magyar Népköztársaság belügyminiszter-helyettesének 22/1978. számú intézkedése az állambiztonsági tájékoztató rendszer továbbfejlesztéséről szóló 22/1978. sz. miniszteri parancs végrehajtásáról. 10-27/22/1978. i. sz. BM KI Pgy. 198. sz. d.; Belügyminisztérium Titkárság 8. sz. körlevele: Az állambiztonsági napi jelentőszolgálat bevezetésére a megyei rendőr-főkapitányságokon szükséges feltételek biztosítása. 10-206/8/1978. i. sz. BM KI Pgy. 199. sz. d.

⁵⁷ A NOIJ tárgyköreinek ismertetésére sor kerül a Történeti Hivatal Évkönyvében is. (MÜLLER ROLF: *Napi Operatív Információs Jelentések, 1979-1989*. In: GYARMATI GYÖRGY (szerk.): *A Történeti Hivatal évkönyve*. Trezor 1. Budapest, Történeti Hivatal, 1999.) Ennek forrásául – tévesen – a belügyminiszteri pa-

rekasztal megfigyelése – az állambiztonság optikáján át nézve – elsősorban az alábbi összefüggések miatt lehetett fontos:

- az ideológiai diverziós központok, fellazítási intézmények, reakciós emigráns központok, szervezetek, diverziós és fellazító tevékenységére, terveire vonatkozó adatok, e tevékenységben tapasztalható tendenciák, módszerek;
- a belső reakciós elemeknek a köznyugalmat és közrendet zavaró ellenséges politikai megmozdulásokra, tömegtüntetésekre, munkamegtagadásokra vagy munkabezűntetésekre vonatkozó akciói, valamint az ilyen elemek állam elleni szervezkedésre, összeesküvésre irányuló szándékaival, elképzeléseivel, terveivel kapcsolatos adatok;
- jelentősebb területre kiterjedő, ellenséges szöveget tartalmazó röpcédula szórására, falfelirat, falragasz készítésére és terjesztésére, ellenséges tartalmú írásművek külföldre juttatására, belső terjesztésre irányuló szándékokkal, akciókkal, tervekkel, ezek előkészületeivel kapcsolatos adatok;⁵⁸
- ellenséges, nacionalista, „ellenzéki”, illetve reakciós egyházi személyek káros politikai akcióira, összejöveteleire vonatkozó információk, ezek előkészületeivel kapcsolatos adatok;
- a Magyar Népköztársaság és a baráti szocialista országok érdekei ellen irányuló külföldi diplomatákkal és állampolgárokkal, illetve ellenséges hírszerző és speciális szervekkel való kapcsolatkeresés, illetve erre irányuló szándékokkal, tervekkel kapcsolatos adatok.

A rendszerben részt vevő szervektől minden munkanapon reggel 9 óráig érkezett be a jelentés (a nemleges jelentés is) a III. Főcsoportfőnökség Operatív Koordináló, Ellenőrző és Titkársági Osztályára futár, illetve az Operatív Hír- és Akcióközpont hírrendszerén keresztül. Itt a rendszerezés, értékelés, elemzés, regisztrálás után összesített operatív információs jelentést készítettek. Mivel a tájékoztató rendszer jellegénél fogva a jelentésekre „Szigorúan titkos!”, „Szigorúan titkos! Különösen fontos!” minősítés került, ezért a rendszerben részt vevő, valamint az információt felhasználó szervek vezetői és beosztottai kötelesek voltak a vonatkozó konspirációs és biztonsági rendelkezéseket betartani. Ez viszonylag könnyen ellenőrizhető maradt, mivel a NOIJ címzettjei kevesen és „házon belüliek” voltak (a minisztertől a III. főcsoportfőnökhöz keresztül a belbiztonsági osztály vezetőjéig), rajtuk kívül legfeljebb csak a rendőrfőkapitányok, illetve helyetteseik, esetleg a Rendőrtiszti Főiskola parancsnoka, illetve az Állambiztonsági Tanszék vezetője juthatott hozzá. A NOIJ nem volt azonos azokkal a Tájékoztatókkal, amelyeket napi jelentés formájában juttatott el a Titkárság a felső szintű politikai és állami veze-

rancsra hivatkozik Szerző, miközben a jegyzetben helyesen jelöli meg a belügyminiszter-helyettesi intézkedést. (Lásd: i. m. 15. sz. jegyzet) Ugyanakkor az általa felsorolt tizenkét „tárgykör” sem azonos az intézkedés által meghatározott tizennégy „témakör”-rel, azok egyféle átdolgozott változatáról lehet szó.

⁵⁸ Ezen témakörének kezelésére hozta létre a Belügyminisztérium 1986. után a III/III. Csoportfőnökség új, 6. Osztályát. A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 26/1979. sz. parancsa a BM III. (Állambiztonsági) Főcsoportfőnökség Ügyrendjének kiadásáról. 10-22/26/1979. i. sz. BM KI Pgy. 202. sz. d.; lásd még: 10. sz. jegyzet

téshez, de összeállításához tartalmilag felhasználhatták az operatív információs jelentéseket is.⁵⁹

Az Ellenzéki Kerekasztal tevékenységével kapcsolatos információs anyag szerint közel hét hónap alatt 84 jelentés született (avagy maradt fent, illetve ennyi hozzáférhető). Ezek közül hét esetben „operatív információ keletkezett”, azaz ezekről az EKA-ülésekről részletes jelentést is mellékeltek. Az információszerzés operatív eszközei nem különböztek a hagyományosan bevált módszerektől: telefonlehallgatás, helyiség, lakó-, munkaszoba lehallgatása, megfigyelés, titkos kutatás, bizalmas nyomozás.⁶⁰ A Főcso-

⁵⁹ Horváth József korábbi csoportfőnök szerint ennél fontosabb volt az ellentétes irányú információs lánc: „A felső pártvezetéshez beérkezett információt a minisztérium vezetéséhez továbbították. Ezután ők adták nekünk az utasítást. Az összegyűjtött információkat továbbítottuk, de arról, hogy mi lett ennek a következménye, nem szereztünk tudomást. A konkrét megrendelések töredékét alkották munkánknak. [...] Kétségtelenül mi is becsaptuk magunkat, hinni akartuk, hogy ezekben az esetekben valóban törvénysértés gyanúja áll fenn. Egyenes törvénysértést sohasem követünk el. [...] Már 1970-ben megszületett egy miniszteri parancs, amely megtiltotta, hogy nézetekkel, eszmékkel, szervezetekkel foglakozunk. 1974-ben pedig létrejött egy – soha ki nem hirdetett – újabb jogszabály az állam- és közbiztonságról. Elvben már akkor megfogalmazódott: csak a törvények megsértőivel és csak a törvényes felelősségre vonást igazoló tények alapján szabad eljárni. A sztálini modelltől való elszakadási kísérlet azonban nem sikerült. Ez részben összefüggött a szocialista modell nemzetközi általános kifulladásának kezdeti jeleivel; a Charta 77-re, a szovjet, illetve a lengyel ellenzéki csoportok aktivizálódására gondolok. [...] A legutolsó kifejezetten politikai perre HARASZTI MIKLÓS: *Darabér* című könyve után került sor. [...] A pártirányítás megszüntetésével a szolgálat lényegében szervezet-semlegesé vált. Korábban a PB tagjainak adtuk át helyzetértékeléseinket. [...] *Kit figyel a biztonsági szolgálat? Magyar Nemzet*, 1989. augusztus 29.

⁶⁰ A nyilvánosság 1989 szeptemberében kapott először tájékoztatás az állambiztonsági szervek által végzett operatív intézkedésekről. Az Országgyűlés őszi ülészakán a büntetőeljárás törvény vitájában szóba került a titkos eszközökkel szerzett bizonyítékok bírósági felhasználhatóságának kérdése. Ezt követően nyilatkozott a sajtónak a BM technikai csoportfőnöke: „[...] – A magyar állambiztonság működésének normatív szabályozása másfél évtizedes múltra tekinthet vissza: 1974-ben megszületett a 17. számú törvényerejű rendelet az állam- és közbiztonságról. Ezt a későbbiekben titkosan kezelt miniszteri utasítások, parancsok egész sora egészítette ki. Az állambiztonsági szervezet ismertetése eddig nem tartozott a publikus témák közé. Ebből adódik a kérdés: tulajdonképpen mivel foglalkozik a technikai csoportfőnökség? – A biztonsági szolgálatoknak munkájukhoz a világon mindenütt – szellemi, manuális kapacitáson túl – bizonyos technikai segédeszközökre is szükségük van. Ezek jó esetben mindig a kor műszaki-technikai színvonalához igazodnak, az egymással szembenálló titkosszolgálatok versenyfutásának termékei. Kicsit mindig a tudományok harcáról van itt szó, nemcsak az elektronika, hanem például a kémia területén is. A technikai csoportfőnökség lényegében a többi szakszolgálat (hírszerzés, belső és külső, illetve katonai elhárítás) rendeltetészerű működéséhez teremti meg a technikai-műszaki feltételeket. – A titkosszolgálati módszerek közül talán legismertebb a telefonlehallgatás és a levéllelőrzés. Ebben a postának volt-e s jelenleg van-e valamilyen szerepe? – A köztudatban a postát valóban ‘bűnrészességgel’ szokták gyanúsítani. Kétségtelen, hogy például Franciaországban, ha egy telefonlehallgatást jóváhagynak, azt az állami posta hajtja végre. Nálunk a telefonlehallgatásra kizárólag az állambiztonsági szolgálatnak van jogosultsága. Ami a levéllelőrzést illeti, a sokat szidott posta önhatalmúlag ebben sem járhat el... – Magyarországon – az 1988-as adatok szerint – pontosan 1 milliárd 243 millió telefonbeszélgetést folytatnak, s 529 millió levelet továbbítanak. Ezekhez a számokhoz képest hány telefonbeszélgetést hallgatnak le, hány levelet bontanak fel? – A kérdés pontos választ igényelne, amivel azonban bár tudnék, de nem szolgálhatok. Ami a telefonlehallgatások számszerűségét illeti, nagyságrendileg arányban áll az évente elbírált állam elleni bűncselekményekkel. [1988-ban összesen 17 ilyen bűncselekményre derült fény. – A szerk.] Ugyanez áll a levéllelőrzésekre is. A viszonylag alacsony számoknak több oka van. Alapvetően az – s ezen van a hangsúly –, hogy szakítottunk a totális állambiztonsági munka koncepciójával. Az is tagadhatatlan, hogy ilyen postai forgalom mellett, figyelembe véve a költségeket, kizárólag a kiemelt feladatok eredményes végrehajtására koncentrálhattunk. A titkos eszközöket kizárólag akkor vetjük be, amikor a magyar állam biztonsága távoli, de konkrét, kézzelfogható veszélybe kerül. A korábban említett számszerűség nem vonatkozik a köztörvényes bűncselekményekre. Ezen a területen megfigyelhető egyfajta aránytoltódás a ‘közönséges’ bűncselekmények ja-

portfőnökség feladatainak ellátása során alkalmazható operatív erőket, eszközöket, módszereket és intézkedéseket részletesen tárgyaló belügyminiszteri parancsot csak 1990-ben hatálytalanították, így ezek 1989-ben is „élő” operatív eszközök voltak.⁶¹

A jelentések személyi forrása a hivatalos kapcsolat mellett társadalmi kapcsolat is lehetett. Utóbbiak esetében az információ származhatott titkos megbízótól, aki egyéni meggyőződésből, hazafias elkötelezettségből azonosult az állambiztonsági célokkal, vagy ügynöktől, aki (vélt vagy valós) terhelő-kompromittáló információk nyomására vagy anyagi-személyi érdekeltég alapján vett részt a titkos együttműködésben.⁶²

Az NOIJ záró, formai kellékei közé tartozott az operatív jelentésnek az Operatív Koordináló, Ellenőrző és Titkársági Osztályon a hitelességére tekintettel történő minősítése. Eszerint az információ forrása lehet (nem) megbízható, az információ tartalma pedig (nem) ellenőrzött. Ebből a szempontból az EKA-jelentések többségükben a megbízható és ellenőrzött kategóriába kerültek. Ugyancsak itt, a jelentés végén történt javaslat-tétel az információval kapcsolatos további intézkedésekre. Az EKA vonatkozásában az alábbi intézkedési típusok fordulnak elő: más oldalról is ellenőrzik az információt; folyamatosan felderítik a szóban forgó eseménnyel kapcsolatos terveket; a tervezett rendezvényt operatív úton biztosítják; folytatják a bizalmas nyomozást; az információkat hasznosítják a tájékoztató munkában; tájékoztatják a BM III/III. csoportfőnökséget (amennyiben a budapesti vagy megyei rendőr-főkapitánysági szintű az információ), néhány esetben pedig tájékoztatják az MSZMP budapesti (megyei) bizottságát.

3.1. A titkos megbízottak jelentéseiben igen gyakran lehet váratlan, eddig ismeretlen információkra bukanni. Egy egészen korai, 1989. március 9-én keltezett jelentés tudni

vára. Arról van szó, hogy ezeket a módszereket egyre inkább a szervezett bűnözés, a kábítószer-forgalmazás felderítésére használjuk, ahogy egy mélyebb konspiráció, a tevékenység illegálitása ezt feltétlenül megkívánja. A 'megrendelő' ezekben az esetekben a bünyügyi szolgálat. – Említette, hogy a telefonlehallgatásokra csak szigorúan körülhatárolt belső szabályok szerint kerülhet sor. Van-e lehetőségük a rutinszerű belehallgatásra, a beszélgetés tartalmának rögzítése nélkül? – Technikailag ezt nemcsak mi, hanem a posta is megteheti. A belehallgatásra azonban ugyanazok a jogi megkötések vonatkoznak, mintha a beszélgetést rögzítenénk. A jogszabály ilyesfajta 'megkerülése' szigorúan tilos. [...] *Szakítottunk a totális állambiztonsági koncepcióval.* Magyar Nemzet, 1989. október 5.

⁶¹ A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 26/1979. számú parancsa. 10-22/26/1979. i. sz. BM KI Pgy. 202. sz. d. Hatályon kívül helyezte a 12/1990. sz. BM utasítás. Lásd még: RÉVÉSZ BÉLA: *A törvényesség és az alkotmány kategóriái az állambiztonság fogalomkörében – 1989.* In: Emlékkönyv Dr. Ruszoly József egyetemi tanár 70. születésnapjára. SZTE Állam- és Jogtudományi Kar, Szeged, 2010. 751–781. pp.

⁶² Az EKA ülések résztvevői körébe telepített hálózati személy vagy személyek köre csak valószínűsíthető. A viszonylag kis létszámú résztvevővel folytatott tárgyalásokról érkező jelentések alapján ugyanis leszűkíthető azok köre, akik jelenléte és az operatív információ szolgáltatása között korreláció mutatható ki. Volt olyan résztvevője a tárgyalásoknak, akivel kapcsolatban később az „Egyes fontos tisztségeket betöltő személyek ellenőrzésére létrehozott bizottság” állapította meg, hogy korábban „hazafias alapon” titkos megbízottként tevékenykedett, (bár az EKA-tárgyalások időszakában már „retirált”). Más kutatásokból is ismertek olyan utalások, amelyek az Ellenzéki Kerekasztal környékén tevékenykedő hálózati személyek aktivitását jelzik. Lásd: KENEDI JÁNOS: *Kis állambiztonsági olvasókönyv.* Október 23. – március 15. – június 16. a Kádár-korszakban. Budapest, Magvető, 1996. I–II. köt. passim, különösen : II. köt. 263, 312., 341., 371., 379., 395., 410. p.

véli, hogy már ekkor körvonalazódott egy kerekasztal-kezdeményezés, mégpedig egészen sajátos összetételben:⁶³

„A Magyar Rádió f. hó 7-én meghívta a különböző politikai pártok és alternatív szervezetek képviselőit az MSZMP rövid távú politikai programjának értékelése céljából. (A riportok a 8-ai reggeli adás során hangzottak el.) A rádiófelvételt követően a Magyar Néppárt jelen lévő egyik vezetőjének javaslatára az FKP és a Szociáldemokrata Párt képviselői megállapodtak abban, hogy a három párt között egy későbbi időpontban beindítanak egy kerekasztal-megbeszélést, a számos koordinációs kérdés és elvi álláspont tisztázása céljából. A megbeszélés végső céljaként koalíció megalakítását tervezik 'Demokratikus Front' elnevezéssel, ami szerintük a későbbiekben kellően ellensúlyozhatná az MSZMP-t.” A szerv természetesen azonnal intézkedett: „a terv megvalósítását operatív úton ellenőrzik, felderítik”.

A titkos megbízott mellett szobahallgatás is informálta a III/III-at arról a beszélgetésről, amelyet szabad demokraták folytattak két nappal márciusi küldöttgyűlésük előtt.⁶⁴

„– HARASZTI MIKLÓS és KŐSZEG FERENC véleménye szerint az SZDSZ jövőjét alapvetően az fogja meghatározni, hogy sikerül-e együttműködniük az MDF-fel, vagy sem. Úgy vélik, hogy a demokratizálódási folyamat csak akkor fog folytatódni, ha az alternatívok (MDF, SZDSZ, MSZDP, FIDESZ stb.) össze tudnak fogni. Haraszi azt tervezi, a március 19-ei tanácskozáson hozzászólásában komoly kritikai észrevételeket fog tenni az SZDSZ programnyilatkozatára vonatkozóan.

– KŐSZEG és MAGYAR BÁLINT tervbe vett egy kerekasztal-beszélgetést, melyen a független szervezetek közül a Néppárt, a Szociáldemokrata Párt, az FKGP, az SZDSZ, a FIDESZ, a TDDSZ és a BZSBT venne részt.”

Egy többlépcsős operatív terv kivitelezője lett az a titkos megbízott, aki feltehetően az EKA médiakapcsolatai környékén tevékenykedett a nyár elején.⁶⁵

„A szerv hírforrása – aki részt vett a közelmúltban Ausztráliában járt 'jószoigálati delegáció' munkájában – felkérést kapott, hogy képviselje a magyar sajtót az Ellenzéki Kerekasztal delegációjában is, mely várhatóan július 10-től folytat 3-6 napon keresztül tárgyalásokat az NSZK-ban és Hollandiában (vagy Angliában). A delegáció célja – a forrás tudomása szerint – 'hírt adni arról, hogy az MSZMP csak taktikai megfontolásból adott teret az ellenzéknek, és csak rövid időre', ezért az Ellenzéki Kerekasztal 'el akarja nyerni a nyugati hatalmak támogatását a visszarendeződés esetére'. A delegáció összetételéről, vezetőjének személyéről, tárgyalási taktikájukról még nincs döntés, bár szóba

⁶³ BM Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárság NOI. Ny. sz.: 45-78/49. sz./1989. 49/9. 89.03.09.09.; ÁBTL III/III-49-49/1989.

⁶⁴ BM Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárság NOI. Ny. sz.: 45-78/54. sz./1989. 54/7. 89.03.17.07.; ÁBTL III/III-54-54/7/1989.

⁶⁵ BM Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárság NOI. Ny. sz.: 45-78/ 104. sz./1989. 104/7. 89.05.31.07.; ÁBTL BRFK-90-104/7/1989.

kertült MÉCS IMRE neve. A munkában részt vesz a Katalizátor Iroda is. (A delegáció tagjainak 5000 Ft hozzájárulást kell befizetniük.)⁶⁶

Mivel az információ forrása végül a felkérésnek megfelelően részt vett a delegáció munkájában, feltehetően a finanszírozás nyomatékosítására volt szükség az útiköltség hangsúlyos megemlítésére. Az említett utazás szóba kerül az EKA 1989. május 18-i ülésének alábbiakban közölt NOIJ-ében is, bár az ülésről készített kivonatos jegyzőkönyv nem tesz róla említést.⁶⁷

A Nagy Imre temetés megrendezésének egy korai forgatókönyvéről szolgál fontos információkkal a titkos megbízott az SZDSZ május végi tanácskozásáról:⁶⁸

„– SZILÁGYI SÁNDOR az SZDSZ május 20-ai tanácsülésének résztvevői előtt ismertette a június 16-ai szertartás tervezett menetét. Eszerint a Hősök terén a 10 órai ravatalozást (5+1 koporsó) követően folyamatos koszorúzás lesz 12.30-ig. Ekkor ‘itt és a világon mindenhol, ahol magyarok élnek’ megszólalnak a harangok, amit a Himnusz eléneklése követ, majd 5 beszéd (MÉCS, RÁCZ, VÁSÁRHELYI, FÓNAY és KIRÁLY BÉLA) hangzik el. A megemlékezési ünnepségen – a tervek szerint – nem lesznek transzparenszek, feliratok. A temetés a 301-es parcellában viszonylag zárt körű lesz, oda csak mintegy 10 ezer embert akarnak elengedni. A temetésen csak külön ún. kordonbelépővel lehet majd részt venni. Este 18 órakor a budapesti egyházak rekviemeket mondanak. Az eseményről a TIB és az Ellenzéki Kerekasztal (EKA) közös nyilatkozat kiadását tervezi, és Szilágyi külön felhívta a figyelmet arra, hogy a szervezetek tartózkodjanak külön nyilatkozatok kiadásától. Kiemelte továbbá, hogy ‘e napnak nem szabad a tüntetések napjává lennie, ez csak gyász napja lehet’.

- Mécs Imre szerint az EKA majd minden résztvevője egyetértett azzal, hogy ‘június 16-án a harangszón felül 12.30-kor vagy 13 órakor 5 perces munkabeszüntetés, dudálás és forgalombeszüntetés legyen’. Szorgalmazzák azt is, hogy június 15-én este gyertyákat helyezzenek el az ablakokban, ‘emlékezve a hősökre’. Ez utóbbit a tervezett közös nyilatkozat is tartalmazni fogja.
- Az ‘özvegyek’ egyre inkább ‘szenvednek’ a rájuk nehezedő nyomástól. MALÉTERNÉ szerint ‘az alternatív szervezetek terror alatt tartják őket’, és attól tart, hogy a temetés napja kegyelet helyett cirkusz lesz. Azt tervezi, hogy kétségeit nyilvánosságra fogja hozni, mivel ‘kétségbe van esve’ az ő maga által is elfogadott temetési forgatókönyv miatt.
- A tervezett ‘56-os emlékmű’ felállításával kapcsolatban KERNÁCS GABRIELLA egy dokumentumfilmet készít, melynek első felvételeire május 26-án kerül sor a 301-es parcellánál, ahol RAJK LÁSZLÓ és Mécs Imre ad interjút.
- A holland tv forgatócsoportja, VERA DE LANGE újságíró nő társaságában május 23-26. között riportok készítését tervezi a ‘családtagokkal’ és Mécs Imrével.

⁶⁶ BM Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárság NOIJ. Ny. sz.: 45-78/104. sz./1989. 104/7. 89.05.31.07.; ÁBTL BRFK-80-104/7/1989.

⁶⁷ Lásd: A rendszerváltás forgatókönyve. 1. köt. 23/a. sz. dokumentum.

⁶⁸ BM Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárság NOIJ. Ny. sz.: 45-78/98. sz./1989. 98/1. 89.05.23.01.; ÁBTL III/III-98-98/1/1989.

- TÓBIÁS ÁRON bejelentette, hogy az Európai Protestáns Magyar Szabadegyletem kéttagú delegációval képviselteti magát a temetésen.”

A jelentéssel kapcsolatos intézkedés külön terv szerint zajlik, ahogyan az egész temetés nagyszabású operatív intézkedési rendszer keretei közé lett foglalva.⁶⁹

Közvetlenül a temetés utáni első reakciókról már a budai Vigadóban adott fogadásról adott információt egy titkos munkatárs:⁷⁰

„– A TIB-nek a június 16-ai temetést követően a Corvin tér 8. sz. alatt megtartott fogadásán megközelítően 300 fő vett részt. A rendezvényen jelen volt MARK PALMER, az USA budapesti nagykövete.

– A TIB nevében HEGEDŰS B. ANDRÁS rövid beszédben méltatta a nap jelentőségét, a tömeg hangulatát, aktivitását. Köszönetet mondott a szervezésben, rendezésben részt vevő valamennyi embernek, a magyar népnek a nagyszerű napért, a méltóságért, valamint a rendőrségnek a problémamentes, zavartalan lebonyolításért.

– Az emigránsok több tagja hangot adott azon ‘meglepetésének’, hogy ‘ma ezt Magyarországon meg lehetett tartani’. A kormány és az Országgyűlés képviselőinek részvételét a nép akarata előtti alázatként értékelték.

– Az egybegyűltek különböző baráti társaságokba csoportosulva értékelték az eseményeket. Többek véleménye szerint a gyászszertartás a TIB kiváló szervezésének köszönhetően úgy őrizte meg kegyeleti jellegét, hogy egyben politikai jelleget is öltött.

– A résztvevők rövidebben-hosszabban értékelték a nap folyamán beszédet mondó személyek sikerességének mutatóit is. Általános vélemény szerint reálisan csak KIRÁLY BÉLA és KOPÁCSI SÁNDOR fogalmazott. Mértékadó személyiségek úgy értékelték, hogy ORBÁN VIKTOR beszéde sértette a temetés kegyeleti jellegét, a közmegegyezésre irányuló hivatalos és ellenzéki törekvéseket. Az egykori harcostársak megítélése szerint RÁCZ SÁNDOR felszólalása jól indult, beszéde során azonban több szarvashibát elkövetett.

MÉCS IMRÉ-ről úgy vélekedtek, hogy felszólalásában megkísérelt ‘lavírozni az egybegyűltek érzelmein a politikai és kegyeleti vonatkozások között’, mivel a későbbi válsztásokra gondolva már előre tömegeket akart megnyerni magának. Beszéde – különösen teátrális, gyerekesnek ítélt eskütételi ceremóniája – sokakban visszatetszést szült.

– A megállapítások szerint politikusi képességekről és ‘image’-ről csak VÁSÁRHELYI MIKLÓS tett tanúbizonyságot visszafogott, kulturált, kiemelkedő európai személyiséghez méltó beszédével.

– MÉRAY TIBOR temetői beszédét, ‘kemény kijelentéseit’ vegyes érzelmekkel fogadták. A többség nem tudja elfelejteni, hogy ‘Rákosi csahosa’ volt, a ‘sztálinista csavargó ezzel a beszédével akarta igazolni, hogy hova tartozik, de ezt a jellemtelenséget nehéz elfogadni’ – tették hozzá.”⁷¹

A BM lehallgató rendszerének fejlesztése során a belügyminiszter döntése alapján 1978. január 1-jén került bevezetésre a nemzetközi interlehallgatás új rendszere, az I-3/a

⁶⁹ Lásd: KENEDI JÁNOS: i. m. II. köt., 3. fejezet.

⁷⁰ BM Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárság NOJ. Ny. sz.: 45-78/117. sz./1989. 117/2. 89.06.19.02.; ÁBTL III-III-117-117/2/1989.

⁷¹ BM Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárság NOLJ. Ny. sz.: 45-78/117. sz./1989. 117/2. 89. 06. 19. 02.; ÁBTL III-III-117-117/2/1989.

rendszerbe.⁷² (A 3/a rendszabály a belföldi telefonlehallgatás, a 3/e pedig a szobalehallgatás jelzete.) Az I-3/a alkalmas volt az automata és félautomata rendszerbe kapcsolt nemzetközi távbeszélő hálózatban az előre „figyelőztetésre” megadott kapcsolási szám ellenőrzésére. Így ellenőrizhetővé váltak azon külföldi, illetve külföldről belföldi telefonszámokra érkező hívások, amelyeket az operatív szervek ellenőrzésre kértek. Ezek többnyire „ismert ellenséges szervek”, „illegális találkozóhelyek” telefonszámjai voltak. (A 0049892102 kezdetű szám sokáig a Szabad Európa Rádió müncheni épületét kapcsolta, amelyre azonnal elindult az I-3/a.) Az Ellenzéki Kerekasztalt érintő beszélgetések közül többet a nemzetközi hívásellenőrzési rendszer továbbított a NOIJ-nak. Ilyen például az az információ, amely június 6-i keltezésű:

„Június elsején jelentettük, hogy az Ellenzéki Kerekasztal – ARA-KOVÁCS ATTILÁN-n keresztül – ‘jóindulatú sűgást’ kapott arra vonatkozóan, hogy Bush elnök budapesti látogatása során beiktatná programjába az EK-val való találkozást, ha erre meghívást kapna. Újabb információ szerint az EK tagjai elhatározták, hogy ‘érdemi tanácskozásra’ hívják az amerikai elnököt. A meghívót az USA nagykövetének akarják átadni, ARA-KOVÁCS ATTILA pedig telefaxon továbbítja az USA-ba HÁMOS LÁSZLÓ-nak. (A tervezett találkozóval az USA-ban élő prominens emigránsok egyet-értenek, azt tevélegesen támogatni fogják.) Az EK is szeretné elérni, hogy Bush magyarországi útja idején hivatalosan látogassa meg Nagy Imre sírját.”⁷³

A postai küldemények operatív ellenőrzése során (K-ellenőrzés) az állambiztonsági szervek a bizalmas nyomozás alatt álló személy postai küldeményeit felbontotta, esetleg elkobozta, vagy annak tartalmát – zavarkeltés céljából – megváltoztatta.⁷⁴ Ilyen volt például egy 1989. június 6-i keltezésű jelentés szerint a következő operatív intézkedés:

„A belföldi postaforgalomból a szerv kiemelt egy budapesti lakos címére feladott levélküldeményt. Az anyagban elhelyeztek egy írógéppel írt – közel egyoldalas – FELHÍVÁS-t, amelyben hírül adják, hogy a Magyar Demokrata Fórum és a Szabad Demokraták Szövetsége VI. kerületi csoportjai elhatározták, a ‘Terézvárosi Közéleti Tömörülés’ létrehozását. Céljuk a részt vevő szervezetek tevékenységének összehangolása, közös rendezvények tartása és az országgyűlési, illetve a tanácsi választásokra való felkészülés. Arra kérnek minden független demokratikus szervezetet, hogy csatlakozzanak a Tömörüléshez és vegyenek részt programjának kidolgozásában. A jelentkezéseket KATONA KÁLMÁN (MDF), illetve LUKÁCSY GÁBOR (SZDSZ) megadott címén és telefonszámán tehetik meg.”

⁷² A Magyar Népköztársaság belügyminiszter-helyettesének 1/1977.számú körlevele. 45-1/19/77. i. sz.; Lásd: A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 1971. évi 0017. sz. parancsa. A titkos technikai szabályok alkalmazása. 10-21/17/1971. i. sz.; BM KI Pgy. 125. sz. d. Lásd még URBÁN ATTILA: A Belügyminisztérium III. (Állambiztonsági) Főcsoportfőnöksége operatív-technikai tevékenységének szervezeti háttere és működési rendje, 1962-1990 in: CSÓKA FERENC (főszerk.): Szakszolgálat Magyarországon, avagy tanulmányok a hírszerzés és titkos adatgyűjtés világából (1785-2011). Nemzetbiztonsági Szakszolgálat Bp., 2011. 261-290. pp.

⁷³ A jelentés tartalma megfelel a történeteknek – Ara-Kovács Attila szóbeli közlése.; BM Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárság NOIJ. Ny. sz.: 45-78/ 108. sz./1989. 108/7. 89.06.06.07.; ÁBTLL III/III-108-108/7/1989.

⁷⁴ A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 1971. évi 0017. sz. parancsa. A titkos technikai szabályok alkalmazása. 10-21/17/1971. i. sz.; BM KI Pgy. 125. sz. d.

A „szerv” intézkedésképpen a BM III/III. Csoportfőnökség részére fénymásolatot készített a küldeményről, majd a postaforgalom útján továbbították a címzetthez.

3. 2. Ha az Ellenzéki Kerekasztal tevékenységével kapcsolatos speciális (titkos, operatív) információszerzési eszközöket sorra vesszük, akkor első helyen a telefonlehallgatási technika áll, 30 esetben alkalmazták, a jelentések egyharmadának ez volt a forrása.⁷⁵ Második helyen a titkos megbízottak (19 eset) jelentései szerepeltek, harmadikként (17 eset, kb. 1/5–1/5) szoba-, helyiség-lehallgatásra került sor. Előfordult a levéllenőrzés is (9 eset), néhányszor pedig ügynöktől származott a jelentés (6 eset). Ritkán fordult elő az állambiztonsági tiszt (2), rendőri szerv (1), alkalmi kapcsolat (1) jelentése, illetve lakossági bejelentés (1).

Kifejezetten az Ellenzéki Kerekasztal üléseivel tizenhat alkalommal foglalkozott a NOIJ, ami az EKA megalakulásától (1989. március 22.) a tárgyalások első szakaszának végéig (1989. szeptember 18.) tartó időszak negyven ülését figyelembe véve, mintegy kétötödös megfigyelési arányt mutat. Ezek közül döntően – tizenegy esetben – a szobalehallgatás eszközeivel élt az állambiztonsági szerv, két esetben pedig a telefonlehallgatás volt az elkészített NOIJ forrása. Csak egyetlenegyszer regisztráltak ügynöki jelentést (az összes többi vidéki helyszínhez kapcsolódott), amelyet a BRFK jelentett a III/III-as csoportfőnökségnek, egy valójában meg nem történt, 1989. május 11-i EKA-megbeszélésről. Május 10-én sor került ugyan egy EKA-ülésre, és azon valóban jelen volt – csak ezen az egy ülésen – egy külső, Duna-körös személy is, de itt egyáltalán nem került szóba a jelentésben szereplő Soros-féle támogatási ajánlat:

„Az ‘Ellenzéki Kerekasztal’ május 11-én megtartott megbeszélésén bejelentették, hogy a Soros Alapítvány egy képviselője megkereste a BZSBT-t, és felajánlotta anyagi támogatásukat. Arra kérte a társaságot, hogy gyűjtsék össze anyagi és felszerelési igényüket (az írószerektől a telefonig).”⁷⁶

Igaz, a jelentés szerint ennek tartalma nem ellenőrzött, viszont az információ forrása „megbízható”-nak minősített.

Az 1989. június 9-i ülés információi a szobalehallgatáson túl – és egyedül ekkor – egy állambiztonsági tiszt értesüléseire is támaszkodtak. Tragikomikus a helyzet, mivel éppen Tölgyessy Péter azon panaszáról született operatív jelentés, miszerint gyanúja az, hogy az EKA folyamatos megfigyelés alatt áll.⁷⁷ Az EKA ülésén készült videofelvétel szövege a következő (az MSZMP és az Ellenzéki Kerekasztal között folytatott előkészítő tárgyalásokról van szó):

⁷⁵ A nyolcvannégy jelentés forrásául összesen kilencven alkalmazott technikát jelölt meg a NOIJ, mivel néhány esetben párhuzamos információszerzésre is sor került.

⁷⁶ BM Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárság NOIJ. Ny. sz.: 45-78/ 94. sz./1989. 94/4. 89.05.17.04.; ÁBTL BRFK-81-94/4/1989.

⁷⁷ Tölgyessy Péter a megfigyelésükre irányuló gyanújának már egy két héttel korábbi – szintén lehallgatott – telefonbeszélgetés során hangot adott: „Az ‘Ellenzéki Kerekasztal’ és az MSZMP közötti, zárt ajtók mögött folytatott előkészítő megbeszélésekkel kapcsolatban Tölgyessy Péter – a tárgyaláson elhangzott tartalmi elemeket, illetve az MSZMP-delegáció felkészültségét értékelve – úgy nyilatkozott: valószínű, hogy az MSZMP lényeges információkkal rendelkezik az ‘Ellenzéki Kerekasztal’ belső viszonyait illetően. Ezt Fodor Gábor ‘lehangolóknak’ tartotta.” BM Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárság NOIJ. Ny. sz.: 45-78/81. sz./1989. 81/6. 89.04.27.06.; ÁBTL III/III-81-81/6/1989.

„Tölgyessy Péter: Mindenért kompenzációt kellett adni, ezért hihetetlen[ül] törekeny szöveg. Itt egy kicsi változtatás, akkor ők cserébe kérik már a sajátjukat. A szöveg talán hét oldal aláírással [együtt], de 5-től fél 12-ig [csináltuk]. Kész volt nekik... Tehát nem ott fogalmaztuk. Kész szöveget írtuk át. És hát még egy tény. Szinte bizonyos, hogy mindent tudnak, amit mi beszélünk. Most már úgy néz ki, nagyon úgy néz ki. (Zé-tényi Zsolt töredékesen érthető közbeszólása: Ne felejtse el, hogy telefonon is elég nyíltan beszélünk.) Hát én inkább erre az esélyre gondolok. Nagyon-nagyon jól értesültek voltak. És voltak olyan pontok, ahol el szerettem volna érni bizonyos mondatokat. Pontosan tudták, még az árnyalatokban is. Rohadt kellemetlen volt, bocsánat. (Varga Csaba: Kell egyébként helyszínt változtatni.) Különösen, ha fontos dolog van, akkor inkább azt javasolom, hogy közvetlen előtte tanácskozzunk. Ha nagyon fontos dolog van. Nem jut el odáig a hír. Közvetlen előtte kellene tanácskozni, ha nagyon fontos dolog van. Nagyon rossz volt úgy tárgyalni. Nagyon rossz volt úgy tárgyalni, hogy... (Szakolczai György: Igen, azt meg lehet érezni.) Meg lehet érezni.”⁷⁸

Természetesen nem csak az Ellenzéki Kerekasztal ülésén készült videófelvétel, de állambiztonsági jelentés is rögzítette a történeteket:⁷⁹

„Az Ellenzéki Kerekasztal (EK) június 9-ei ülése végén TÖLGYESSY PÉTER aggodalmaskodva közölte, hogy az MSZMP-szakértőkkel folytatott előző napi megbeszélések úgy érezték, hogy azok előre ismerték az EK minden szándékát. Ezért az Ellenzéki Kerekasztal tagjai megállapodtak abban, hogy a jövőben üléseik helyszíneit változtatni fogják, és stratégiai fontosságú tárgyalásaik előtt szoros időpontban fognak tanácskozni, hogy ne legyen idő az MSZMP tájékoztatására. Tölgyessy észrevételezése alapján fokozták konspirációjukat és június 12-ei megbeszélésük színhelyét megváltoztatják.”⁸⁰

A Csoportfőnökség a tervezett új helyszín felderítésére intézkedést hozott, de az EKA a június 20-i ülését követően – a Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások megkezdésekor – a jogi karról átköltözött az Parlament épületébe.

Érdeemes külön megvizsgálni, hogy a hitelesség és az informativitás szempontjából hogyan minősíthetők utólag az operatív információs jelentések. Az állambiztonság kiindulópontja mindenkor az, hogy csak az utólag történtek ismeretében dönthető el, hogy az adott eseménnyel kapcsolatban mely információk bizonyulnak fontosnak, és melyek jelentéktelenek. Ez a logika tehát más mércével mér, mint az utókor, amely már tisztában van a releváns tények körével, így számára minden egyéb megörökített esemény már érdektelen jelenség. A két szempont látásmódja teljesen eltérhet, de néha egybe is eshet.

Egy telefonlehallgatás útján szerzett információs jelentés szövege megjelent a Történeti Hivatal évkönyvében is.⁸¹ Ugyanakkor a nagyobb terjedelmű értékelő jelentések

⁷⁸ A rendszerváltás foratókönyve. 1. köt. 570–571. pp.

⁷⁹ BM Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárság NOII.Ny.sz.: 45-78/113. sz./1989. 113/12. 89.06.13.12.; ÁBTL III/III-113-113/12/1989.

⁸⁰ BM Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárság NOII.Ny.sz.: 45-78/ 113. sz./1989. 113/12. 89.06.13.12.; ÁBTL III/III-113-113-12/1989.

⁸¹ Az 1989. március 30-i EKA-üléstről április 7-én (szokatlanul lassan) keletkezett – szobahallgatás nyomán – operatív jelentés:

mindegyike szoba-, teremlehallgatás alapján került az információs jelentésekbe. Ezek közül az 1989. április 28-i, a június 7-i, a június 15-i, valamint a június 20-i EKA ülésekről készült jegyzőkönyvek részben vagy egészben az eredeti jegyzőkönyvekhez kapcsolódva ismertetésre kerültek „A rendszerváltás forгатókönyve” kötetekben. A következőkben álljon itt néhány fontosabb jelentés az eddig még ismeretlenek köréből:⁸²

1989. május 2.:⁸³

„Az Ellenzéki Kerekasztal május 2-ai összejövetelén SÓLYOM LÁSZLÓ bejelentette, hogy a Duna Kör szervezésében május végén egy ülésstrájkot terveznek a Kossuth terre.

Ezt követően a TIB képviselője tájékoztatta a jelenlévőket a június 16-ai temetéssel kapcsolatos előkészületeiről. Bejelentette, hogy azon a független szervezetek is részt kívánnak venni, és mivel a 301-es parcella közelében csak 30 ezer fő fér el, ezért felmerült, hogy a rendezvényeket válasszák ketté. Azt tervezik, és az SZDSZ ügyvivői ezt már megtárgyalták, hogy a Kossuth téren legyen a ravatalozás, majd a tömeg a Hősök terére vonul, ahol megkoszorúzza az ‘ismeretlen felkelők’ (ismeretlen katona) sírját, és ezt követően menetelnének vagy utaznának a temetőbe. Felvetődött, hogy az öt koporsó mellett felravataloznának további kettőt is, amelyek a névtelen hősöket szimbolizálnak.

A demonstrációt mindenképpen – a hatalom negatív válasza esetén ravatalozás nélkül is – meg akarják szervezni, mivel úgy vélik, hogy létszámuk ‘bemutatása’ az MSZMP-vel folytatott tárgyalásokat is elősegítheti. Az elképzelések konkretizálására – azok szervezetenkénti megvitatását követően – egy későbbi időpontban kerül sor.

Bejelentették, hogy a független szakszervezetek és az EKA szempontjából fontos kapcsolatfelvételre került sor a lengyel Szolidaritással, amely konkrét segítségnyújtást ajánlott fel a kerekasztal-megbeszélésekkel kapcsolatban.”

„Az alternatív szervezetek által kezdeményezett ún. Ellenzéki Kerekasztal megbeszélésein a résztvevők megállapodtak abban, hogy nem kívánnak koalícióra lépni a mostani hatalmi szervezetekkel, egymás előzetes tájékoztatása nélkül. Megállapodtak abban is, hogy az MSZMP képviselőivel a továbbiakban úgy akarnak tárgyalni, hogy ők maguk jelölik ki a konzultációk résztvevőit, a napirendre nyilvánosan és közösen szándékoznak javaslatot tenni. *Megjegyzés:* a legutóbbi összejövetelen az MDF részéről Csurka István és Szabad György, az SZDSZ-től Magyar Bálint, az FKGP-től dr. Boros György, az MSZDP-től Révész Tamás, a Néppárt részéről egy Kónya vezetéknévű személy, a BZSBT-től Vigh Károly és Morvay László, a TDDSZ-től Öry Csaba és Bruszt László, míg a FIDESZ részéről Orbán Viktor és F. Szabad György (sic!) volt jelen; – az ún. Ellenzéki Kerekasztal következő megbeszélésére április 7-én 18 órakor az ELTE Állam és Jogtudományi Karának épületében kerül sor.” BM Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárság NOIJ. Ny. sz.: 45-78/84. sz./1989. 67/5. 89.04.07.05.; ÁBTL III/III-67-67/5/1989. Lásd még MÜLLER ROLF: *Napi Operatív Információs Jelentések, 1979-1989.* i. m. 280. p.

⁸² Az 1989. április 28-i, június 7-i, június 15-i, valamint június 20-i jelentések – terjedelmükönél fogva – a Mellékletben szerepelnek.”

⁸³ BM Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárság NOIJ. Ny. sz.: 45-78/84. sz./1989. 84/2. 89.05.03.02.; ÁBTL III/III-84-84/2/1989.

1989. május 10.:⁸⁴

„A nyolc szervezet által létrehozott Ellenzéki Kerekasztal f. hó 10-én újabb összejövetelt tartott, melynek első napirendi pontjaként az MSZMP KB-nak a politikai egyeztető fórum létrehozására tett javaslatát vitatták meg. Álláspontjuk szerint ezzel az MSZMP egyoldalúan megszakította a velük folytatott előkészítő tárgyalásokat, és ismét vissza akar térni a Nemzeti Kerekasztal gondolatához, ami egyben az Ellenzéki Kerekasztal akcióegységének megbontását is jelentené. Az MSZMP megosztására irányuló politikáját ezért nemcsak a Kerekasztal, hanem az egész folyamat elleni támadásnak tekintik.

A vitában SZABAD GYÖRGY fontosnak tartotta annak kihangsúlyozását, hogy a KB-javaslat elismeri, a tárgyalások célja az egypártrendszerből a képviseleti demokráciába való átmeneti időszak szabályozása, ami a szabad választásokon keresztül valósul meg. Azt javasolta, hogy tekintsenek el az eddigi megbeszélések tapasztalatitól, és keressék a MSZMP javaslatában azokat a pontokat, amelyekről pozitív ellentmondásba lendülhetnek. A gazdasági kérdések megvitatását a Független Szakszervezetek Demokratikus Ligája és a kormány közötti tárgyalások hatáskörébe utalta.

MÉCS IMRE kijelentette, hogy az Ellenzéki Kerekasztalba tömörülő politikai szervezetek képezik ma Magyarországon az MSZMP legkomolyabb tárgyalópartnereit. Rá kell mutatni arra, hogy miközben az MSZMP tárgyalóküldöttsége akadályozza az előkészítő tárgyalások eredményességét, az érdemi megbeszélések elkezdését, aközben nagy fontosságú törvényjavaslatokat készít elő. Mécs megkérdőjelezte az MSZMP szándékainak őszinteségét.

A hosszúra nyúlt, sokszor meddő és végig indulatos vitában megfogalmazódott, hogy olyan hatást kellene a MSZMP-re gyakorolni, amely a jelenlegi tárgyalóküldöttségnek egy reformpárti delegációval való felváltását eredményezné. Ennek lehetőségét személyes kapcsolataik felhasználásával tervezik kipróbálni. Felmerült a reformkörökkel való közvetlen kapcsolat felvételének lehetősége is. Álláspontjukról válasznyilatkozatot fogalmaztak.

Második napirendi pontként a Duna-mozgalmak megjelent képviselői kérték az Ellenzéki Kerekasztal támogatását egy – a bős-nagymarosi beruházás okozta környezeti károk helyreállítását biztosító – alapítvány létrehozásához. A jelenlévők rövid és türelmetlen vita után közös vélemény kialakítása nélkül függesztették fel a kérdés vizsgálatát.

A rendezvény végén bejelentés hangzott el a Kereszténydemokrata Párt és a Magyar Függetlenségi Párt csatlakozási szándékáról. Az Ellenzéki Kerekasztal tagjai kérték ennek formális előterjesztését és a két párt taglétszámának és programjának ismertetését.

Az Ellenzéki Kerekasztal következő ülését 1989. május 19-ére tervezik.”

⁸⁴ BM Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárság NOII. Ny. sz.: 45-78/90. sz./1989. 90/7. 89.05.11.07.; ÁBTL III-III-90-90/7/1989.

1989. május 18..⁸⁵

„1989. május 18-án újabb összejövetelt tartott a nyolc szervezet által létrehozott Ellenzéki Kerekasztal.

Első napirendi pontként elfogadták a május 20-án Szegeden megrendezésre kerülő MSZMP Reformköreinek Országos Találkozásának résztvevőikhez címzett 'üzenetet', amelyet az MDF és SZDSZ képviselői készítettek. Ezt megküldték az MSZMP Csongrád megyei Reformköreinek.

Második napirendi pontként a párttörvénnyel kapcsolatos egyeztetésnél igen erős vita bontakozott ki. A vita során két irányvonal körül csoportosultak a vélemények. Az egyik szerint nem szükséges reagálni a törvénytervezetre, míg a másik, végül is fölülke-rekedő nézet szerint szükséges a véleménynyilvánítás, mert különben a jelenlévők el-szüllyednek a történelem homályába. Konkrét ötletként elhangzott, hogy forduljanak 'felirattal' a parlamenthez, a javasolt törvénytervezet életbelépése előtti átmeneti idő-szakkal kapcsolatos ellenvetéseik ügyében. A parlamenttől azt kérnék, hogy utasítsa a kormányt a Rádió és a TV lehetőségeinek biztosítására a Kerekasztal választási hadjárá-ta során.

A költségvetésből felajánlott 80 millió forintos választási támogatás elfogadásával kapcsolatban azt az álláspontot fogadták el, hogy nem szabad két kézzel kapni egy 'alamizsna' után. Így kell leplezni a jelenleg már-már katasztrófális pénzügyi helyzetü-ket. A hatalom ugyanis könnyen sarokba szoríthatja a Kerekasztal tagjait, ha fény derül az anyagi szorultságukra.

A választási törvénytervezettel és a felajánlott pénzügyi támogatás elfogadásával kapcsolatban – mivel helyben nem tudtak érdemi döntést kialakítani –, bizottságot hoz-tak létre, amely megfogalmazza állásfoglalásukat, és arról a sajtót tájékoztatja.

Leszögezték, hogy a nyilatkozatnak az időhúzást kell szolgálni, mert jelenleg úgy tűnik, hogy a kétfelé szakadó MSZMP reformszárnya a kormányfő felzárkózásával a maga javára tudja fordítani a küzdelmet, s ez számukra kedvezne.

Az MSZMP és az Ellenzéki Kerekasztal közötti tárgyalások kapcsán Magyar Bálint 'kiútként' felvetette, hogy nem 'kétoldalú', hanem 'háromoldalú' tárgyalásokat kezde-ményeznek, melynek résztvevői az MSZMP, a Kerekasztal, valamint a HNF és más szervezetek lennének. A javaslatról döntés nem született.

A területi 'kerekasztalok' megalakulásának eddigi tapasztalatai kapcsán negatív ta-nulságként értékelték a Tolna megyei szervezet és az MSZMP közötti tárgyalásokat, ahol kis híján megalakult az 'Egyeztető Tanács', ami a helyi kerekasztal önfelszámolá-sát jelentette volna. Annak érdekében, hogy hasonló esetek ne fordulhassanak elő, a 'Központi Kerekasztal' felhívással fordul a területi szervezeteihez.

Mécs Imre részletes tájékoztatót tartott az 1989. június 16-ai temetés legújabb el-képzeléseiről. E szerint a ravatal felállítására a Hősök terén kerülne sor, és a délelőtt megemlékezésekkel, koszorúzásokkal telne. Gépkocsi-konvoj vinné a koporsókat a tem-etőbe, ahol 20–30 000 ember venne részt a szűkebb kegyeleti aktuson és az emlékmű alapkövetételén. A TIB kérte az Ellenzéki Kerekasztal segítségét a lebonyolításhoz. Kö-

⁸⁵ BM Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárság NOJ. Ny. sz.: 45-78/96. sz./1989. 96/1. 89.05.19.01.; ÁBTL III/III-96-96/1/1989.

zős nyilatkozat kiadására kerül sor, amelyben követelik, hogy a tömegkommunikációs eszközök részletesen közvetítsék az eseményeket. Az SZDSZ képviselője elmondta, hogy Kéthly Anna holttestét haza kívánják hozatni, és a 301-es parcellába kívánják nyugalomra helyezni.

A főbb kérdések megvitatása után megállapodtak abban, hogy a Duna Kör által Ausztriába küldendő 'Jószolgálat' delegációban a TDDSZ, az MDF, a FIDESZ és a Kisgazdapárt egy-egy tagja vegyen részt.

Buda Géza a 'Szolidaritás Állampolgári Bizottságának' vezetője kérte, hogy a lengyelországi választások segítésére állítsanak fel ellenőrző bizottságot, amelynek feladata az itt élő lengyel állampolgárok 'szavazási tisztaságának' szavatolása lenne. Egyben kérte röpiratok elkészítését, a 'Szolidaritás' szavazatainak gyarapítása érdekében. A kérelmet támogatólag megszavazták.

A Független Jogász Fórum képviselője bejelentette, hogy elkészült a Btk. módosításáról szóló tanulmánytervezet, melyről 1989. május 23-án sajtótájékoztatót tartanak.

A Nyilvánosság Klub kérését Öry Csaba tolmácsolta, hogy amennyiben létrejön a tárgyalás az MSZMP-vel, azon a 'nyilvánosság védelme' érdekében megfigyelőként részt vehessenek.

Vitát folytattak egy saját napilap kiadásának megszervezéséről. Ezt elvetve, abban egyeztek meg, hogy a Honpolgár című kiadványt fejlesztik az ellenzéki szervezetek közös sajtóorgánumává.

Vigh Károly bejelentette, hogy 1989. június 6-án, Bajcsy-Zsilinszky Endre születésének évfordulóján koszorúzást rendeznek, amelyre a BZSBT az Ellenzéki Kerekasztalt is meghívta.

Az Ellenzéki Kerekasztal következő ülését 1989. május 24-ére tervezik."

1989. május 24.:⁸⁶

„1989. május 24-én újabb összejövetelt tartott a nyolc szervezet által létrehozott Ellenzéki Kerekasztal.

Megtárgyalták az MSZMP reformköreinek szegedi tanácskozásán elhangzott javaslatait, nyílt levelét, és ezzel kapcsolatban kialakítandó álláspontjukat.

Egyhangúan megállapították, hogy a reformszárny sikerében érdekeltek, azt indirekt eszközökkel segíteniük kell, de egyelőre az Ellenzéki Kerekasztalnak a hatalom birtokosaként fellépő MSZMP-centrummal kell tárgyalnia.

Elhangzott, hogy a hatalom képviselőjével közvetlen tárgyalásokba kellene bocsátkozni, és egységes álláspont alakult ki arról is, hogy a 'hatalmat' legalábbis PB-tag kell hogy képviselje, de nem tartották lehetetlennek a főtítkárral való személyes kapcsolatot sem.

Megállapodás született arról is, hogy a 'Kerekasztalnak' fel kell adnia az állandó tagadás pozícióját, s ezt a közvélemény tudtára kell adni, ezért 1989. május 27-én a Napzárta című műsorban aktuális helyzetelemzést kell adniuk az Ellenzéki Kerekasztal ál-

⁸⁶ BM Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárság NOII. Ny. sz.: 45-78/100. sz./1989. 100/5. 89.05.25.05.; ÁBTL III/III-100-100/5/1989.

laspontjáról. Ebben ki kell térni annak a véleménynek a tarthatatlanságára, mely szerint a Kerekasztal elutasította az MSZMP tárgyalási javaslatait. Véleményüket nyilatkozat formájában kívánják közzéadni.

A párttörvény tervezetét, mivel azt az MSZMP nem egyeztette velük, elfogadhatatlannak tartják.

A vita során éles véleménykülönbség alakult ki a történelmi pártok és az 'új' szervezetek képviselői között. Többen, így például a szociáldemokraták hangsúlyozták, hogy a megváltozott helyzetre rugalmasan kell reagálni, míg Tölgyessy Péter és Mécs Imre azt hangsúlyozták, hogy az Ellenzéki Kerekasztalnak korábbi tárgyalási pozícióját kell megerősíteni, nem bocsátkozhat napi alkuba a kormánnyal és az Országgyűlés elnökével, míg Orbán Viktor azt emelte ki, hogy alapvetően nem változtatta meg a hatalmi viszonyokat a reformkörök 'zajkeltése' és a kormány 'eltáncolása', ami lehet, hogy csak taktikai fogás.

Tölgyessy Péter szerint az Ellenzéki Kerekasztal 'csak egy labda az MSZMP-n belüli hatalmi harcok során', és ezt úgy kell kihasználniuk, hogy az az MSZMP hatalmi centrum áthelyeződését eredményezze. Az Ellenzéki Kerekasztal 'akkor nyerhet', ha ragaszkodik eredeti tárgyalási pozíciójához, és nem cselekszik nyomás alatt.

Varga Csaba a Néppárt nevében elfogadta azt a javaslatot, hogy a tárgyalásokat a legmagasabb vezetői szintekre helyezték.

Az EKA tagjai ellenzésüket hangoztatták a Független Szakszervezetek Ligájával szemben, mert szerintük a Minisztertanáccsal folytatott tárgyalásai során olyan politikai tárgyalásokba bonyolódott, amely már a Kerekasztal területe. Legközelebbi feladatként azt jelölték meg, hogy május 29-én megpróbálnak egy találkozót létrehozni a parlament független képviselői csoportjával és az MSZMP frakciójával, amelyen 'bemutatkoznának a Tisztelt Háznak'. Kísérletet tennének arra – sajtónyilvánosságot is igénybe véve –, hogy a képviselőket meggyőzzék álláspontjukról, miszerint a parlament ülészakán kezdeményezzék a törvénytervezetek vitájának levételét a napirendről.

Mécs Imre tájékoztatta a jelenlévőket a TIB legutóbbi üléséről. Új elemként merült fel, hogy nem járulnak hozzá a hivatalos szervek részvételéhez a június 16-ai temetésen, mert az ellenkezne Nagy Imre végakaratóval, és amúgy is visszatetszést keltene.

Elhangzott, ha a kormány sebtében rehabilitálná Nagy Imrét, akkor sem koszorúzhatna, mert például a gazdaságpolitikai ügyekkel foglalkozó államminiszter is részese volt a Központi Bizottságnak, amely korábban állást foglalt az ügyben."

1989. május 31.:⁸⁷

„Az Ellenzéki Kerekasztal május 31.-én tartott összejövetelén napirenden kívül elsőként a TV/2 egyik jelen lévő szerkesztőjének megkeresését tárgyalták. A TV tervei szerint ugyanis a június 2-ai Napzártában egyórás vitára kerülne sor az MSZMP reformszárnya és az Ellenzéki Kerekasztal képviselői között.

A megjelentek közül többen tiltakoztak az ellen, hogy a fennálló ellentéteket összemossa, egy asztalhoz üljenek június 16-a előtt a reformkommunistákkal egy látványos

⁸⁷ BM Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárság NOJ. Ny. sz.: 45-78/105. sz./1989. 105/8. 89.06.01.08.; ÁBTL III/III-105-105/8/1989.

‘összeborulást’ demonstrálva. Ezért abban állapodtak meg, hogy a június 2-ai TV-műsorban csak az Ellenzéki Kerekasztal tagjai nyilatkoznak.

Az Ellenzéki Kerekasztal tagjai közül többen nehezményezték, hogy kiszolgáltatottak a tömegtájékoztatásnak, s nyilatkozataik sem mindig sikerülnek. TÖLGYESSY PÉTER azt emelte ki, hogy az MSZMP jól megszervezett sajtókampánnyal nagy előnyre tett szert a tárgyalásokat zsákutcába juttató magatartása utáni 2-3 napos nyilatkozatdömpinggel. A FIDESZ képviselői úgy vélték, hogy június 16-a után alapvetően megváltoznak az erőviszonyok, és akkor már ők diktálnak.

Ezután SÓLYOM LÁSZLÓ és Tölgyessy Péter ismertette az MSZMP által javasolt négyoldalú tárgyalási modellt. SZABAD GYÖRGY válaszként két lehetséges tárgyalási taktikát vázolt fel. Az ‘A’ változat szerint a két fő tárgyalófél mellett a harmadik oldal csak megfigyelői státusú szervezetekből állhatna. A ‘B’ változat szerint döntési joga csak az MSZMP-nek és az Ellenzéki Kerekasztalnak lenne, a harmadik oldalnak különvélemény hangoztatási lehetőséget adnának, mert így lehetővé válna a Münnich Ferenc Társasághoz hasonló obstruáló szervezetek kikapcsolása. Sólyom László olyan további szűkítést javasolt, hogy a harmadik oldalon ülők csak az őket érintő kérdéseknél legyenek jelen. (Például: a SZOT csak a gazdasági témaköröknél). Végül kisebb változtatásokkal a FIDESZ által javasolt ‘A’ változattal való indítást fogadták el.

Vita alakult ki a tárgyalások időzítése körül is. Szabad György hangsúlyozta, hogy június 16-a után a hatalom felszabadul félelméből, és így kevésbé tudnak nyomás alatt tartani. Ezért az érdemi tárgyalások első plenáris ülését, a bizottságok kijelölését mindenképpen 16-a előtt kell megejteni. FODOR GÁBOR, KÖVÉR LÁSZLÓ, Tölgyessy Péter és SZABÓ MIKLÓS azt az álláspontot képviselte, hogy a hatalmat június 16-ával lehet megszarolni, így most van esélyük az ‘A’ változat kikényszerítésére. Véleményük szerint úgy kell tárgyalni az MSZMP-vel, hogy azt a látszatot keltsék bennük, miszerint június 16-a előtt tett alá hozhatók az érdemi tárgyalások, de azt valójában június 16-a és a Bush látogatása közé célszerű időzíteni. Úgy érzik, hogy növeli esélyüket az MSZMP-n belül fokozódó hatalmi harc is.

Az Ellenzéki Kerekasztal végül az alábbi tárgyalási utasítást adta a delegátusainak:

- az EK az MSZMP előterjesztésének jelentős elemeit elfogadja;
- lehetőséget lát arra, hogy június 11-én ünnepélyes keretek között lezárják az előkészítő megbeszéléseket;
- elfogadja, hogy plenáris üléseken az Országgyűlés elnöke adja meg a szót;
- a harmadik oldalon ülő, megfigyelői státusban tanácskozási joggal résztvevők közé az EK senkit nem kíván meghívni;
- a két delegátus felhatalmazást kap arra, hogy szükség esetén, második körben kiegészítést fűzzön a harmadik oldal tárgyalási pozíciójához (ami a különvélemény-alkotás jogát takarja);
- a delegátusok javaslatukat azzal zárják, hogy a fenti elképzeléstől való mindenmű eltérés az EK újbóli összehívását eredményezi, és így nem látnak reményt június 16-a előtt az érdemi tárgyalások megkezdésére;
- a delegátusok udvarias magatartást tanúsítanak és a fentiekén kívül nem adnak okot a tárgyalások megszakítására.

Az Ellenzéki Kerekasztal tagjai nem emeltek kifogást az ellen, hogy az előkészítő tárgyalásokat a felügyelő KB-titkár szentesítse – mintegy ‘jutalomképpen’ –, és reményüket fejezték ki, hogy az MSZMP tárgyaló delegációjában helyet kap a társadalompolitikai ügyekért felelős államminiszter.

A tárgyalási utasítás meghatározását követően szóba került, hogy az Ellenzéki Kerekasztal jó indulatú sűgást kapott – ARA KOVÁCS ATTILÁ-n keresztül – arra vonatkozóan, hogy Bush elnök budapesti látogatásakor esetleg beiktatná programjába a szervezettel való találkozást, ha erre meghívólevelet kapna. A kapcsolatfelvétel lehetőségét, ezzel a világsajtó elé való kilépést a jelenlévők lelkesen támogatták, és megbízták KÓNYA IMRÉ-t a levél megfogalmazásával, valamint célba juttatásával.”

1989. június 19.:⁸⁸

„1989. június 19-én újabb összejövetelt tartott az Ellenzéki Kerekasztal, amelyen Magyar Bálint tolmácsolta Mark Palmer kérését, miszerint a nagykövet – kifejezetten gazdasági kérdéskörökben – újabb eszmecserét kíván folytatni az Ellenzéki Kerekasztallal.

Palmer a beruházási kérdések, a reprivatizálás, a támogatások csökkentése és a külföldi tőke vonzasköre mellett az érdekl, hogy ‘mi legyen a Nyugat szerepe a magyar gazdaság helyreállításában?’

Palmer ezen kívül meg akarja ismerni az Ellenzéki Kerekasztalhoz tartozó egyes pártok kialakított álláspontját antiinflációs és munkanélküliség-csökkentést célzó politikájukról. Tájékozódni akar az árellenőrzéssel, a lakáskérdésekkel, és egyéb szociális problémák megoldásával kapcsolatos elképzelésükről.

A megbeszélésre a tervek szerint június 27-én, a Ellenzéki Kerekasztal parlamenti munkaszobájában kerül sor.

Ezt követően Kerényi Imre tájékoztatást adott az Ellenzéki Kerekasztal ‘TV bizottságának’ megalakulásáról. Az Ellenzéki Kerekasztal taktikai megfontolásból nyilatkozatban kívánja támogatni a televíziónál folyó szakmai öntevékenység kibontakozását, saját igényeit is csak ajánlások formájában fogja megfogalmazni, és nem fog nyomást gyakorolni a televízióra.

Magyar Bálint és Varga Csaba tájékoztatást adott az MSZMP szakértőivel folytatott tárgyalásokról.

A vita során Szabad György és a kisgazdák támadásokat indítottak a delegátusok ellen, mondván, hogy azok az Ellenzéki Kerekasztal felhatalmazása nélkül, kabinetpolitikára emlékeztető módon, ‘alosztályvezetőkkel’ állapotok meg a legfontosabb kérdésekben, témakörökben és a bizottságokban ezért elveszíthetik a nép bizalmát, nem lesz tömegtámogatásuk, mert az a vélemény alakulhat ki, hogy a színpalak mögött egyezkednek.

Nem volt egységes a Kerekasztal megítélése a hat gazdasági albizottság felállítását illetően sem. Magyar Bálint fontosnak tartotta ezekben a bizottságokban való érdemi

⁸⁸ BM Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárság NOJ. Ny. sz.: 45-78/118. sz./1989. 118/2. 89.06.20.02.; ÁBTL III/III-118-118/2/1989.

munkát, mert csak így tudják megakadályozni azt, hogy a hatalom kedvezőbb tulajdonosi helyzetbe kerüljön a választásokig. Most lehetőséget lát ennek elkerülésére, ha kikényszerítik ennek törvényi garanciáit.

Szabad György szerint az Ellenzéki Kerekasztalnak a demokratikus átmenet szabályait kell kidolgoznia, minden egyéb kérdés az új legitim parlament hatáskörébe tartozik, így a gazdasági kérdésekben el kell kerülniük az időhúzás látszatát, a gyors tulajdoni átrendeződés elkerülésének garanciáit a politikai egyeztető fórumon kell megbeszélni, de azokról nem szabad jogszabályokat alkotni.

Megállapodtak abban, hogy a kormánytól egy olyan nyilatkozat kiadását kéri, amelyben a kormány kötelezi magát arra, hogy az életkörülmények megőrzését minden kérdés fölé helyezi.

A megbeszélés során, a garanciák kérdéskörében fel kívánják vetni az ÁB szervek korlátozását, ellenőrzését, a fegyveres erők politikai semlegességének biztosítását (politikai csoportfőnökség, pártszervezetek), a munkásőrség helyzetét, az egyéb paramilitáris alakulatok (MHSZ, polgári fegyveres őrség) kérdéseit, a fegyverviselési jog felülvizsgálatát, a fegyveres testületek szabályzatának nyilvánosságra hozását.

Az összejövetel végén megállapodtak abban, hogy az Ellenzéki Kerekasztal egyik összejövetelén – kérésre – részt vehet Király Béla és más emigráns személyiségek is.”

Végigtekintve a Napi Operatív Információs Jelentések során, az a furcsa jelenség tapasztalható, hogy a NOIJ szintjén éppen akkor szakadt meg az információgyűjtés, amikor 1989. június 26-tól az EKA-ülések színhelye az Országház 55. sz. tanácstermébe – mintegy megfigyelhetőbb közegbe – került. Ez azonban csakis az EKA üléseire vonatkozott, mivel a tárgyalásokon kívüli események követése továbbra is napirenden szerepelt.⁸⁹

A fentiek alapján könnyen lehet, hogy inkább a megválaszolandó kérdések sokasodtak, mintsem a biztos ismeretek köre tágult volna. Két közkeletű rögeszme, legenda, mítosz lebeg a közelmúlt és a jelen homályában, amelyek cáfolata éppúgy várat magára, mint esetleges igazolásuk. Az egyik szerint a rendszerváltást lényegében az állambiztonsági szervek segítségével vezényelte le egy szűk, konspiráló csoport. Ennek célkitűzései, szándékai, tervei valósultak meg az átalakulás során, és valójában ennek tagjai mentették át – gazdaságivá konvertálva – korábbi politikai hatalmukat. Ezzel szemben a másik álláspont az ellenzéki értelmiségi-politikai elit heroikus harcaként szeretné láttatni a rendszerváltás egészét, amely a demokrácia és a jogállamiság diadalát eredményezte a rút zsarnokság felett. A helyzet furcsasága az, hogy mindkét teória mellett és ellen felsorakoztathatók érvek, végső soron akár forrásértékű dokumentumokra is támaszkodva. E folyamat rendkívüli összetettsége általában nem zavarja azokat, akik szilárd elkötelezettjei valamelyik kizárólagos ideának, miközben az ilyen típusú érvelések olykor alkalmasak egy racionális indoklási folyamat látszatát kelteni.

Az iratok hiánya az elemzés torzulásaihoz vezethet oly módon is, hogy az éppen rendelkezésre álló dokumentumok jelentősége aránytalanul felértékelődik akkor is, ha

⁸⁹ Eddig nem ismert okok folytán 1989. június 20-át követően valószínűleg taktikai és technikai váltásra kerülhetett sor az állambiztonság operatív eszközzrendszere vonalán. Az nem valószínű, hogy a szerv váratlanul „kiengedte” volna látóköréből az Ellenzéki Kerekasztal tárgyalásainak figyelését. Ad absurdum elképzelhető, hogy nem is volt már szükség az operatív eszközök alkalmazására, mert már „ott” voltak. (Jelenteni természetesen azt is kellett.)

az események valódi menetében csupán bagatell epizódról van szó. Másfelől az iratok – ha mégis rendelkezésre állnak – ugyanúgy képesek hiteles tájékoztatást nyújtani, mint teljes mértékben félrevezetni. Ráadásul a titkosszolgálatok területén egy dokumentumról eleve feltételezhető a szándékoltan *dezinformatív funkció*, esetleg az irat „fedő” jellege kiszámíthatatlan (mások számára: jól kiszámított) irányba terelheti a figyelmet. Közismert (hiba)források lehetnek az egyre szaporodó számban megjelenő visszaemlékezések is. Ezek általában alig többek fiktív elbeszélő szerkezettel, sajátos nézőponttal rendelkező narratíváknál, mégis természetes igényt támasztanak arra, hogy a történelmi dokumentumok hitelességével fogadják őket. Mindezekből – pesszimista módon – az valószínűsíthető, hogy a rendszerváltás és ezen belül az állambiztonsági szervek valódi története teljes egészében soha nem válik ismertté. Az értelmezést, magyarázatot kívánó események mögött általában sejthető az oksági összefüggések bizonyos minimuma. Ha ez is rejtve marad, akkor csak a találgatások szintjén indulhat meg az „oktulajdonító ítéletek” kialakítása. Úgy tűnik, mintha pillanatnyilag ezen a szinten folya a jelenkortörténeti politikakutatás.

Az itt megválaszolendő kérdések is tulajdonképpen csak találgatásokhoz vezetnek el. Mi történt volna akkor, ha a Belső Biztonsági Szolgálat az általa megfogalmazott „jogállamiság” kizárólagossága mellett foglalt volna állást, és ezt külső politikai álláspontok is megerősítették volna (mint ahogyan a szocialista jogállam hívei ezt alkotmányos tétellé is kívánták emelni)? Kik és milyen mértékben támaszkodtak az állambiztonsági jelentésekre a hatalom reprezentánsai közül, és milyen eredménnyel? Vajon ezek az iratok az improduktív információgyűjtés szenvedélyét, vagy a „mi mindent tudunk” fölényét jelentették-e mindenkori felhasználóik számára? A feleslegesség-tudat, az elhivatottság, esetleg a fanatizmus határozta-e meg a belsőleg igen összetett hivatásos, elhárító tiszti állomány ekkori döntéseit? Sejtették-e, hogy amikor 1986-tól az el-lenségkép az „összeesküvés-elméletek” felől átcsúszott az „ideológiai diverzió” koncepciójában irányába, akkor már defenzívába szorult a belbiztonsági szervezet? Érezték-e, hogy a biztonsági szolgálat hagyományos világképén a felső politika már túllépett? Vagy inkább azoknak volt igazuk, akik úgy vélték, hogy bárhogy is alakul a nagypolitika, ezek az információk valamilyen módon mindig fontosak maradnak?

Az állambiztonsági szolgálat problémáinak felsőszintű, politikai megítélése és az operatív munka végrehajtási szintje 1989 elejétől láthatóan egyre távolabb kerültek egymástól. Ugyanakkor újabb, láthatatlan összefonódások és – tartós vagy taktikai – együttműködési formák is kialakultak. Vajon mennyit profitáltak ekkor a politikai vezetés bizonyos csoportjai abból, hogy jobban, gyorsabban informálódhattak másoknál? Nyilván nemcsak az ellenzék/MSZMP dichotómia mentén vált szét a politikai mező, tagoltsága ennél jóval differenciáltabb volt. Hogy mennyiben voltak, lehetek áldozatai, hősei esetleg kollaboránsai ennek a folyamatnak az ellenzék, az Ellenzéki Kerekasztal bizonyos csoportjai, egyes résztvevői – azt is csak találgatni lehet.

Az tény, hogy minden állambiztonsági szerv, de főképpen a Belső Biztonsági Szolgálat a politikai rendszer részeként működött.⁹⁰ Tevékenységük eredményeként született

⁹⁰ A biztonsági szervek politikai rendszerbeli helyére már egy korabeli tanulmány is felhívta a figyelmet: „Az állambiztonsági szervek – akár elismerik ezt a jogszabályok és a hivatalos megnyilatkozások, akár nem (ál-

meg az Ellenzéki Kerekasztal héthavi tevékenységével kapcsolatos információs jelentések halmaza, amelyből jelenleg nyolcvannégy ismeretes. Hogy ez sok vagy kevés, hasznos vagy érdektelen, általánosságban nem mondható meg, ezt felhasználásuk mindenkori helyi értéke határozza meg. A telefonlehallgatások, helyiség-lehallgatások, megfigyelések, titkos kutatások, bizalmas nyomozások mindig rendkívül költséges operatív eszközök bevetését jelentették, a feldolgozás, értékelés, jelentés, nyilvántartás munkája további nagy létszámú apparátust igényelt. Egy nagy szervezet, amely sokféle munkát végzett. „A ‘cég’ együtt bukott a rendszerrel” – sóhajtott fel rezignáltan a belső elhárítás utolsó csoportfőnöke. Hogy ez az állítás mennyire igaz vagy sem, további kutatások igazolhatják vagy cáfolhatják.⁹¹

talában nem) –, minden államban politikai szerepet töltenek be.” SZIKINGER ISTVÁN: *Rendőrség és politika*. Belügyi Szemle, 1988. 12. sz. 9. p.

⁹¹ A szolgálatok „továbbélésére” utaló jelek már az 1990-es választások előtt, az állambiztonságok tevékenységére (a „Dunagate-ügyre”) vonatkozóan felállított országgyűlési vizsgálóbizottság munkája során láthatóvá váltak. RÉVÉSZ BÉLA: A titkosszolgálatok parlamenti ellenőrzése az 1990-es választások előtt és után. in: Forum. Acta Juridica et Politica. II. 2. Acta Universitatis Szegediensis, Szeged 2013. 169–201. pp.

Melléklet

Az 1989. április 28-i EKA-ülésről május 3-án keletkezett – szobalehallgatás nyomán – operatív jelentés: „1./ A nyolc szervezet által létrehozott Ellenzéki Kerekasztal április 28-án tartott rendezvényén az MSZMP-vel folytatott előkészítő megbeszélések tapasztalatai és a továbbiakban követendő elvi és taktikai lépések, valamint az előrehozott választásokkal kapcsolatos kérdések szerepeltek napirenden. Az első téma tárgyalása során megállapították, hogy ‘az MSZMP még nincs felkészülve a tárgyalásokra, nem érezte át egy lengyel erősségű kerekasztal szükségességét’. Az Ellenzéki Kerekasztal résztvevői ugyanakkor megmagyarázhatatlannak tartják, hogy az MSZMP lényegi információkkal bír az ‘EKA belső viszonyait illetően’. A követendő taktikát illetően megállapodtak abban, hogy ragaszkodni fognak a nyolc szervezetet képviselő nyolctagú küldöttséghez, az egyes napirendek egyoldalú felfüggeszthetőségéhez, annak érdekében, hogy az esetleges vitás kérdésekben egységes álláspontot lehessen kialakítani. A közvélemény megnyerése céljából, s a hatalmi felelősségben az MSZMP-vel való osztozás elkerülése érdekében – elsőként – hiteles információkat akarnak kérni a pénzügyi helyzetre, az adósságállományra, valamint a szociális és kulturális politika objektív feltételeire vonatkozóan, és ennek birtokában kívánnak tárgyalni. A tárgyalások helyszínéként ragaszkodnak az Országházhoz, majd az előkészítő tárgyalások végén egy olyan hivatalos nyilatkozat kiadására akarják felkérni az MSZMP-t, melyben elismeri az Ellenzéki Kerekasztalt. A választásokkal kapcsolatos döntés még nem született, mert a szervezetek egy részét felkészületlenül érték ezek ‘a politikai fejlemények’. Határozott elképzelésekkel jelenleg csak a FIDESZ, az MDF és az SZDSZ rendelkezik. Az EKA május 2-án megtartott következő tanácskozásán elfogadtak egy ún. Alapnyilatkozatot, amely többek között a delegációk összetételére, a tárgyalások menetére vonatkozó elképzeléseket tartalmaz. A szövegezés közbeni vitában elhangzott, hogy csak az MSZMP-vel kívánnak tárgyalni – mint ‘hatalommal’ –, a kormánnyal nem, és külön taktikát dolgoznak ki arra, ha a reformszárny erősödése esetén más összetételű partnerrel kerülnek szembe. Elhangzott, hogy az Ellenzéki Kerekasztal képviselőit felkérték a TV Hírháttér című műsorában való részvételre. E műsorban – hallgatólagos megállapodás alapján – a tárgyalások menetéről nem fognak beszélni, csak a nyilvánosság előtt már megjelent, ismert kérdésekről fognak szólni. *Megjegyzés:* Az április 28-ai rendezvényen a sajtó munkatársait – lényegi stratégiai és taktikai kérdések megvitatására hivatkozva – távozásra szólították fel. A döntés értelmében a jövőben az üléseket csak a ‘Fekete Doboz’ rögzítheti, a sajtó munkatársait pedig – akik csak protokolláris eseményeknél lehetnek jelen – tájékoztatni fogják a döntésekről.” BM Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárság NOIJ. Ny. sz.: 45-78/84. sz./1989. 84/1. 89.05.03.01.; ÁBTL III/III-84-84/1/1989. Vö. A rendszerváltás forgatókönyve. 1. köt. 15/a. sz. dokumentum.

Az 1989. június 7-i EKA-ülésről június 8-án keletkezett – szobalehallgatás nyomán – operatív jelentés: „1989 június 7-én újabb összejövetelt tartott az Ellenzéki Kerekasztal. Öry Csaba beszámolt arról, hogy a Független Szakszervezetek Demokratikus Ligája két, egymástól független tárgyalást is folytat. Az egyik a gazdasági kerekasztal napirendjének felvázolását, a másik az eddigi SZOT-kormány megbeszéléseket kiiktató új

értékegyeztető mechanizmus kialakítását célozza. A vitában többen támadták a Ligát azért, mert olyan témákban tárgyalt, amire nem volt felhatalmazása. Tölgyessy rámutatott, hogy a kormány számára csak azért fontos a FSZDL-lel folytatott tárgyalássorozat, mert így az Ellenzéki Kerekasztalt helyezheti az események előterébe. Felszólították a Szakszervezeti Ligát, hogy csak konfliktuskezelő tárgyalásokat folytasson és a tulajdonreformról, a gazdasági hatalmi szervezetek átalakításáról nem bocsátkozhat alkuba. Öry Csaba és Kerényi Imre ígéretet tett az óvatos tartózkodó tárgyalási taktikára, valamint közölték, közeli lengyelországi útjuk után rendelkezésre bocsátják a testületnek a lengyel kerekasztal részvevőinek és a Szolidaritás választási szakembereinek – nyilvánosságra nem hozott – tapasztalatait. A második napirend tárgyalása során – a Kereszténydemokrata Néppárt felvétele a kerekasztal tagjai közé – éles konfliktus alakult ki az SZDSZ és a FIDESZ képviselői, valamint a kereszténydemokraták felvételét támogatók között. Ennek során elhangzott, hogy csak ténylegesen megalakult, politikai programmal, alapszabállyal, 500–1000 fős tagsággal, demokratikusan választott vezetőséggel rendelkező szervezet kérhesse felvételét. Tölgyessy Péter kijelentette, hogy a Kereszténydemokrata Néppárt nem felel meg a jogi követelményeknek és ha alkotmánybíró lenne, megtagadná a párt bejegyzését. Magyar Bálint és Tölgyessy Péter indulatos kirohánásokban utasította el, hogy nem bizonyítható történelmi érdemekben ‘asztaltársaságok’ alanyi jogon felvételt nyerjenek a Kerekasztalba. Végül 4 igen és 4 tartózkodó szavazattal felvették a Kereszténydemokrata Néppártot azzal, hogy szeptember 1-jéig rendezze a szükséges formai követelményeket. Kővér László javaslatára az Ellenzéki Kerekasztal napirendre tűzte a tagok egymás közötti magatartási szabályait rendező charta kidolgozását. Szervezetek és személyek megnevezése nélkül felrótta a jelenlévők előtt a korábbi megállapodások gyakori egyoldalú felrúgását, az egyoldalú nyilatkozatokat és tárgyalásokat s az MSZMP pénzén rendezett alternatív rendezvényeket. A javaslatot követő, vádaskodásokat sem nélkülöző értelmetlen vitát azzal zárták, hogy az Ellenzéki Kerekasztal belső normáit egy bizottság kidolgozza és azt egy következő ülésen megvitatják. Ezután Tölgyessy Péter ismertette az MSZMP-szakértőkkel folytatott megbeszélések állását és közelinek nevezte a megegyezés lehetőségét. A résztvevők az MSZMP által javasolt tárgyalási időpontokat nem fogadták el. Tölgyessy és Sólyom – a kapott felhatalmazás szerint – június 8-án elhárítják a szakértői aláírást és egy általuk elképzelt politikai nyilatkozatot terjesztenek elő. Javasolják az MSZMP-nek, hogy az előkészítő megbeszéléseket a tárgyaló delegációk – a további résztvevőkkel történő egyeztetés után – június 10-én zárják a politikai nyilatkozat és a tárgyalási jegyzőkönyvek aláírásával. Június 19-ére javasolták az Országházban megtartandó első plenáris ülést, ahol megtörténne a bizottságok kijelölése a következő – általuk elképzelt – témakörökben: alkotmánymódosítás, alkotmánybíróság, köztársasági elnök; választás, választójog; pártok, párttörvény; sajtó, információ; Btk. módosítás, erőszakszervezet, rendőri kényszerintézkedések; az erőszakos visszarendeződés elkerülésének garanciái; a gazdaság- és szociálpolitika stratégiai kérdései. A vita során Szabad György kiemelte, hogy az MSZMP által diktált tárgyalási ütem zavarba hozhatja a Kerekasztalt, míg Sólyom László szerint bizonyos jóhiszeműséget tanúsítani kell, ezért meg kell vizsgálni mégis annak a lehetőségét, hogy az első plenáris tárgyalást június 16-a előtt tartsák. Magyar Bálint úgy vélte, hogy javaslatukért az MSZMP ‘üvölteni’ fog, de nyugodtan várhatnak egy hetet, hiszen a TIB ügyis ‘oda engedi őket’ a temetésre. Az első plenáris ülésen az

Ellenzéki Kerekasztal részéről várhatóan Magyar Bálint lesz a 'szóvivő', mondván 'felépésében, beszélőképességében a legmegfelelőbb, karizmatikus, fiatalabb generációhoz tartozó személyt kell erre kijelölni'. Az Ellenzéki Kerekasztal következő soros ülését június 13.-án tervezi, ahová Mark Palmer látogatását várják a Kerekasztal és Bush elnök közötti megbeszélés előkészítése céljából." BM Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárság NOIJ. Ny. sz.: 45-78/110. sz./1989. 110/6. 89.06.08.06.; ÁBTL III/III-110-110/6/1989.

Az 1989. június 15-i EKA-üléstről június 16-án keletkezett – szobalehallgatás nyomán – operatív jelentés: „Az Ellenzéki Kerekasztal június 15-én újabb összejövetelt tartott. A megbeszélés első napirendi pontjaként a június 15-én este 21 óra a FIDESZ Radikális Frakció és más szervezetek által szervezett demonstráció tényéről alakult ki heves vita. A BZSBT képviselője egy nyilatkozatot terjesztett elő, melyben az Ellenzéki Kerekasztal elhatározta volna magát a szovjet nagykövetség előtti tüntetéstől, tekintettel a temetés előtti napra. A vitában konszenzus alakult ki a hozzászólók között abban, hogy a jelenlegi szituációban, amikor csak Lengyelországra és a Szovjetunióra támaszkodhatunk reformjainkban, nem volna taktikus ilyen konfliktus felvállalása. A nyilatkozat elfogadását az SZDSZ és a FIDESZ vétója – a szervezetek önállóságára hivatkozva – megakadályozta. A parlamenti tárgyalások előkészületeiről megállapították, hogy az MSZMP politikai csomagterve örvendetes módon csaknem azonos az általuk előterjesztettel. Ehhez a következő lényegi megjegyzéseket fűzték: - Az Alkotmány módosításával foglalkozó albizottságot azért kellett felvállalniuk, mert csak így tudták biztosítani, hogy az alkotmánybírói és köztársasági elnöki téma lekerüljön az Országgyűlés napirendjéről. - A választójoggal foglalkozó albizottság fő szempontjával azt szabták, hogy mindenképpen el kell kerülni a helyhatósági választások realizálódását, mert ott szinte semmi esélyük sem lenne. 'Tárgyalni viszont kell, mert addig a parlament nem dönthet a témáról'. Az 'erőszakos megoldások elleni garanciák' elnevezésű bizottság helyett felmerült egy, az 'állambiztonsági szervek törvényes korlátai' elnevezés is, de ebben nem született döntés. A legnagyobb vitát a második csomag váltotta ki, amely a gazdasági albizottságokat nevesíti meg. Létrehozásukat eleve elfogadhatatlannak tartották, mert ezek véleményük szerint kormányfeladatok, s az Ellenzéki Kerekasztal az Országgyűlést, és nem a kormányt kívánja helyettesíteni. Jónak látnák viszont a tulajdonreformmal foglalkozó albizottságot, azzal, hogy a róluk való tárgyalással lehet megakadályozni a jelenlegi Országgyűlést helytelen törvények kimunkálásában, amelyek a jövő koalíciós kormányát lehetetlen helyzetbe hoznák. A gazdasági kérdésekről való tárgyalásaik célját nem a gyors eredményekben, hanem az időhúzásban jelölték meg. Utolsó napirendi pontként a lengyelországi kerekasztalról szerzett tapasztalatokat értékelték. Ennek lényege, hogy a tömegek megnyerése érdekében hajlandóságot kell mutatniuk a gazdasági tárgyalásokra, de a fő hangsúlyt a választási küzdelemre, a politikai tárgyalásokra kell helyezniük. Egyórás beszélgetést folytattak az Egyesült Államok budapesti nagykövetével. Mark Palmer részletesen ismertette Bush elnök magyarországi látogatásának forgatókönyvét, és kihangsúlyozta, látogatásával segíteni akarja a kibontakozó reformfolyamatokat. A látogatás csúcspontja a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen tartandó beszéd lesz, amiben jelentős és nagyszámú kezdeményezést jelent be. A Kerekasztal szervezeteinek képviselői kérdéseire válaszolva, többször visszatértek

arra a kérdésre, hogy ha tovább nő a távol-keleti országok szerepe a magyar gazdasági folyamatokban, az számukra kedvezőtlen volna, mert megítélésük szerint Japán és Dél-Korea elnézőbb a hazai antidemokratikus rendszerrel szemben. Palmer elismerte ennek az észrevételnek az igazságát, de rámutatott, hogy a japánok jelenleg kihelyezett hiteleik visszafizetése miatt aggnak, a dél-koreaiak pedig nagyon kemény üzletemberek, és Magyarországnak szerinte nem politikai tanácsokra és gazdasági segélynyújtásra, hanem tőkebefektetésekre és kemény gazdasági szerződésekre van szüksége. Arra a kérdésre, hogy 'miben változna a Nyugat magatartása, ha a szabad választások után a mai ellenzék alakítana kormányt?' Mark Palmer elmondta: a Nyugat abban érdekelt, hogy Magyarországon a politikai rendszer demokratizálódjék, a gazdasági rendszer pedig a piacgazdaság irányába változzon, ezért olyan mértékben fogja segíteni ezt a folyamatot, amilyen mértékben azok előrehaladnak, és a kormányoktól teszi ezt függővé. Mindezt a magyaroknak kell véghezvinniük, a Nyugat ebben csak segítséget nyújthat. A beszélgetésre jellemző volt, hogy az amerikai nagykövet nem kívánt eltávolodni attól, hogy a gazdasági kérdések a legmeghatározóbbak, és nem bocsátkozott a hazai belpolitikai viszálykodások megítélésébe, még kevésbé politikai instrukciók adásába." BM Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárság NOIJ. Ny.sz: 45-78/116. sz./1989. 116/8. 89.06.16.08.; ÁBTL III/III-116-116/8/1989.

Az 1989. június 20-i EKA-üléstről június 21-én keletkezett – szobahallgatás nyomán – operatív jelentés: „1989. június 20-án újabb összejövetelt tartott az Ellenzéki Kerekasztal, melyen a június 21-ei politikai egyeztető fórumra való felkészülés szerepelt napirenden. Szabad György ismertette az MDF elnökségi határozatát, amely szerint az Ellenzéki Kerekasztal által megbízott Magyar Bálint, Boross Imre, Varga Csaba összetételű – a plenáris tárgyalás technikai előkészítésre felkért – bizottság tágított értelemben élt a felhatalmazással, túlmélt hatáskörén. A politikai főkérdések közé tartozó témakörök és albizottságok számszerű megállapítása – bármilyen egyezkedésig jutott el az Ellenzéki Kerekasztal és az MSZMP – az MDF szerint nem érvényes. A június 10-ei történelmi megállapodás 2. és 3. pontját tekintik irányadónak, amelyek a 'középső szint', a két bizottság hatáskörébe utalják az albizottságok megalakításának lehetőségét. A hosszú és értelmetlen vitában a résztvevők egy része annak adott hangot, hogy az MDF maga tehet a kialakult helyzetről, míg Magyar Bálint elkeseredetten védelmezte ténykedésüket. Logikája szerint azért, hogy elkerüljék az egyoldalú törvénykezést a politikai átmenet esélyeit jelentősen befolyásoló gazdasági témakörökben, a vita tárgyává kellett tenniük az átalakulási és földtörvényt, a vállalkozással, versenyjoggal, a szövetkezetekkel összefüggő jogalkotást. Véleménye szerint jó megállapodást kötöttek, amiért nem kell szégyenkezniük. A hat gazdasági albizottság közül az első négyben rendkívül előnyös a pozíciójuk, az utolsó kettőt pedig az MSZMP és a SZOT makacssága miatt úgysem tudják megkerülni. Szabad György hangsúlyozta, hogy a 'bizottsági alku' eltér a néhány héttel korábban megfogalmazott ellenzéki nyilatkozatuktól. Abban a demokratikus politikai átmenet mellett tettek hitet, és csak egy mondat szólt arról, hogy megérte a gazdasági és szociális problémák iránt. Szerinte Magyar Bálinték felrúgták a konszenzust, hiszen korábban arról volt szó, hogy nem vállalják fel a jelenlegi hatalomnak tulajdonítható gazdasági csődtömeget. A gazdasági albizottságokról folyó, színpalak mögötti alkudozással óhatatlanul felelősséget vállal ebben az Ellenzéki Kerekasztal.

Kabinetpolitikával vádolta Magyar Bálintékat, és elutasította az MSZMP munkamódszeréhez hasonló gyakorlatot. Véleménye szerint vissza kell térni a június 10-ei megállapodás szelleméhez, és a nyilvánosság előtt, a középső szintű megbeszélésen javasolta eldönteni az albizottságok kérdését. A kialakult helyzetben a résztvevők mindkét okfejtés igazságát elismerték, meghíúsul a június 21-ei plenáris ülés és a hivatalos politika nyomban ki fogja használni lejáratásukra az Ellenzéki Kerekasztal megosztottságát, ráadásul nem véteti le a napirendről a június 27-ei törvénytervezeteket. Sokan attól félnek, hogy a Kerekasztal az utolsó pillanatban törik szét. Mivel érdemi megbeszélések időpontját konspiratív okokból közvetlenül az MSZMP-vel folytatott tárgyalások időpontja elé tették, a kirobbant vitában nem volt idő a tényleges konszenzus kiforrására, az Ellenzéki Kerekasztal dühödött személyes vádaskodások színterévé változott. A feszültségekkel terhelt és nem kiérlelt megoldást végül is az hozta, hogy a delegátusok az albizottságról szóló megállapodást megpróbálják az MSZMP-vel folytatott tárgyalásokon 'témává' minősíteni, nem kizárva azt, hogy a középszintű megbeszéléseken ugyanezekben a bizottságokban állapodjanak meg. A június 21-ei plenáris ülésen az előzetes tervek szerint 10 perces beszédeket Szabad György és Pető Iván mondanak. Várható, hogy a plenáris ülés időpontjáig az Ellenzéki Kerekasztal tagjai között válsághárító megbeszélésekre kerül sor. Pető Iván beszédét június 21-én véglegesítik." BM Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárság NOIJ. Ny. sz.: 45-78/119. sz./1989. 119/1. 89.06.21.01; ABTL III/III-119-119/1/1989.

BÉLA RÉVÉSZ

A TARGET GROUP OF HUNGARIAN STATE SECURITY IN 1989: THE OPPOSITION ROUNDTABLE

(Summary)

Hungary's transition to a Western-style parliamentary democracy was the first and the smoothest among the former Soviet bloc, inspired by the aim to control their own destiny. National unity culminated in June 1989 as the country reburied Imre Nagy, his associates, and, symbolically, all other victims of the 1956 revolution. A national roundtable, comprising representatives of the new parties, some recreated old parties, the communist party, and different social groups, met in the late summer of 1989 to discuss major changes to the Hungarian constitution in preparation for free elections and the transition to a fully free and democratic political system.

One of the most important question of power was how to determine the new structure and tasks of political police in the period of transition and later. Several different concepts were created by the Hungarian Socialist Worker's Party, the opposition, even, the State Security Service for recreation of political police. The National Roundtable Talks defined a special topic to discuss: creating legal guarantees for

preventing recourse to solutions based on the use of force. At the end of negotiations the Agreement declared: the suspension of coercive police measures for the duration of the transition period is an important trust-building measure, moreover expert committees should endeavor to reach agreement on issues concerning the transformation of the Worker's Militia.

The role and impact of the "invisible" contingent, especially that of the regime's domestic intelligence services, even 25 years after fact, have yet to be fully explored. Although the Parliament building where the negotiations were held was presumably off limits for the III/III operatives, the very same agency remained vigilant.

The insertion of agents and informers into various negotiating venues, and the tapping of the Opposition Roundtable off-site telephone conversations and other means of surveillance were parts of the regime's 'active measures' – so much so that in the next five months the key HSWP, and later on Hungarian Socialist Party, leaders were provided with written reports on their former National Roundtable Talks "negotiating partners'" public and private activities. Although much of this came to light in January 1990 in the course of the "Dunagate" scandal, the transcripts of the NRT negotiations were, for spurious 'privacy' consideration, kept secret for the next several years.